

REVISTA DE PSIHOLOGIE

Vol. 69

2023

Nr. 1

SUMAR

STUDII ȘI CERCETĂRI

GABRIEL BULBOACĂ, VIOREL ROBU, <i>Homosexuality Attitude Scale (HAS): Proprietăți psihometrice ale versiunii în limba română</i>	5
ANDREEA BOGDANA ISBĂȘOIU, <i>A cognitive-behavioral intervention delivered in dog phobia: A single-subject experiment</i>	41
ANDRADA IULIA BOTGROS, FLORIN ALIN SAVA, ANDREI RUSU, <i>Affective and social markers of Romanian mainstream and nationalist-oriented news media's discursive patterns</i>	59

ABORDĂRI TEORETICE ȘI PRACTIC-APLICATIVE

MIHAI IOAN MICLE, GABRIEL OANCEA, ANDREI POPESCU, GEORGETA PREDA, <i>Vulnerabilități ale tinerilor în mediul virtual</i>	71
--	----

REVISTA DE PSIHOLOGIE

(JOURNAL OF PSYCHOLOGY)

Vol. 69

2023

No. 1

CONTENTS

STUDIES AND RESEARCHES

- GABRIEL BULBOACĂ, VIOREL ROBU, *Homosexuality Attitude Scale (HAS)*: Psychometric properties of the Romanian version..... 5
- ANDREEA BOGDANA ISBĂȘOIU, A cognitive-behavioral intervention delivered in dog phobia: A single-subject experiment 41
- ANDRADA IULIA BOTGROS, FLORIN ALIN SAVA, ANDREI RUSU, Affective and social markers of Romanian mainstream and nationalist-oriented news media's discursive patterns 59

THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACHES

- MIHAI IOAN MICLE, GABRIEL OANCEA, ANDREI POPESCU, GEORGETA PREDA, Vulnerabilities of young people in the virtual environment..... 71

REVISTA DE PSIHOLOGIE

(REVUE DE PSYCHOLOGIE)

Vol. 69

2023

No. 1

SOMMAIRE

ÉTUDES ET RECHERCHES

GABRIEL BULBOACĂ, VIOREL ROBU, <i>Homosexuality Attitude Scale (HAS)</i> : Propriétés psychométriques de la version roumaine	5
ANDREEA BOGDANA ISBĂȘOIU, A cognitive-behavioral intervention delivered in dog phobia: A single-subject experiment	41
ANDRADA IULIA BOTGROS, FLORIN ALIN SAVA, ANDREI RUSU, Affective and social markers of Romanian mainstream and nationalist-oriented news media's discursive patterns	59

APPROCHES THÉORIQUES ET DÉMARCHES APPLIQUÉES

MIHAI IOAN MICLE, GABRIEL OANCEA, ANDREI POPESCU, GEORGETA PREDA, Vulnérabilités des jeunes dans l'environnement virtuel	71
--	----

**HOMOSEXUALITY ATTITUDE SCALE (HAS): PROPRIETĂȚI
PSIHOMETRICE ALE VERSIUNII ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

GABRIEL BULBOACĂ

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

VIOREL ROBU*

Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Abstract

The present study aimed to test the factorial structure, construct validity, and reliability of the Romanian version of the *Homosexuality Attitude Scale* (HAS; Kite, 1991; Kite & Deaux, 1986). Participants were 535 Romanian undergraduate and master's students who were recruited from five universities. The sample included 432 women and 103 men, aged 18 to 52 years. Participants completed a demographic form and Romanian versions of the HAS, the *Revised Attitudes toward Lesbians and Gay Men Scale-Short Version-10* (ATLG-R-S-10; Herek, 1984; Bulboacă & Robu, 2021), the *Attitudes Toward Sexuality Scale* (ATSS; Fisher & Hall, 1988; Robu & Bulboacă, 2019), the *Centrality of Religiosity Scale-5* (CRS-5; Huber & Huber, 2012), the *Big Five Inventory-Openness* (BFI-O; John, Donahue & Kentle, 1991), and the *Paulhus Deception Scale-Impression Management* (PDS-IM; Paulhus, 1998). A confirmatory factor analysis was conducted to test the internal validity of the HAS. The hypothetical measurement model with a single latent factor and four intercorrelated pairs of residuals showed satisfactory statistical fit ($\chi^2/df = 3.71$; SRMR = 0.048; NFI = 0.876; CFI = 0.906; RMSEA = 0.071; CI_{90%} RMSEA = 0.066 – 0.077). The internal consistency of the 21-item version of the HAS was excellent ($\alpha = 0.937$). Correlation analysis revealed a negative and strong association ($r = -0.80$; $p < 0.001$) between the HAS total score and the ATLG-R-S-9. Correlations with the ATSS-10 score for liberal ($r = 0.62$; $p < 0.001$) and conservative attitudes toward sexuality ($r = -0.58$; $p < 0.001$) were moderate and statistically significant. The correlation with religiosity (CRS-5 score) was negative, but lower ($r = -0.28$; $p < 0.001$). The correlation with openness was positive, but modest ($r = 0.18$; $p < 0.001$). The correlation with the PDS-IM score was negligible ($r = -0.02$; $p = 0.624$). Thus, the HAS score is free from the risk of socially desirable responses. Comparative data are also summarized. The evidence presented suggests that the HAS is a psychometrically reliable and valid instrument. It can be used to assess general attitudes toward homosexuality.

Cuvinte-cheie: homosexualitate, atitudine, versiunea în limba română pentru HAS, validitate de construct, analiză factorială confirmatorie, fidelitate.

Keywords: homosexuality, attitude, Romanian version of the HAS, construct validity, confirmatory factor analysis, reliability.

* Lector univ. dr., Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, str. Spiru Haret, nr. 8, Bacău, România, 600114; E-mail: robu.viorel@ub.ro.

1. INTRODUCERE

Încă din anii 1950 (probabil și ca efect al celebrului *Raport Kinsey* cu privire la comportamentele sexuale ale bărbaților și femeilor din SUA), s-a argumentat că sexualitatea reprezintă una dintre dimensiunile fundamentale ale existenței indivizilor umani (Mahoney, 1983). Identitatea de gen, orientarea sexuală și comportamentele sexuale nu sunt fenomene strict biologice, ci produse ale unor construcții sociale care au loc în diferite contexte istorice și culturale (Parker și Aggleton, 2007). Cei mai mulți indivizi umani întrețin relații sexuale cu membri ai sexului opus (heterosexualitate), unii cu persoane de același sex (homosexualitate), în timp ce alții au experiențe sexuale cu membri ai ambelor sexe (bisexualitate). De peste șapte decenii, homosexualitatea a devenit un subiect fierbinte dezbătut în cercurile științifice, sociale și chiar politice.

Homosexualitatea este adesea asociată cu dragoste, compasiune, intimitate, dar și cu furie, ostilitate indirectă sau directă și alte atitudini negative puternice, cum ar fi discriminare sistematică sau violența (opinie personală). O problemă centrală pe care o ridică binecunoscuta teorie *gay* este dacă, alături de heterosexualitate și bisexualitate, homosexualitatea este un concept și un stil de viață construit social sau, pur și simplu, este o conduită fundamentată pe forțe pur biologice. Adesea, persoanele cu orientare homosexuală sunt clasificate ca excepții de la legile naturii sau ca indivizi bolnavi din punct de vedere mintal (Halperin, 1990). Alți autori au analizat problema atracției dintre două persoane de același sex ca fiind mai degrabă o chestiune referitoare la preferințe și gusturi decât o problemă morală, socială și culturală stringentă (Boswell, 1980).

Prejudecățile împotriva femeilor lesbiene și a bărbaților *gay* rămân încă o problemă cu numeroase implicații sociale, culturale, juridice și politice (Chonody, 2013). Măsurarea și evaluarea prejudecăților pe care publicul larg sau grupurile cu un anumit *background* social și cultural le manifestă față de persoanele *gay* sau lesbiene au debutat în anii 1970. Primele instrumente standardizate au conceptualizat homofobia (termen introdus în circuitul științific internațional de către G. Weinberg în anul 1972) prin teama pe care persoanele cu orientare heterosexuală o au față de cele cu orientare homosexuală. Pentru a se evita implicațiile etice, respectiv riscul discriminării și al marginalizării persoanelor *gay* sau lesbiene, termenul *homofobie* a început să fie utilizat intersanjabil cu un altul mai generic în ceea ce privește conotațiile socio-culturale și practice, și anume *prejudecățile referitoare la orientarea sexuală* (Herek, 2004).

Măsurarea percepțiilor, credințelor și a atitudinilor pe care diferite grupuri sociale le au/manifestă în legătură cu chestiunea homosexualității este un pas-cheie pentru eforturile care urmăresc identificarea, clarificarea și reducerea prejudecăților publice față de persoanele *gay* sau lesbiene (Bulboacă și Robu, 2021). De-a lungul timpului au fost create și perfecționate mai multe instrumente uni- sau multidimensionale care urmăresc măsurarea atitudinilor pe care populația largă sau diferite categorii ale acesteia le manifestă față de chestiunea homosexualității în general, bărbații *gay* și femeile lesbiene sau față de membrii comunității LGBT

(pentru treceri în revistă și analize critice ale acestor instrumente, a se consulta Costa, Bandeira și Nardi – 2013, Grey *et al.* – 2013, Morrison, Bishop și Morrison – 2019). Unul dintre instrumentele cunoscute în literatura internațională este *Homosexuality Attitude Scale* (HAS), care a fost elaborat de către M. E. Kite și K. Deaux (1986). Acesta a fost proiectat pentru a evalua stereotipurile, concepțiile greșite și anxietatea pe care subiecții din populația generală le manifestă față de persoanele cu orientare homosexuală (Kite, 1991).

Peste tot în lume, persoanele non-heterosexuale se confruntă cu discriminarea pervazivă și ostilitatea care pot lua forme severe, precum violența fizică sau psihologică. Relațiile sexuale între două persoane de același sex sunt ilegale în peste 70 de țări și, în unele dintre acestea, sunt pedepsite cu moartea. Din acest motiv, măsurarea atitudinilor pe care diferite grupuri sociale sau populația comunitară generală le au față de subiectul homosexualității în general/persoanele cu orientare homosexuală/membrii comunității LGBT este un pas esențial pentru o mai bună înțelegere a prejudecăților publice față de persoanele cu alte orientări sexuale decât cea predominantă (heterosexuală), precum și pentru combaterea discriminării și a marginalizării acestui grup vulnerabil. HAS este unul dintre instrumentele cunoscute în literatura internațională care s-a preocupat de măsurarea percepției publice, prejudecăților și a atitudinilor față de homosexualitate și persoanele care au această orientare sexuală. Prezenta lucrare trece în revistă demersul prin care s-a urmărit testarea din punct de vedere psihometric a versiunii în limba română a instrumentului HAS.

2. INSTRUMENTUL HAS

Autorii instrumentului HAS au analizat deficiențele scalelor și ale chestionarelor standardizate deja existente, precum și limitele studiilor din domeniul măsurării atitudinilor față de homosexualitate. Neajunsurile includeau (Kite și Deaux, 1986): a) lungimea foarte variabilă (unele instrumente erau prea scurte și includeau doar 3–4 itemi, în timp ce altele erau prea lungi – de exemplu, 38 itemi); b) absența sau sărăcia indicațiilor cu privire la conținutul itemilor și/sau fațetele atitudinale vizate; c) conținutul itemilor era prea specific (îngust), aspect care trebuie relaționat cu limitarea posibilității de utilizare a unui instrument în studii, în care să se urmărească atitudinea față de homosexualitate în general sau cea față de persoanele cu orientare homosexuală; d) răspunsurile la itemii unora dintre instrumente aveau un format restrictiv (de exemplu, dihotomizare – DA *vs* NU sau ADEVĂRAT *vs* FALS); e) eșantioanele experimentale nu erau reprezentative pentru populația comunitară generală; f) sărăcia datelor privitoare la validitate și fidelitate.

Prin urmare, HAS este un instrument pentru măsurarea atitudinii generale față de homosexualitate care are numeroase puncte tari. În primul rând, se bazează pe surse variate pentru generarea conținutului psihologic și formularea itemilor. Setul de itemi inițial ($k = 40$) acoperă o paletă largă de credințe (atât mai personale, cât și generale sau credințe pozitive *vs* stereotipuri negative), temeri și atitudini față

de persoanele cu orientare homosexuală. Acesta a fost administrat unui număr de 40 studenți în vederea evaluării validității de conținut, validității aparente și a fidelității. Itemii cu formulări ambigue, precum și cei care au evidențiat valori scăzute ale corelației cu scorul total au fost eliminați. A rezultat astfel al doilea set de itemi ($k = 25$) cu formulări atât pozitive (11 itemi), cât și negative (14 itemi). Scala de tip Likert pe care subiecții o au la dispoziție pentru a răspunde la itemi este variată și permite diferențierea răspunsurilor. Aceasta include cinci ancore verbale distribuite gradual între 1 – *acord puternic*, 2 – *acord*, 3 – *nici de acord*, 4 – *dezacord* și 5 – *dezacord puternic*. În al doilea rând, instrumentul HAS are un fundament psihometric foarte consistent deoarece au fost utilizate șapte eșantioane de subiecți pentru testarea și rafinarea itemilor. Eșantioanele au inclus: a) $N_1 = 40$ tineri care urmau un colegiu (acestora le-a fost administrată experimental versiunea inițială cu 40 itemi); b) $N_2 = 317$ studenți de la Universitatea Texas din Austin (SUA); c) $N_3 = 252$ studenți de la Universitatea Purdue (aceștia au completat versiunea cu 25 itemi); d) $N_4 = 1342$ studenți de la Universitatea Purdue (aceștia au completat o a treia versiune care a inclus 22 itemi); e) $N_5 = 214$ studenți de la Universitatea Purdue care au completat instrumentul HAS ($k = 22$ itemi) fie în versiunea în care ținta evaluării a fost reprezentată de femeile lesbiene ($N_{5.1} = 117$ subiecți), fie în versiunea în care bărbații *gay* au stat în atenția evaluării ($N_{5.2} = 97$ subiecți); f) $N_6 = 80$ studenți de la Universitatea Purdue (acestora le-a fost administrată versiunea cu 22 itemi); g) $N_7 = 630$ studenți de la Universitatea Purdue (aceștia au completat versiunea finală cu 21 itemi). Instrumentul HAS are la bază analize ale itemilor riguroase care au fost realizate pe eșantioanele de studenți N_2 și N_3 . În urma acestora, alți trei itemi au fost eliminați rezultând versiunea intermediară cu 22 itemi care a fost supusă unei analize factoriale exploratorii cu rotație oblică. Valorile standardizate ale saturațiilor itemilor în factorul latent reținut ($N_4 = 1342$ studenți) au fost cuprinse între 0.29 și 0.80 ($Mdn_{\text{saturații}} = 0.59$). Factorul a explicat 42.4 % din varianța totală a scorurilor la itemi. Consistența internă a itemilor a fost foarte bună ($\alpha = 0.93$; $m_{\text{corelații interitemi}} = 0.39$). Corelațiile dintre scorurile la itemi și scorul total au avut valori cuprinse între 0.34 și 0.75 ($Mdn_{r_{pb}} = 0.61$). De asemenea, instrumentul HAS a evidențiat valori foarte bune ale consistenței interne pentru versiunile destinate femeilor lesbiene ($\alpha = 0.93$; $N_{5.1} = 117$ studenți) sau bărbaților *gay* ($\alpha = 0.93$; $N_{5.2} = 97$ studenți), precum și o valoare satisfăcătoare a fidelității test-retest ($r = 0.71$; $N_6 = 80$ studenți; retestul a fost efectuat la o lună după prima testare). Versiunile instrumentului HAS care au fost administrate pentru măsurarea atitudinilor doar față de femeile lesbiene ($N_{5.1} = 117$ studenți), doar față de bărbații *gay* ($N_{5.2} = 97$ studenți) sau față de persoanele cu orientare homosexuală în general ($N_3 = 252$ studenți) au evidențiat scoruri medii similare. M. E. Kite și K. Deaux (1986) recomandă ca un al patrulea item („Persoanelor *gay*/lesbiene le place să se îmbrace cu haine ale sexului opus”) să nu fie luat în considerare deoarece a evidențiat atât o valoare modestă a saturației în factorul latent ($\gamma = 0.29$), cât și valori modeste ($r_{pb} = 0.34$; $N_4 = 1342$ studenți) sau scăzute ($r_{pb} = 0.10$ și $N_{5.1} = 117$ studenți;

$r_{pb} = 0.18$ și $N_{5.2} = 97$ studenți) ale corelației cu scorul total. Validitatea de construct (convergență) a versiunii cu 21 itemi a fost dovedită prin corelația egală cu 0.50 ($p < 0.001$; $N_7 = 630$ studenți) dintre scorul total la HAS și scorul la o scală care operaționalizează atitudinea față de feminism (E.R. Smith, M.M. Ferree și F.D. Miller). Astfel, subiecții care au manifestat o atitudine mai favorabilă față de rolurile tradiționale ale femeilor și bărbaților au tins, de asemenea, să exprime o atitudine negativă față de persoanele cu orientare homosexuală. Într-un alt studiu (Kite, 1991), prin care s-a urmărit furnizarea unor dovezi suplimentare cu privire la proprietățile psihometrice, 838 studenți care frecventau un curs de introducere în psihologie, respectiv, 24 membri ai unui grup pentru apărarea drepturilor persoanelor *gay* și lesbiene au completat instrumentul HAS. Comparativ cu studenții, respondenții care erau bărbați *gay* sau femei lesbiene au raportat o atitudine mai pozitivă față de persoanele cu orientare homosexuală, rezultat care s-a exprimat printr-un scor mediu la HAS semnificativ mai ridicat. Din nou, versiunile instrumentului HAS prin care au fost vizate atitudinile doar față de femeile lesbiene, doar față de bărbații *gay* sau față de persoanele cu orientare homosexuală în general nu au avut un impact semnificativ asupra scorurilor pe care subiecții le-au obținut.

Versiunea finală a instrumentului HAS (care a fost administrată în prezentul studiu) include 21 itemi cu proprietăți psihometrice bune. Pentru fiecare item, răspunsul poate fi scorat cu 1–5 puncte în funcție de varianta selectată. Scorul total al unui subiect se obține prin însumarea scorurilor la itemi (domeniul de variație posibil: 21–105). Scorul ridicat este indicator al atitudinii pozitive față de persoanele cu orientare homosexuală.

3. PREZENTUL STUDIU

3.1. SCOP

Prezentul studiu și-a propus: a) traducerea în limba română, respectiv, adaptarea din punct de vedere lingvistic și cultural a instrumentului HAS; b) evaluarea proprietăților psihometrice ale versiunii în limba română; ne referim la validitatea de construct (structura factorială, validitatea convergentă și validitatea discriminantă), validitatea de criteriu (concurrentă), respectiv, la fidelitate (proprietățile itemilor considerați individual și consistența internă a ansamblului itemilor).

3.2. PARTICIPANȚI ȘI PROCEDURĂ

Datele la care ne vom referi în prezenta lucrare provin din prelucrarea răspunsurilor pe care 535 studenți, masteranzi și cursanți care erau înscriși în programul de formare psihopedagogică în vederea certificării competențelor pentru profesia didactică le-au dat la un protocol standardizat care a inclus opt chestionare și scale printre care s-a numărat și versiunea în limba română pentru HAS. Protocolul a fost administrat în contextul unui amplu studiu prin care s-au urmărit dimensiunile psiho-socio-culturale ale homosexualității din perspectiva contemporană românească. Bazinul de recrutare a participanților a inclus următoarele centre

universitare: Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, Universitatea „Dunărea de Jos din Galați”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Universitatea „Petre Andrei” din Iași și Universitatea din Oradea.

Eșantionul final a inclus 432 participanți de sex feminin și 103 de sex masculin. În momentul colectării datelor, participanții aveau vârste cuprinse între 18 și 52 ani ($m = 24.82$; $mediana = 21$; $s = 8.08$). Distribuția acestora în funcție de nivelul educației (ultimele studii pe care le absolviseră) s-a prezentat după cum urmează: liceu – 311, școală postliceală – 16, studii universitare de licență – 157, studii universitare de master – 51. Programele de studii pe care participanții le urmaseră sau în care erau înscriși au inclus: biologie – 7, drept – 3, Departamentul pentru Pregătirea Personalului Didactic – 34, educație fizică și sport – 60, economie – 14, inginerie – 41, litere – 66, matematică – 4, pedagogia învățământului primar și preșcolar – 170, psihologie – 131, strategii inovative în educație – 5.

Participanților li s-a solicitat să indice cultul religios pe care îl practicau. Astfel, a rezultat următoarea distribuție: adventist – 9, baptist – 7, catolic – 49, evanghelist – 2, greco-catolic – 3, neoprotestant – 3, creștin-ortodox – 413, penticostal – 9, protestant – 1, creștin reformat – 6, romano-catolic – 8, fără cult religios – 15, neprecizat – 10. În ceea ce privește orientarea sexuală, distribuția răspunsurilor a fost: heterosexuale – 458, homosexuală – 2, bisexuală – 14, asexuală – 4, participantul nu era sigur – 5, participantul nu dorea să răspundă – 52. În ceea ce privește distribuția participanților în funcție de autoevaluarea pe axa conservatorism-liberalism prin raportarea la propriile lor ideologii și la stilul de viață în general, s-au obținut următoarele rezultate: persoane foarte conservatoare – 4, persoane conservatoare – 58, persoane oarecum conservatoare – 139, persoane oarecum liberale – 169, persoane liberale – 139, persoane foarte liberale – 26.

Două sute treizeci și patru dintre participanți intraseră ocazional în contact cu o persoană care le declarase că era *gay* sau lesbiană. Mai mult, 114 din totalul participanților erau angajați într-o relație de prietenie sau amicitie cu o persoană despre care știau că avea orientare homosexuală.

Colectarea datelor a fost realizată în perioada februarie 2018 – octombrie 2019. Răspunsurile la chestionare și scale au fost anonime pentru a se controla efectul dezirabilității din punct de vedere social.

3.3. TRADUCEREA ÎN LIMBA ROMÂNĂ ȘI ADAPTAREA INSTRUMENTULUI HAS

Pentru a se obține versiunea în limba română a instrumentului HAS a fost utilizată tehnica bazată pe traducere paralelă și retroversiune (Hambleton și de Jong, 2003; ITC, 2017). Tabelul nr. 1 listează itemii din versiunea originală în limba engleză, respectiv itemii echivalenți din versiunea finală în limba română. Într-un prim pas, versiunea originală în limba engleză a instrumentului HAS a fost tradusă în limba română în paralel de către autorii prezentului studiu, respectiv un cadru didactic de specialitate (conferențiar universitar doctor la Facultatea de Litere, programul de studii de licență *Limba și literatura engleză – limba și literatura*

franceză, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău). Traducerile au fost efectuate fără ca autorii prezentei lucrări să se consulte cu traducătorul independent (engl. *double-blind translation*). Pentru fiecare dintre itemi, s-a avut grijă ca echivalentele în limba română să nu modifice sensul scalei destinată răspunsurilor

Tabelul nr. 1

Itemii din versiunea finală în limba română a instrumentului HAS

Itemii din versiunea originală în limba engleză	Itemii din versiunea finală în limba română
1. I would not mind having a homosexual friend.	1. Nu m-ar deranja să am un (o) prieten(ă) cu orientare homosexuală (scorare inversă).
2. Gay/lesbian people like to dress up in the opposite sex's clothing ^a .	2. Persoanelor <i>gay</i> /lesbiene le place să se îmbrace cu haine ale sexului opus.
3. Finding out that an artist was gay/lesbian would have no effect on my appreciation of his/her work.	3. Dacă aş afla că un artist este <i>gay</i> /lesbiană, acest lucru nu ar avea niciun efect asupra aprecierii mele pentru munca sa (scorare inversă).
4. I won't associate with known homosexuals if I can help it.	4. Nu m-aş asocia cu persoane homosexuale cunoscute, chiar şi dacă aş putea să le ajut.
5. I would look for a new place to live if I found out my roommate was gay/lesbian.	5. Dacă aş afla că unul dintre colegii mei/una dintre colegele mele de cameră este <i>gay</i> /lesbiană, mi-aş căuta o locuinţă nouă.
6. Homosexuality is a mental illness.	6. Homosexualitatea este o boală mintală.
7. I would not be afraid for my child to have a homosexual teacher.	7. Nu mi-ar fi teamă ca propriul meu copil să aibă un profesor cu orientare homosexuală (scorare inversă).
8. Gays/lesbians dislike members of the opposite sex.	8. Bărbaţilor <i>gay</i> /femeilor lesbiene le displac persoanele de sex opus.
9. I do not really find the thought of homosexual acts disgusting.	9. Nu cred cu adevărat că actele homosexuale sunt dezgustătoare (scorare inversă).
10. Homosexuals are more likely to commit deviant sexual acts, such as child molestation, rape, and voyeurism (Peeping Toms), than are heterosexuals.	10. Comparativ cu persoanele heterosexuale, cele cu orientare homosexuală sunt mai predispuse să comită acte sexuale deviante, precum molestarea unui copil, violul sau <i>voyeurism</i> -ul.
11. Homosexuals should be kept separate from the rest of society (i.e., separate housing, restricted employment).	11. Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie separate de restul societăţii (de exemplu, să li se restricţioneze posibilitatea de a se angaja pe piaţa muncii).
12. Two individual of the same sex holding hands or displaying affection in public is revolting.	12. Este revoltător să vezi două persoane de acelaşi sex care se țin de mână sau îşi exprimă afecţiunea în public.
13. The love between two males or two females is quite different from the love between two persons of the opposite sex.	13. Dragostea dintre doi bărbaţi sau dintre două femei este destul de diferită de dragostea dintre două persoane de sex opus.
14. I see the gays and lesbians movement as a positive thing.	14. Pentru mine, mişcările sociale ale comunităţii formată din persoane <i>gay</i> şi lesbiene sunt un lucru pozitiv (scorare inversă).
15. Homosexuality, as far as I'm concerned, is not sinful.	15. După părerea mea, homosexualitatea nu este nu păcat (scorare inversă).

Tabelul nr. 1 (continuare)

Itemii din versiunea originală în limba engleză	Itemii din versiunea finală în limba română
16. I would not mind being employed by a homosexual.	16. Nu m-ar deranja să fiu angajat(ă) de o persoană cu orientare homosexuală (scorare inversă).
17. Homosexuals should be forced to have psychological treatment.	17. Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie forțate să meargă la psihoterapie.
18. The increasing acceptance of homosexuality in our society is aiding in the deterioration of morals.	18. Acceptarea din ce în ce mai mare a homosexualității în societatea noastră contribuie la degradarea morală.
19. I would not decline membership in an organization just because it had homosexual members.	19. Nu aş refuza să fac parte dintr-o organizație doar pentru că aceasta include membri care sunt persoane cu orientare homosexuală (scorare inversă).
20. I would vote for a homosexual in an election for public office.	20. Aş vota o persoană cu orientare homosexuală la alegerile pentru o funcție publică (scorare inversă).
21. If I knew someone were gay/lesbian, I would still go ahead and form a friendship with that individual.	21. Chiar dacă aş ști că cineva este gay/lesbiană, aş merge mai departe și aş stabili o relație de prietenie cu acel bărbat/acea femeie (scorare inversă).
22. If I were a parent, I could accept my son/daughter being gay/lesbian.	22. Dacă aş fi părinte, aş putea accepta că fiul meu/fiica mea este gay/lesbiană (scorare inversă).

Notă: ^a Kite și Deaux (1986) au recomandat eliminarea acestui item din conținutul instrumentului HAS, deoarece, în studiul inițial, saturația itemului în factorul latent și corelația cu scorul total au fost scăzute atât pentru versiunea prin care s-a urmărit măsurarea atitudinii față de bărbații gay, cât și pentru cea prin care a fost operaționalizată atitudinea față de femeile lesbiene. Prin urmare, itemul nu a făcut parte din versiunea finală în limba română care a fost administrată în studiul pe care l-am realizat.

După rafinarea formulărilor în limba română, versiunea de lucru a fost tradusă în limba engleză de către un alt cadru didactic universitar (Facultatea de Litere, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău) cu experiență în predarea limbii engleze. În al treilea pas al demersului pe care l-am realizat, versiunea originală în limba engleză a instrumentului HAS a fost comparată cu cea rezultată prin traducerea în limba engleză a versiunii de lucru în limba română care a fost stabilită în prima etapă. Această comparație a condus la unele modificări și rafinări ale formulărilor itemilor, astfel rezultând versiunea finală în limba română care a fost inclusă în protocolul standardizat administrat participanților la studiu.

Pe parcursul procesului traducerii din limba engleză în limba română a instrumentului HAS, al retroversiunii și al perfectării versiunii de lucru finale, niciun item nu a fost eliminat sau modificat în mod semnificativ în ceea ce privește conținutul. Traducerea în limba română și adaptarea itemilor din versiunea originală la specificul lingvistic al limbii române și la contextul cultural autohton au fost realizate astfel încât itemii să-și păstreze semnificațiile stabilite de către Kite și Deaux (1986) și, prin aceasta, validitatea de conținut și cea aparentă (Hambleton și de Jong, 2003; Muñiz, Elosua și Hambleton, 2013).

3.4. ANALIZA STATISTICĂ A DATELOR

Datele cantitative au fost analizate utilizându-se aplicațiile *SPSS for Windows 20.0* (IBM SPSS, Chicago, IL) și *AMOS 20.0* (Arbuckle, 2021). Pentru distribuțiile scorurilor pe care participanții la studiu le-au obținut la itemii versiunii în limba română a instrumentului HAS au fost calculați indicatorii simetriei (*skewness*) și boltirii (*kurtosis*) în vederea evaluării normalității. Valoarea indicatorului *skewness* tinde să distorsioneze rezultatele testelor comparative, însă mult mai problematică este cea a indicatorului *kurtosis*. Aceasta poate să aibă un impact sever asupra acurateții rezultatelor obținute prin proceduri care se bazează pe varianțe și covarianțe, așa cum este analiza factorială confirmatorie (Byrne, 2010). Pentru o variabilă cantitativă ale cărei valori sunt normal distribuite, simetria și boltirea trebuie să fie egale cu zero (dacă distribuția este analizată cu programe statistice care iau în considerare acest reper). Unii autori (Bowen și Guo, 2012; Morgan, Barrett, Leech și Gloeckner, 2019) oferă drept repere critice intervalul [- 1.00; 1.00], în timp ce alții restrâng intervalul la ± 0.80 (Sava, 2011).

Parametrii modelelor factoriale ipotetice pentru versiunile în limba română ale instrumentelor HAS, ATLG-R-S-10 (ATLG-R-S-9 pentru versiunea în limba română), ATSS (ATSS-10 pentru versiunea în limba română), CRS-5, BFI-O și PDS-IM au fost obținuți utilizându-se analiza factorială confirmatorie prin metoda verosimilității maxime. Aceasta este mai robustă în raport cu distorsiunile care pot fi cauzate de mărirea eșantionului din care provin datele de *input*, precum și cu abaterea de la condiția normalității a distribuțiilor variabilelor observate (Byrne, 2010). Adecvarea din punct de vedere statistic a modelelor testate a fost evaluată utilizându-se următorii indicatori (Bowen și Guo, 2012; Byrne, 2010; Schermelleh-Engel, Moosbrugger și Müller, 2003): a) χ^2 (testul exact al lui Fisher) și gradul de libertate (*df*), respectiv pragul semnificației statistice (*p*) asociate acestui test; b) raportul χ^2/df ; c) SRMR (engl. *standardized root mean square residual*); d) NFI (engl. *normed fit index*); e) CFI (engl. *comparative fit index*); f) RMSEA (engl. *root mean square error of approximation*). Indicatorul RMSEA arată în ce măsură parametrii estimați pentru un model de măsurare ipotetic aproximează valorile pentru întreaga populație din care a fost extras eșantionul de subiecți. Deoarece indicatorul RMSEA este sensibil la specificațiile inadecvate ale relațiilor dintre variabilele observate și este însoțit de un interval de încredere, utilizarea sa în modelarea bazată pe ecuații structurale este puternic recomandată (Byrne, 2010).

Un model factorial poate fi evaluat ca având o adecvare globală foarte bună din punct de vedere statistic atunci când (Byrne, 2010; Schermelleh-Engel, Moosbrugger și Müller, 2003; Schumacker și Lomax, 2010): a) valoarea testului χ^2 nu este semnificativă statistic și raportul $\chi^2/df < 2.00$; b) valorile pentru indicatorii NFI și CFI sunt mai mari decât 0.95; c) valoarea lui SRMR este cât mai apropiată de zero; d) valoarea lui RMSEA este mai mică decât 0.05, limitele intervalului de încredere sunt cât mai apropiate de valoarea lui RMSEA și limita inferioară este cât mai apropiată de zero. Unii autori (Schermelleh-Engel, Moosbrugger și Müller,

2003) sugerează ca valori pentru raportul χ^2/df , cuprinse între 2.00 și 3.00, o valoare pentru RMSEA cuprinsă între 0.05 și 0.08, respectiv, o valoare pentru CFI cuprinsă între 0.90 și 0.95 sunt indicatori ai unui nivel satisfăcător al adecvării din punct de vedere statistic a unui model factorial ipotetic. Pentru selectarea celui mai adecvat dintre modelele factoriale alternative pe care le-am testat a fost utilizat un indicator suplimentar, și anume AIC (engl. *Akaike's Information Criterion*). Acesta servește comparării a două sau mai multe modele testate prin modelarea pe bază de ecuații structurale (inclusiv modele de măsurare evaluate cu ajutorul analizei factoriale confirmatorii). Criteriul AIC se referă la „cantitatea” de informație și la gradul adecvării statistice pe care le aduce un model (Akaike, 1987). Atunci când cercetătorul are de ales între două sau mai multe modele, va trebui să selecteze modelul cu cea mai mică valoare a indicatorului AIC, deoarece acesta are cea mai bună adecvare statistică și este cel mai relevant în raport cu obiectivul reprezentării relațiilor dintre variabilele observate.

Pentru (sub)scalele corespunzătoare dimensiunilor latente obținute prin analizele factoriale confirmatorii a fost calculată consistența internă. Atunci când itemii au răspunsuri posibile distribuite pe o scală cu alegere multiplă, coeficientul α conceptualizat de J. L. Cronbach este cel mai adecvat pentru estimarea consistenței interne. Acesta poate lua valori între 0 și 1. Pentru a concluziona că un instrument unidimensional are consistență internă și este util în scopuri de cercetare este necesară o valoare a coeficientului $\alpha \geq 0.70$ (Nunnally și Bernstein, 1994). Pentru instrumentele care conțin un număr scăzut de itemi (de exemplu, cuprins între 3 și 5) sunt acceptabile valori ale coeficientului α cuprinse între 0.60 și 0.70.

Comparațiile mediilor scorului la HAS în funcție de sexul participanților la studiu, nivelul educației, programul de studii universitare de licență/master în care erau înscriși, contactul anterior și relația de prietenie cu o persoană gay/lesbiană, respectiv, autoevaluarea pe axa conservatorism-liberalism au fost efectuate utilizându-se testul $t_{Student}$ pentru două eșantioane independente ($p = 0.05$ a fost considerată valoarea de referință în vederea stabilirii semnificației statistice). Pentru diferențele semnificative din punct de vedere statistic a fost calculată mărimea efectului utilizându-se coeficientul d_{Cohen} . Interpretarea semnificației acestuia a fost realizată ținându-se cont de următoarele repere (Cohen, 1992): 0.20 – efect de mărime scăzută, 0.50 – efect de mărime moderată, 0.80 – efect de mărime ridicată.

3.5. PROTOCOLUL STANDARDIZAT ADMINISTRAT PARTICIPANȚILOR LA STUDIU

În studiul care și-a concentrat atenția pe dimensiunile psiho-socio-culturale ale homosexualității din perspectiva contemporană românească, participanții au răspuns la 127 de itemi (opt instrumente) care au operaționalizat: a) caracteristicile socio-demografice; b) orientarea sexuală; c) autoevaluarea religiozității – versiunea în limba română pentru instrumentul *Centrality of Religiosity Scale-5* (CRS-5; Huber și Huber, 2012); d) autoevaluarea deschiderii personale pe axa conservatorism-liberalism ținând cont de propriile ideologii și de stilul de viață (scală cu șase

ancore verbale distribuite gradual de la *persoană foarte conservatoare* la *persoană foarte liberală*); e) contactul interpersonal ocazional și prietenia cu o persoană gay/lesbiană; f) importanța pe care subiectul homosexualității o are pentru societatea românească (scală cu șase ancoră verbale distribuite gradual de la *deloc importantă* la *foarte importantă*); g) cunoștințele factuale și stereotipurile despre homosexualitate – versiunea în limba română pentru instrumentul *Knowledge About Homosexuality Questionnaire* (KHQ; Harris, Nightengale și Owen, 1995); h) reprezentarea socială a homosexualității (aceasta a fost investigată prin tehnica asociațiilor libere); i) atitudinea față de persoanele cu orientare homosexuală și chestiunea homosexualității în general – versiunile traduse în limba română pentru *Index of Attitudes Toward Homosexuals* (IAH; Hudson și Ricketts, 1980), ATLG-R-S-10 (Herek, 1984; Bulboacă și Robu, 2021 – pentru versiunea în limba română/ATLG-R-S-9), respectiv *Homosexuality Attitude Scale* (HAS; Kite, 1991; Kite și Deaux, 1986); j) atitudinea față de sexualitate în general – versiunea în limba română (ATSS-10; Robu și Bulboacă, 2019) pentru instrumentul *Attitudes Toward Sexuality Scale* (ATSS; Fisher și Hall, 1988); k) factorul personalității referitor la deschiderea din punct de vedere mental și în ceea ce privește experiențele personale – versiunea în limba română pentru scala *Openness* din *Big Five Inventory* (BFI-O; John, Donahue și Kentle, 1991; John, Naumann și Soto, 2008); l) tendința de a minți intenționat – versiunea în limba română pentru instrumentul *Paulhus Deception Scale-Impression Management* (PDS-IM; Paulhus, 1998). În cele ce urmează, ne vom referi la instrumentele ATLG-R-S-9, ATSS-10, CRS-5 și BFI-O care au fost utilizate pentru evaluarea validității de construct (convergentă și discriminantă) a instrumentului HAS. De asemenea, vom prezenta instrumentul PDS-IM care a fost administrat simultan pentru estimarea acurateței răspunsurilor pe care participanții la studiu le-au oferit la celelalte scale și chestionare (inclusiv la HAS). Proprietățile psihometrice ale versiunii în limba română pentru instrumentul IAH vor fi analizate și prezentate într-o lucrare separată.

ATLG-R-S-9. Instrumentul ATLG-R-S-10 (Herek, 1984) este unul dintre cele mai cunoscute în domeniul măsurării atitudinilor generale față de bărbații gay și femeiele lesbiene. Participanții la studiul care s-a preocupat de dimensiunile psiho-socio-culturale ale homosexualității din perspectiva contemporană românească au completat versiunea în limba română (Bulboacă și Robu, 2021) a instrumentului ATLG-R-S-10. Acesta este unul dintre cele mai populare instrumente moderne pentru măsurarea prejudecăților cu privire la orientarea sexuală a unei persoane și a constituit obiectivul a numeroase studii de factură psihometrică (Cardenas și Barrientos, 2008; DeSouza, Solberg și Elder, 2007; Detenber *et al.*, 2007; Gelbal și Duyan, 2006; Hegarty, 2002; Herek, 1984; 1994; Herek și Gonzalez-Rivera, 2006; Mohipp și Morry, 2004; Stoever și Morera, 2008; van de Meerendonk, Eisinga și Felling, 2003; pentru o sinteză a proprietăților psihometrice, a se vedea Herek și McLemore, 2011). În România, instrumentul ATLG-R-S-10 a fost testat din punct de vedere psihometric pe un eșantion de subiecți care a inclus 496 studenți, masteranzi și cursanți la programe de studii postuniversitare oferite de către

Departamentul pentru Pregătirea Personalului Didactic (Bulboacă și Robu, 2021). Pentru versiunea rezultată în urma analizei factoriale confirmatorie ($k = 9$ itemi; un singur factor latent și trei perechi de erori corespunzătoare itemilor corelate între ele), autorii studiului au raportat o valoare foarte bună a consistenței interne ($\alpha_{\text{Cronbach}} = 0.91$), cu rezultate similare pentru subeșantioanele diferențiate în funcție de sexul subiecților. Itemul eliminat („În țările în care sunt în vigoare, legile care interzic relația sexuală cu consimțământ între două femei adulte ar trebui abolite”) a prezentat o saturație foarte scăzută în factorul latent ($\gamma_{\text{std.}} = 0.10$; $p = 0.023$). Corelațiile dintre scorurile pentru ceilalți nouă itemi reținuți în modelul final au avut valori cuprinse între 0.15 și 0.77 ($Mdn_{\text{corelații}} = 0.57$). Valorile corectate pentru corelațiile dintre scorurile la itemi și scorul total au fost cuprinse între 0.36 și 0.80 ($Mdn_{\text{corelații}} = 0.75$).

În prezentul studiu, participanții au completat versiunea tradusă în limba română a instrumentului ATLG-R-S-10. Aceasta a inclus zece itemi, dintre care cinci (de exemplu, „Cred că bărbații homosexuali sunt dezgustători” sau „În rândul bărbaților, homosexualitatea este, pur și simplu, un stil de viață diferit care nu ar trebui condamnat”) au operaționalizat atitudinea față de bărbații *gay*, în timp ce restul itemilor (de exemplu, „Homosexualitatea în rândul femeilor este un păcat” sau „Lesbienele sunt persoane bolnave”) s-au referit la atitudinea față de femeile lesbiene. La fiecare dintre itemi, răspunsul poate fi oferit pe o scală de tip Likert cu cinci ancore verbale distribuite gradual de la 1 – *dezacord total* la 5 – *acord total*. Scorul pentru fiecare subscală, precum și scorul total pentru întreaga scală pot fi obținute prin calcularea mediei scorurilor pentru itemii corespunzători (domeniul de variație posibil: 1–5). Scorurile ridicate indică atitudinea negativă față de bărbații *gay* și femeile lesbiene.

Într-un prim model de măsurare ipotetic, toți itemii instrumentului ATLG-R-S-10 au fost constrânși să satureze un singur factor (denumit *atitudine față de bărbați gay și lesbiene*). Nu a fost impusă nicio altă constrângere în ceea ce privește intercorelarea erorilor corespunzătoare itemilor. Adecvarea globală din punct de vedere statistic nu a fost satisfăcătoare, deoarece: $\chi^2 = 329.36$; $df = 35$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 9.41$; $SRMR = 0.066$; $NFI = 0.866$; $CFI = 0.878$; $RMSEA = 0.125$; $CI_{90\%} \text{ RMSEA} = 0.113 - 0.138$; $AIC = 369.365$. În plus, la fel ca în studiul pe care l-am citat (Bulboacă și Robu, 2021), pentru itemul „În țările în care sunt în vigoare, legile care interzic relația sexuală cu consimțământ între două femei adulte ar trebui abolite”, valoarea saturației ($\gamma_{\text{std.}} = 0.15$) a fost mult mai scăzută decât saturațiile evidențiate pentru ceilalți itemi, deși a fost semnificativă din punct de vedere statistic ($p < 0.001$). Prin urmare, acest item a fost eliminat și analiza factorială a fost efectuată numai pentru nouă itemi fără a se impune vreo constrângere în ceea ce privește corelarea erorilor corespunzătoare acestora. Pentru modelul rezultat, adecvarea din punct de vedere statistic nu a fost satisfăcătoare: $\chi^2 = 293.61$; $df = 27$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 10.87$; $SRMR = 0.063$; $NFI = 0.878$; $CFI = 0.887$; $RMSEA = 0.136$; $CI_{90\%} \text{ RMSEA} = 0.122 - 0.150$; $AIC = 329.613$. Sugestiile pentru îmbunătățirea modelului în ceea ce privește adecvarea statistică (disponibile în

output-ul obținut cu aplicația *AMOS 20.0* ne-au condus spre intercorelarea erorilor pentru itemii 1 („Cred că bărbații homosexuali sunt dezgustători”) și 2 („Lesbienele nu corespund normelor societății noastre”), 4 („Homosexualitatea masculină este o expresie naturală a sexualității bărbaților”) și 8 („În rândul bărbaților, homosexualitatea este, pus și simplu, un stil de viață diferit care nu ar trebui condamnat”), respectiv, 7 („Prin ea însăși, homosexualitatea în rândul femeilor nu reprezintă o problemă decât dacă societatea o transformă într-o problemă”) și 8. Aceste constrângeri au produs o îmbunătățire substanțială a adecvării noului model din punct de vedere statistic: $\chi^2 = 99.72$; $df = 24$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 4.15$; SRMR = 0.035; NFI = 0.959; CFI = 0.968; RMSEA = 0.077; CI_{90 %} RMSEA = 0.062 – 0.093; AIC = 141.726. Valorile standardizate ale saturațiilor pe care itemii le-au evidențiat în factorul latent au fost cuprinse între 0.31 și 0.80 ($p < 0.001$). Corelațiile dintre erorile corespunzătoare perechilor de itemi 1 și 2, 4 și 8, respectiv, 7 și 8 au fost egale cu 0.39, 0.25, respectiv, 0.38 ($p < 0.001$). Valorile corectate ale corelațiilor dintre scorurile pentru cei nouă itemi și scorul total la ATLG-R-S-9 au fost cuprinse între 0.22 și 0.73, iar consistența internă a fost foarte bună ($\alpha_{\text{Cronbach}} = 0.88$).

A fost testat și un al patrulea model care a inclus doi factori latenți intercorelați (cinci dintre cei nouă itemi au fost constrânși să satureze un factor ipotetic referitor la atitudinea față de bărbații *gay* și ceilalți patru itemi un al doilea factor referitor la atitudinea față de femeile lesbiene). Nu au fost impuse constrângeri în ceea ce privește intercorelarea erorilor corespunzătoare itemilor. Deși valorile standardizate ale saturațiilor pe care itemii le-au prezentat în cei doi factori au fost cuprinse între 0.21 și 0.78 ($p < 0.001$), adecvarea globală din punct de vedere statistic nu a fost satisfăcătoare: $\chi^2 = 290.57$; $df = 26$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 11.17$; SRMR = 0.063; NFI = 0.879; CFI = 0.888; RMSEA = 0.138; CI_{90 %} RMSEA = 0.124 – 0.153; AIC = 328.578. În plus, corelația dintre factori a fost foarte ridicată ($\lambda = 0.98$; $p < 0.001$), rezultat care sugerează existența mai degrabă a unei singure dimensiuni latente pe care itemii instrumentului ATLG-R-S-9 o surprind.

ATSS-10. Sexualitatea se referă la modalitățile în care indivizii umani experimentează propria lor sexualitate și se exprimă din punct de vedere sexual (Ferrante, 2014). Acest domeniu acoperă un spectru larg de cogniții, reprezentări mentale, emoții, atitudini și modele de comportament. În prezentul studiu, participanții au completat versiunea în limba română (Robu și Bulboacă, 2019) pentru instrumentul *Attitudes Toward Sexuality Scale* (ATSS; Fisher și Hall, 1988). Instrumentul a fost proiectat și testat din punct de vedere psihometric în contextul unui studiu prin care s-a urmărit compararea atitudinilor pe care adolescenții le au față de sexualitate cu cele ale părinților. În versiunea inițială ($k = 13$ itemi recomandați de către autori), instrumentul operaționalizează aspecte ale sexualității umane atât din perspectiva deschiderii mentale spre chestiuni precum avortul, contactele sexuale atent informate, prostituție, relațiile sexuale premaritale sau orientarea homosexuală (așa-numiții itemi „liberali”), cât și din perspectiva distanțării din punct de vedere cognitiv și social față de aspecte precum nudismul, informarea despre metodele contraceptive, circulația materialelor pornografice, contactele sexuale premaritale sau bolile venerice

(itemi „conservatori”). Participanții la prezentul studiu au răspuns la itemi (de exemplu, „Locurile amenajate pentru nudiști ar trebui să fie complet interzise prin lege” sau „Comportamentul sexual al unei persoane este treaba ei și nimeni nu ar trebui să o judece în legătură cu acesta”) utilizând o scală cu cinci ancore verbale distribuite gradual de la 1 – *dezacord total* la 5 – *acord total*. Scorul total se obține prin însumarea scorurilor la itemi (domeniul de variație posibil: 13–65). Scorul ridicat semnifică atitudinea liberală față de domeniul sexualității.

În prezentul studiu, modelul ipotetic ($k = 13$ itemi) cu un singur factor latent și fără nicio constrângere în ceea ce privește corelarea erorilor corespunzătoare itemilor a evidențiat o adecvare slabă din punct de vedere statistic: $\chi^2 = 434.44$; $df = 65$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 6.68$; SRMR = 0.086; NFI = 0.736; CFI = 0.765; RMSEA = 0.103; CI_{90 % RMSEA} = 0.094 – 0.112; AIC = 486.445. În plus, pentru itemii 4 („Părinții ar trebui să știe dacă copiii lor cu vârste sub 18 ani au mers la un specialist pentru a se informa despre metode contraceptive” – $\gamma_{std.} = -0.13$, $p = 0.006$), 5 („Autoritățile guvernamentale ar trebui să încerce mai mult să prevină distribuția materialelor pornografice” – $\gamma_{std.} = 0.10$, $p = 0.025$) și 6 („Prostituția ar trebui să fie legalizată” – $\gamma_{std.} = 0.14$, $p = 0.003$), saturațiile în factorul latent au fost problematice (pentru restul itemilor, valorile standardizate ale saturațiilor au fost cuprinse între 0.37 și 0.78, $p < 0.001$). Din acest motiv, cei trei itemi au fost eliminați și a fost testat un al doilea model cu un singur factor latent și fără nicio constrângere în ceea ce privește intercorelarea erorilor corespunzătoare itemilor. Deși valorile standardizate ale saturațiilor în factorul latent pe care itemii le-au avut au fost cuprinse între 0.36 și 0.79 ($p < 0.001$), adecvarea modelului din punct de vedere statistic nu a fost satisfăcătoare: $\chi^2 = 149.96$; $df = 35$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 4.28$; SRMR = 0.055; NFI = 0.888; CFI = 0.911; RMSEA = 0.078; CI_{90 % RMSEA} = 0.066 – 0.092; AIC = 189.965. Un al treilea model testat a inclus tot un singur factor latent ipotetic, zece itemi și o constrângere cu privire la corelarea erorilor pentru itemii 10 („Comportamentul homosexual este o variație acceptabilă a preferințelor sexuale”) și 12 („Comportamentul sexual al unei persoane este treaba ei și nimeni nu ar trebui să o judece în legătură cu acesta”). Modelul astfel rezultat a prezentat o adecvare ușor îmbunătățită, deoarece: $\chi^2 = 126.60$; $df = 34$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 3.72$; SRMR = 0.051; NFI = 0.906; CFI = 0.929; RMSEA = 0.071; CI_{90 % RMSEA} = 0.058 – 0.085; AIC = 168.603. Valorile standardizate ale saturațiilor în factorul latent au fost cuprinse între 0.35 și 0.79 ($p < 0.001$), iar corelația dintre erorile corespunzătoare itemilor 10 și 12 a fost egală cu 0.21 ($p < 0.001$). De asemenea, a fost testat un al patrulea model metric ($k = 10$ itemi) care a inclus doi factori latenți intercorelați. Cinci dintre itemii „liberali” au fost constrânși să satureze un factor ipotetic denumit *atitudinea liberală față de sexualitate* și cinci dintre itemii „conservatori” au fost constrânși să satureze un al doilea factor denumit *atitudinea conservatoare față de sexualitate*. Nu a fost impusă nicio constrângere în ceea ce privește intercorelarea erorilor. Modelul astfel obținut a prezentat o adecvare bună din punct de vedere statistic ($\chi^2 = 77.39$; $df = 34$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 2.27$; SRMR = 0.037; NFI = 0.942; CFI = 0.967; RMSEA =

0.049; $CI_{90} \% RMSEA = 0.034 - 0.063$; $AIC = 119.391$) care a fost superioară rezultatelor obținute pentru toate celelalte trei modele la care ne-am referit mai sus. Din acest motiv, modelul a fost reținut. Pentru factorul referitor la atitudinea liberală față de sexualitate, valorile standardizate ale saturațiilor itemilor au fost cuprinse între 0.43 și 0.63 ($p < 0.001$), iar pentru factorul referitor la atitudinea conservatoare între 0.49 și 0.80 ($p < 0.001$). Corelația dintre cei doi factori latenți ($\lambda = 0.74$; $p < 0.001$) justifică relativa lor independență din punct de vedere psihometric și conceptual. Corelația dintre scalele corespunzătoare factorilor a fost egală cu - 0.53 ($p < 0.001$). Pentru atitudinea liberală față de sexualitate, valorile corectate ale corelațiilor dintre scorurile la itemi și scorul total au fost cuprinse între 0.33 și 0.50. Pentru atitudinea conservatoare, valorile corectate ale corelațiilor dintre scorurile la itemi și scorul total au fost cuprinse între 0.43 și 0.67. Valorile consistenței interne au fost egale cu 0.65 pentru atitudinea liberală față de sexualitate, respectiv 0.78 pentru atitudinea conservatoare. Pentru fiecare dintre aceste subscale a fost calculat câte un scor total prin însumarea scorurilor la itemii corespunzători (domeniul de variație posibil: 5–25). Scorurile ridicate au fost interpretate ca indicatori ai atitudinii liberale, respectiv ai celei conservatoare pe care o persoană poate să o manifeste față de sexualitatea individului uman în general.

CRS-5. Religiozitatea (importanța acordată religiei în viața personală și implicarea în activități religioase) a fost măsurată cu versiunea în limba română a instrumentului *Centrality of Religiosity Scale-5* (CRS-5; Huber și Huber, 2012). Acesta operaționalizează importanța a cinci dimensiuni care sunt reprezentative pentru viața religioasă a unei persoane, și anume: practica publică (de exemplu, participarea la slujbe religioase desfășurate în Biserică), practica privată (de exemplu, rugăciunea de acasă), experiența religioasă (de exemplu, sentimentul că Dumnezeu intervine atunci când ne confruntăm cu situații sau evenimente critice), ideologia (de exemplu, credința în existența unei ființe divine) și dimensiunea intelectuală (de exemplu, frecvența preocupărilor cognitive referitoare la chestiuni de ordin religios). Este vorba despre modelul multidimensional al vieții religioase propus de către Ch. Glock care descrie modalități practice prin care constructele religioase pe care o persoană le-a achiziționat sunt modelate și activate. Atât în versiunea sa lungă, cât și în versiunile scurte, instrumentul CRS a fost administrat în peste 100 de studii din psihologia/sociologia religiilor, care au fost efectuate în mai mult de 25 de țări pe eșantioane de subiecți ($N > 100000$ subiecți) cu diferite vârste (cf. Huber și Huber, 2012).

Instrumentul CRS-5 include cinci itemi (de exemplu, „Cât de des vă gândiți la chestiuni religioase?” sau „Cât de des vă rugați?”), fiecare având alocate cinci variante de răspuns (de la 1 – *niciodată* la 5 – *foarte des* sau de la 1 – *nu cred deloc* la 5 – *sunt convins/-ă*). Pentru un respondent, scorul total se obține prin însumarea scorurilor la itemi (domeniul de variație posibil: 5–25). Scorul ridicat semnifică religiozitatea. Utilizându-se răspunsurile obținute în eșantionul total de subiecți care au participat la prezentul studiu, a fost testată validitatea de construct internă a

versiunii în limba română pentru instrumentul CRS-5. Un prim model metric ipotetic a inclus un singur factor latent (denumit *religiozitate*) și cinci variabile observate (corespunzătoare scorurilor la itemi). Nu a fost impusă nicio constrângere în ceea ce privește corelarea reziduurilor asociate itemilor. Deși saturațiile pe care itemii le-au evidențiat în factorul latent au fost semnificative din punct de vedere statistic ($p < 0.001$) și au avut valori ≥ 0.64 , adecvarea globală a modelului nu a fost satisfăcătoare din punct de vedere statistic: $\chi^2 = 204.41$; $df = 5$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 40.88$; SRMR = 0.142; NFI = 0.733; CFI = 0.736; RMSEA = 0.273; CI_{90%} RMSEA = 0.242 – 0.306; AIC = 224.414. Sugestiile pentru îmbunătățirea adecvării modelului din punct de vedere statistic ne-au orientat spre corelarea erorilor asociate itemilor 3 („Cât de des mergeți la slujbele religioase?”) și 4 („Cât de des treceți prin situații în care aveți sentimentul că Dumnezeu sau ceva divin intervine în viața dvs.?”). Noul model a evidențiat o adecvare sensibil îmbunătățită din punct de vedere statistic, după cum urmează: $\chi^2 = 23.60$; $df = 4$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 5.90$; SRMR = 0.036; NFI = 0.969; CFI = 0.974; RMSEA = 0.096; CI_{90%} = 0.061 – 0.135; AIC = 45.605. Saturațiile itemilor în factorul latent au avut valori standardizate cuprinse între 0.64 și 0.81 ($p < 0.001$). Corelația dintre erorile corespunzătoare itemilor 3 și 4 a fost egală cu 0.54 ($p < 0.001$). Valorile corectate ale corelațiilor dintre scorurile pentru itemi și scorul total la CRS-5 au fost cuprinse între 0.33 și 0.46. Consistența internă a setului format din cei cinci itemi a fost satisfăcătoare ($\alpha_{\text{Cronbach}} = 0.67$).

BFI-O. Predispoziția stabilă a personalității referitoare la deschiderea din punct de vedere mental și în ceea ce privește experiențele personale a fost operaționalizată utilizându-se versiunea în limba română pentru scala *Openness* extrasă din instrumentul *Big Five Inventory* (BFI-O; John, Donahue și Kentle, 1991). Inventarul ($k = 44$ itemi) a fost conceput pentru evaluarea eficientă și flexibilă a cinci mari dimensiuni ale personalității sau factori, și anume nevrotismul (instabilitatea emoțională), extraversiunea, deschiderea, agreabilitatea și conștiințiozitatea (John, Naumann și Soto, 2008). Factorul referitor la deschidere descrie profunzimea gândirii unei persoane și orientarea acesteia spre o gamă largă de experiențe personale (mentale), interpersonale și culturale. Acest domeniu al trăsăturilor de personalitate include fațete precum originalitatea ideilor, curiozitatea intelectuală, ingeniozitatea gândirii, inventivitatea, orientarea spre interese literare, filosofice sau artistice etc. În prezentul studiu, participanții au completat zece itemi (de exemplu: „Mă văd ca o persoană care, în viața de zi cu zi, manifestă curiozitate față de o varietate de lucruri diferite” sau „Mă văd ca o persoană căreia, în viața de zi cu zi, îi place să reflecteze, să se joace cu ideile”) la care au răspuns pe o scală de tip Likert cu cinci ancore verbale distribuite gradual de la 1 – *dezacord puternic* la 5 – *acord puternic*. Pentru fiecare dintre participanți, scorul total a fost obținut prin calcularea mediei scorurilor la cei zece itemi (domeniul de variație posibil: 1–5). Scorurile ridicate (de exemplu, ≥ 4.5) au semnalat deschiderea din punct de vedere mental și în ceea ce privește experiențele personale.

Într-un prim model metric testat în studiul nostru, toți cei zece itemi au fost constrânși să satureze un singur factor latent (denumit *deschidere*). Nu a fost impusă nicio constrângere cu privire la corelația dintre erorile corespunzătoare itemilor. Modelul rezultat a prezentat o adecvare destul de satisfăcătoare din punct de vedere statistic: $\chi^2 = 140.32$; $df = 35$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 4.01$; SRMR = 0.052; NFI = 0.865; CFI = 0.894; RMSEA = 0.075; CI_{90 % RMSEA} = 0.062 – 0.088; AIC = 180.329. Sugestiile pentru îmbunătățirea adecvării statistice a modelului ne-au condus la corelarea erorilor corespunzătoare itemilor 6 („Mă văd ca o persoană care, în viața de zi cu zi, valorizează experiențele artistice, estetice”) și 9 („Mă văd ca o persoană care, în viața de zi cu zi, are puține interese artistice”), respectiv 6 și 10 („Mă văd ca o persoană care, în viața de zi cu zi, are gusturi sofisticate pentru artă, muzică sau literatură”). Adecvarea noului model din punct de vedere statistic s-a îmbunătățit considerabil, deoarece: $\chi^2 = 75.62$; $df = 33$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 2.29$; SRMR = 0.038; NFI = 0.927; CFI = 0.957; RMSEA = 0.049; CI_{90 % RMSEA} = 0.035 – 0.064; AIC = 119.624. Valorile standardizate ale saturațiilor în factorul latent au fost cuprinse între 0.19 și 0.70 ($p < 0.001$). Corelațiile dintre erorile corespunzătoare itemilor 6 și 9, respectiv 6 și 10, au fost egale cu 0.27, respectiv 0.19 ($p < 0.001$). Valorile corectate ale corelațiilor dintre scorurile la itemi și scorul total la BFI-O au fost cuprinse între 0.20 și 0.54, iar consistența internă a ansamblului itemilor a fost satisfăcătoare ($\alpha_{\text{Cronbach}} = 0.75$).

PDS-IM. Evaluarea acurateții răspunsurilor pe care participanții le-au oferit la instrumentul HAS, adică rezistența la efectul dezirabilității sociale, a fost realizată prin corelarea scorului cu scorul la versiunea în limba română a instrumentului PDS-IM (Paulhus, 1998). Acesta evaluează tendința unei persoane de a da răspunsuri dezirabile din punct de vedere social la itemi care operaționalizează trăsături ale personalității, atitudini și opinii, valori sau comportamente cotidiene. Instrumentul include 40 itemi (20 pentru subscala *Self-Deception Enhancement/SDE* și 20 pentru subscala *Impression Management/IM*) la care un subiect poate răspunde pe o scală cu cinci ancore verbale distribuite gradual de la 1 – *dezacord puternic* la 5 – *acord puternic*. În studiul pe care l-am realizat a fost utilizată doar scala IM. Participanții au răspuns la itemi precum „Au existat ocazii când am profitat de cineva”, „Nu am citit niciodată reviste *sexy*” sau „Nu bârfesc despre treburile altora”. Răspunsurile pot fi transformate în scoruri folosindu-se grila de corecție. Pentru un subiect, scorul total se obține prin însumarea scorurilor la itemi (domeniul de variație posibil: 0–20). Un scor ridicat este indicator al tendinței unui subiect de a minți conștient.

Un prim model de măsurare ipotetic a inclus un singur factor latent fără nicio constrângere în ceea ce privește intercorelarea erorilor corespunzătoare celor 20 itemi. Adecvarea modelului din punct de vedere statistic nu a fost satisfăcătoare, deoarece: $\chi^2 = 402.61$; $df = 170$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 2.36$; SRMR = 0.055; NFI = 0.565; CFI = 0.684; RMSEA = 0.051; CI_{90 % RMSEA} = 0.044 – 0.057; AIC = 482.616. În plus, pentru opt itemi (de exemplu: „Nu-mi acopăr niciodată greșelile” sau „Nu am citit niciodată reviste *sexy*”), valorile standardizate ale saturațiilor în factorul latent ($\gamma_{\text{std.}} = 0.16-0.29$) au fost < 0.30 . De asemenea, pentru

acești itemi, valorile absolute ale corelațiilor cu scorul total s-au situat sub 0.25. Din acest motiv, itemii au fost eliminați și analiza factorială confirmatorie a fost aplicată unui nou model metric care a inclus doar 12 dintre cei 20 de itemi ai versiunii inițiale a scalei PDS-IM. Adecvarea noului model din punct de vedere statistic s-a îmbunătățit, însă a rămas nesatisfăcătoare: $\chi^2 = 106.18$; $df = 54$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 1.96$; $SRMR = 0.050$; $NFI = 0.788$; $CFI = 0.811$; $RMSEA = 0.053$; $CI_{90\%} RMSEA = 0.042 - 0.065$; $AIC = 184.179$. Sugestiile pentru îmbunătățirea adecvării modelului din punct de vedere statistic ne-au condus la corelarea erorilor corespunzătoare itemilor 7 („Am vorbit de rău un/o prieten/-ă în absența sa”) și 20 („Nu bârfesc despre treburile altora”). Adecvarea statistică a acestui al treilea model a fost mai satisfăcătoare, așa cum se poate constata și în baza valorii pentru indicatorul AIC: $\chi^2 = 84.38$; $df = 53$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 2.15$; $SRMR = 0.045$; $NFI = 0.831$; $CFI = 0.879$; $RMSEA = 0.047$; $CI_{90\%} RMSEA = 0.035 - 0.058$; $AIC = 164.385$. Pentru modelul pe care îl analizăm, valorile standardizate ale saturațiilor în factorul latent au fost cuprinse între 0.27 și 0.46 ($p < 0.001$), iar pentru corelația dintre erorile corespunzătoare itemilor 7 și 20, $\lambda = 0.21$ ($p < 0.001$). Valorile corectate ale corelațiilor dintre scorurile la cei 12 itemi reținuți în modelul final și scorul total au fost cuprinse între 0.23 și 0.36, iar consistența internă a ansamblului itemilor a fost satisfăcătoare ($\alpha_{Cronbach} = 0.64$). Prin urmare, pentru fiecare dintre participanții la studiu, scorul total a fost recalculat prin însumarea scorurilor la 12 itemi (domeniul de variație posibil: 0–12).

4. REZULTATE

4.1. INDICATORII NORMALITĂȚII DISTRIBUȚIILOR SCORURILOR LA ITEMII INSTRUMENTULUI HAS

Pentru cei 21 de itemi ai versiunii în limba română a instrumentului HAS, valorile absolute ale indicatorului simetriei (Tabelul nr. 2) au fost cuprinse între 0.01 și 0.86 ($Mdn_{skewness} = 0.13$), în timp ce valorile absolute ale indicatorului boltirii au fost cuprinse între 0.16 și 0.97 ($Mdn_{kurtosis} = 0.70$).

Tabelul nr. 2

Date descriptive pentru itemii instrumentului HAS

Itemii HAS (protocol)	Skewness	Kurtosis
1. Nu m-ar deranja să am un (o) prieten(ă) cu orientare homosexuală.	- 0.30	- 0.88
2. Dacă aș afla că un artist este gay/lesbiană, acest lucru nu ar avea niciun efect asupra aprecierii mele pentru munca sa.	- 0.69	- 0.39
3. Nu m-aș asocia cu persoane homosexuale cunoscute, chiar și dacă aș putea să le ajut.	- 0.45	- 0.21
4. Dacă aș afla că unul dintre colegii mei/una dintre colegele mele de cameră este gay/lesbiană, mi-aș căuta o locuință nouă.	- 0.32	- 0.70
5. Homosexualitatea este o boală mintală.	- 0.37	- 0.80

Tabelul nr. 2 (continuare)

Item HAS (protocol)	Skewness	Kurtosis
6. Nu mi-ar fi teamă ca propriul meu copil să aibă un profesor cu orientare homosexuală.	0.07	- 0.94
7. Bărbaților <i>gay</i> /femeilor lesbiene le displac persoanele de sex opus.	- 0.13	- 0.26
8. Nu cred cu adevărat că actele homosexuale sunt dezgustătoare.	0.10	- 0.80
9. Comparativ cu persoanele heterosexuale, cele cu orientare homosexuală sunt mai predispuse să comită acte sexuale deviate, precum molestarea unui copil, violul sau <i>voyeurism</i> -ul.	- 0.09	- 0.48
10. Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie separate de restul societății (de exemplu, să li se restricționeze posibilitatea de a se angaja pe piața muncii).	- 0.86	0.16
11. Este revoltător să vezi două persoane de același sex care se țin de mână sau își exprimă afecțiunea în public.	- 0.12	- 0.92
12. Dragostea dintre doi bărbați sau dintre două femei este destul de diferită de dragostea dintre două persoane de sex opus.	- 0.03	- 0.55
13. Pentru mine, mișcările sociale ale comunității formată din persoane <i>gay</i> și lesbiene sunt un lucru pozitiv.	0.13	- 0.29
14. După părerea mea, homosexualitatea nu este nu păcat.	0.03	- 0.95
15. Nu m-ar deranja să fiu angajat(ă) de o persoană cu orientare homosexuală.	- 0.30	- 0.66
16. Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie forțate să meargă la psihoterapie.	- 0.30	- 0.47
17. Acceptarea din ce în ce mai mare a homosexualității în societatea noastră contribuie la degradarea morală.	- 0.12	- 0.86
18. Nu aş refuza să fac parte dintr-o organizație doar pentru că aceasta include membri care sunt persoane cu orientare homosexuală.	- 0.25	- 0.76
19. Aș vota o persoană cu orientare homosexuală la alegerile pentru o funcție publică.	- 0.06	- 0.85
20. Chiar dacă aş ști că cineva este <i>gay</i> /lesbiană, aş merge mai departe și aş stabili o relație de prietenie cu acel bărbat/acea femeie.	- 0.32	- 0.70
21. Dacă aş fi părinte, aş putea accepta că fiul meu/fiica mea este <i>gay</i> /lesbiană.	0.01	- 0.97

Se poate constata că pentru ambii indicatori ai formei distribuțiilor scorurilor la itemi valorile absolute nu au depășit limitele intervalului [- 1.00; 1.00]. Mai mult, pentru 20 dintre cei 21 de itemi valorile indicatorului *skewness* s-au situat în intervalul [- 0.80; 0.80]. Doar pentru itemul 10 [„Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie separate de restul societății (de exemplu, să li se restricționeze posibilitatea de a se angaja pe piața muncii)”] valoarea indicatorului *skewness* a fost ușor mai scăzută decât limita critică - 0.80 (asimetrie spre dreapta a distribuției scorului).

În ceea ce privește indicatorul *kurtosis*, pentru itemii 1 („Nu m-ar deranja să am un/o prieten/-ă cu orientare homosexuală”), 6 („Nu mi-ar fi teamă ca propriul meu copil să aibă un profesor cu orientare homosexuală”), 11 („Este revoltător să vezi două persoane de același sex care se țin de mână sau își exprimă afecțiunea în public”), 14 („După părerea mea, homosexualitatea nu este nu păcat”), 17 („Acceptarea din ce în ce mai mare a homosexualității în societatea noastră contribuie la degradarea morală”), 19 („Aș vota o persoană cu orientare homosexuală la alegerile pentru o funcție publică”) și 21 („Dacă aș fi părinte, aș putea accepta că fiul meu/fiica mea este *gay/lesbiană*”), valorile au fost mai scăzute decât limita critică - 0.80 (distribuții platicurtice ale scorurilor).

Considerate în ansamblul lor, datele pe care le-am prezentat nu indică probleme semnificative în ceea ce privește normalitatea distribuțiilor scorurilor pentru itemii versiunii în limba română a instrumentului HAS, pe care am experimentat-o din punct de vedere psihometric. Acest rezultat a permis realizarea analizelor factoriale confirmatorii în vederea testării validității de construct (internă) a instrumentului HAS. În plus, trebuie notat că metoda verosimilității maxime (engl. *maximum likelihood/ML*), pe care am utilizat-o pentru estimarea parametrilor modelor metrice, este destul de robustă în raport cu abaterea distribuțiilor variabilelor observate de la condiția normalității (Byrne, 2010)

4.2. STRUCTURA FACTORIALĂ

Un prim model de măsurare ipotetic a inclus un singur factor latent în care au fost constrânși să satureze toți cei 21 de itemi. Nu a fost impusă nicio constrângere în ceea ce privește intercorelarea erorilor (reziduurilor) corespunzătoare itemilor. Valorile standardizate ale saturațiilor itemilor în factorul latent au fost cuprinse între 0.39 și 0.78 ($p < 0.001$; $Mdn_{saturații} = 0.63$), însă adecvarea modelului din punct de vedere statistic nu a fost satisfăcătoare: $\chi^2 = 790.57$; $df = 189$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 4.18$; $SRMR = 0.051$; $NFI = 0.857$; $CFI = 0.887$; $RMSEA = 0.077$; $CI_{90\%} RMSEA = 0.072 - 0.083$; $AIC = 874.576$. Valoarea raportului χ^2/df a fost mai mare decât 3.00, în timp ce valorile indicatorilor NFI și CFI au fost < 0.90 (Schermelel-Engel, Moosbrugger și Müller, 2003).

Sugestiile pentru îmbunătățirea modelului metric, în ceea ce privește adecvarea statistică, ne-au condus la corelarea erorilor corespunzătoare itemilor 1 („Nu m-ar deranja să am un/o prieten/-ă cu orientare homosexuală”) și 2 („Dacă aș afla că un artist este *gay/lesbiană*, acest lucru nu ar avea niciun efect asupra aprecierii mele pentru munca sa”), 3 („Nu m-aș asocia cu persoane homosexuale cunoscute, chiar și dacă aș putea să le ajut”) și 4 („Dacă aș afla că unul dintre colegii mei/una dintre colegile mele de cameră este *gay/lesbiană*, mi-aș căuta o locuință nouă”),

5 („Homosexualitatea este o boală mintală”) și 16 („Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie forțate să meargă la psihoterapie”), respectiv 10 („Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie separate de restul societății”) și 16 (a se revedea Tabelul nr. 2). Adecvarea noului model, din punct de vedere statistic, a fost mai satisfăcătoare, așa cum se poate constata și din valoarea indicatorului AIC: $\chi^2 = 686.56$; $df = 185$; $p < 0.001$; $\chi^2/df = 3.71$; SRMR = 0.048; NFI = 0.876; CFI = 0.906; RMSEA = 0.071; $CI_{90\% RMSEA} = 0.066 - 0.077$; AIC = 778.567. Valoarea indicatorului CFI a depășit pragul 0.90, în timp ce valoarea indicatorului NFI a crescut ușor fără a depăși limita 0.90. Indicatorul RMSEA a fluctuat neglijabil. Pentru acest al doilea model (Figura nr. 1), valorile standardizate ale saturațiilor pe care itemii le-au evidențiat în factorul latent au fost cuprinse între 0.39 și 0.79 ($p < 0.001$; $Mdn_{saturații} = 0.62$). Corelațiile dintre perechile de erori corespunzătoare itemilor 1 și 2, 3 și 4, 5 și 16, respectiv 10 și 16 au fost egale cu 0.22, 0.21, 0.23, respectiv 0.21 ($p < 0.001$). Factorul latent a explicat între 15 % (itemul 7 – „Bărbaților gay/femeilor lesbiene le displac persoanele de sex opus”) și 62 % (itemul 19 – „Aș vota o persoană cu orientare homosexuală la alegerile pentru o funcție publică”) din varianța scorurilor la itemi.

Prin urmare, pentru fiecare dintre subiecți, scorul total la scala corespunzătoare factorului latent a fost calculat prin însumarea scorurilor la cei 21 de itemi (domeniul de variație posibil: 21–105). Un scor ridicat a fost considerat indicator al atitudinii pozitive față de persoanele cu orientare homosexuală (indiferent dacă este vorba despre bărbați gay sau femei lesbiene).

4.3. VALIDITATEA DE CONSTRUCT CONVERGENTĂ

Validitatea convergentă a două instrumente de evaluare indică gradul în care constructele, pe care acestea le operaționalizează, care sunt presupuse a fi similare sau înrudite sub aspectul semnificațiilor psihologice și al implicațiilor practice, corelează între ele semnificativ din punct de vedere statistic și cu o intensitate consistentă (Hogan, 2019). Validitatea de construct convergentă a unui nou instrument de evaluare se testează prin corelarea scorului la acesta cu scorul la un alt instrument care măsoară același construct sau unul înrudit și a cărei validitate teoretică este deja recunoscută în comunitatea academică sau în rândul practicienilor dintr-un anumit domeniu aplicativ al psihologiei.

Așa cum ne-am așteptat, atitudinea pozitivă față de persoanele cu orientare homosexuală (scorul ridicat la HAS) s-a asociat negativ și puternic cu scorul la ATLG-R-S-9 ($r = -0.80$; $p < 0.001$).

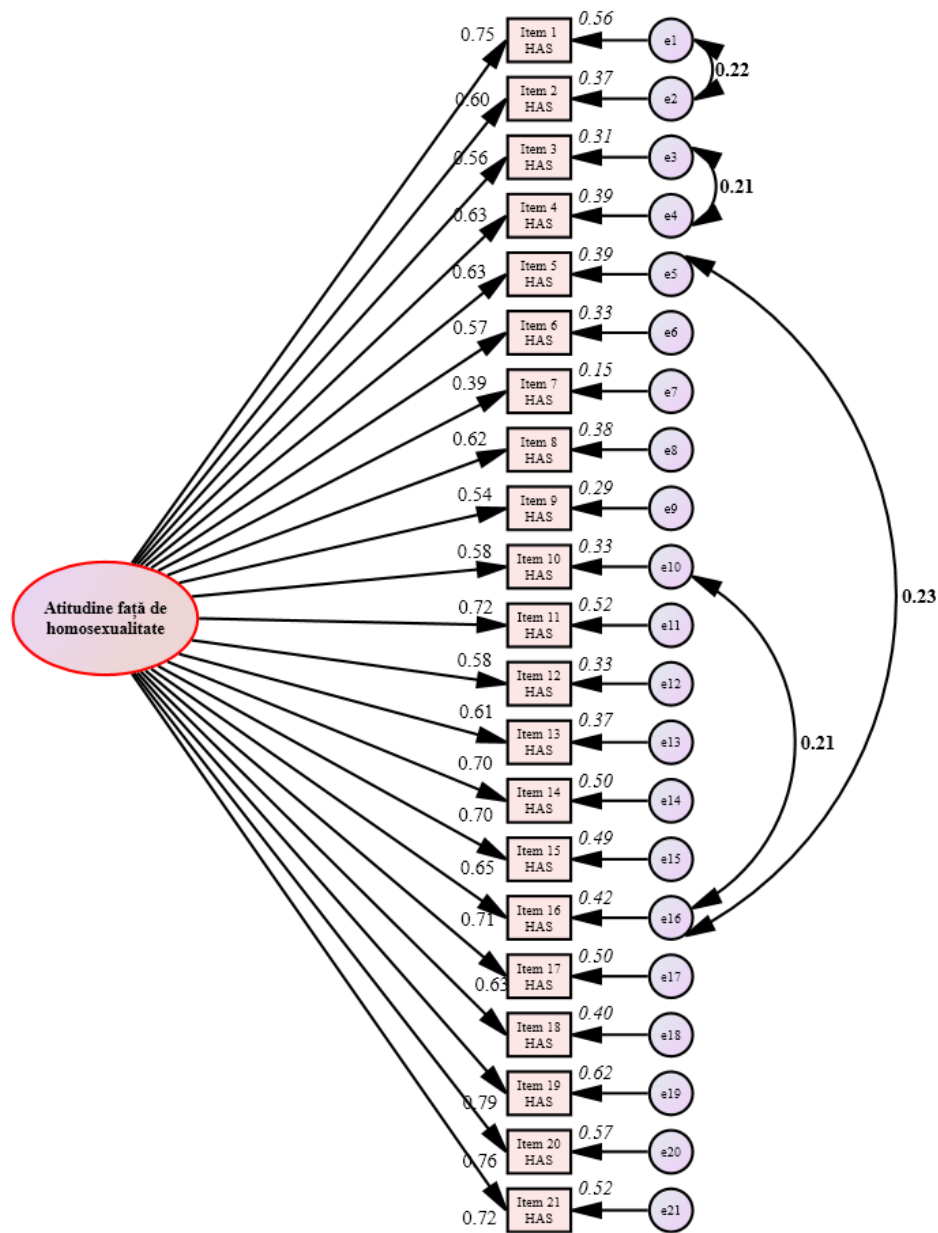

Figura nr. 1. Parametrii estimați pentru modelul factorial final

Pentru subeșantioanele diferențiate în funcție de sexul participanților la studiu, corelațiile dintre scorurile la HAS și ATLG-R-S-9 au fost ambele egale cu - 0.80 ($p < 0.001$). De asemenea, atitudinea pozitivă față de persoanele cu orientare

homosexuală s-a asociat negativ și cu o intensitate moderată cu scorul pentru subscala din ATSS-10 prin care a fost măsurată atitudinea conservatoare față de sexualitate ($r = -0.58$; $p < 0.001$). Pentru subeșantioanele diferențiate în funcție de sexul participanților, corelațiile dintre scorurile la HAS și ATSS-10 (atitudinea conservatoare față de sexualitate) au fost egale cu -0.42 (bărbați), respectiv -0.62 (femei). Ambele au fost semnificative din punct de vedere statistic la pragul $p < 0.001$. Diferența dintre cele două corelații, în ceea ce privește magnitudinea, poate fi atribuită faptului că subeșantionul femeilor a fost mult mai numeros decât cel al bărbaților.

În schimb, atitudinea pozitivă față de persoanele cu orientare homosexuală s-a asociat pozitiv și cu o intensitate moderată cu scorul pentru subscala din ATSS-10 prin care a fost măsurată atitudinea liberală față de sexualitate ($r = 0.62$; $p < 0.001$). Pentru subeșantioanele diferențiate în funcție de sexul participanților la studiu, corelațiile semnificative din punct de vedere statistic ($p < 0.001$) dintre scorurile la HAS și atitudinea liberală față de sexualitate au fost egale cu 0.51 (bărbați), respectiv 0.64 (femei). Rezultatele prezentate mai sus sunt dovezi pentru validitatea de construct convergentă a versiunii în limba română a instrumentului HAS.

4.4. VALIDITATEA DE CONSTRUCT DISCRIMINANTĂ

Validitatea de construct discriminantă (divergentă) a două instrumente de măsurare psihologică se referă la gradul în care constructele, pe care acestea le operaționalizează, se diferențiază între ele, aspect care în plan formal se traduce prin corelații modeste sau nesemnificative din punct de vedere statistic între scorurile la cele două probe (Hogan, 2019). Scorul la HAS a evidențiat o corelație semnificativă din punct de vedere statistic, însă mai scăzută ($r = -0.28$; $p < 0.001$) cu scorul la CRS-5 care a operaționalizat religiozitatea participanților la prezentul studiu. Pentru subeșantionul format din bărbați, corelația dintre scorurile la HAS și CRS-5 a fost egală cu -0.20 ($p = 0.035$), iar pentru subeșantionul femeilor cu -0.31 ($p < 0.001$). De asemenea, corelația pozitivă dintre atitudinea favorabilă față de persoanele cu orientare homosexuală (scorul ridicat la HAS), respectiv, deschiderea în planul mental și al experiențelor personale ca trăsătură a personalității (scorul ridicat la BFI-O) a fost semnificativă din punct de vedere statistic, însă modestă ca valoare ($r = 0.18$; $p < 0.001$). Pentru bărbați, corelația dintre scorurile la HAS și BFI-O s-a situat la limita semnificativității din punct de vedere statistic ($r = 0.18$; $p = 0.060$). Pentru femei a fost statistic semnificativă, însă a avut o intensitate modestă ($r = 0.17$; $p < 0.001$). Corelația dintre scorul la HAS și vârsta participanților la studiu a avut valori neglijabile atât pentru întregul eșantion ($r = -0.008$; $p = 0.859$), cât și pentru bărbați ($r = -0.03$; $p = 0.702$), respectiv femei ($r = 0.004$; $p = 0.928$). Rezultatele pe care le-am prezentat în această secțiune constituie dovezi pentru validitatea de construct discriminantă a versiunii în limba română a instrumentului HAS

4.5. VALIDITATEA DE CRITERIU CONCURENȚĂ

Pentru evaluarea validității de criteriu concurență a versiunii în limba română a instrumentului HAS a fost utilizată metoda grupurilor contrastante. Criteriul este furnizat de apartenența subiecților care au completat un instrument de măsurare psihologică la un grup specific (de exemplu, categorie socială/profesională, populație clinică, grup care a fost supus unui „tratament” cum ar fi parcurgerea unui program de formare profesională sau a unei psihoterapii etc.). Atunci când instrumentul, ale cărei proprietăți psihometrice sunt studiate, diferențiază semnificativ din punct de vedere statistic două sau mai multe grupuri de subiecți, spunem că acesta are validitate de criteriu (Hogan, 2019).

Tabelul nr. 3 prezintă datele obținute în urma comparațiilor pentru scorul total la HAS, în funcție de contactul anterior și relația de prietenie/amiciție cu o persoană *gay/lesbiană*, respectiv, autoevaluarea pe care participanții la studiu au realizat-o pe axa conservatorism-liberalism.

Tabelul nr. 3

Comparații în funcție de alte criterii relevante

Variabile independente	Modalități	m	s	t _{Student}	p
Contactul anterior cu o persoană <i>gay/lesbiană</i>	NU (N = 301)	64.08	14.16	- 6.52	< 0.001
	DA (N = 234)	73.00	17.49		
Relația de prietenie cu o persoană <i>gay/lesbiană</i>	NU (N = 421)	64.62	14.63	- 9.39	< 0.001
	DA (N = 114)	80.39	16.22		
Autoevaluarea pe axa conservatorism-liberalism	Predispoziție spre conservatorism (N = 201)	62.04	13.87	- 7.11	< 0.001
	Predispoziție spre liberalism (N = 334)	71.55	16.64		

Comparativ cu participanții care avuseseră ocazional contacte cu persoane care își declaraseră orientarea *gay/lesbiană*, cei care nu intraseră niciodată într-un astfel de contact interpersonal au obținut un scor mediu la HAS semnificativ mai scăzut ($d_{\text{Cohen}} = 0.57$). În rândul participanților care nu avuseseră niciun contact cu un bărbat *gay* sau femeie *lesbiană*, acest rezultat semnifică o atitudine mai negativă față de persoanele cu orientare homosexuală. De asemenea, în comparație cu participanții care, în momentul în care au completat chestionarele, erau implicați într-o relație de prietenie/amiciție cu o persoană *gay/lesbiană*, participanții care nu aveau o astfel de relație au obținut un scor mediu semnificativ mai scăzut, cu o mărime puternică a efectului pentru diferența constatată ($d_{\text{Cohen}} = 1.05$).

Literatura internațională oferă un set consistent de dovezi empirice cu privire la rolul pozitiv pe care contactul interpersonal (ocazional și, mai mult, prin relații de simplă amiciție sau relații de prietenie bazată pe intimitate socială și emoțională)

cu persoane *gay*/lesbiene îl are în predicția atitudinilor favorabile (care implică toleranță, precum și diminuarea stereotipurilor negative/prejudecăților referitoare la orientarea sexuală) față de acest grup social, inclusiv în rândul studenților care trăiesc și activează în diverse contexte culturale (Altemeyer, 2001; Bowen și Burgeois, 2001; Finlay și Walther, 2003; Herek și Capitanio, 1996; Herek și Glunt, 1993; Howard-Hassmann, 2001; Iraklis, 2010; Lemm, 2006; Overby și Barth, 2002; Raja și Stokes, 1998; Sakalli, 2002). Subiecții care raportează că au avut sau au contacte sociale cu bărbați *gay* sau femei lesbiene, care își dezvăluie orientarea sexuală tind să exprime atitudini mai puțin negative față de persoanele cu orientare homosexuală/membrii comunității LGBT și drepturile acestora. Contactul interpersonal reduce prejudecățile față de bărbații *gay* și femeile lesbiene, mai ales atunci când subiecții heterosexuali interacționează cu mai mulți membri ai comunității LGBT, au relații apropiate de prietenie cu aceștia și învață direct de la ei despre stilul de viață al unei persoane cu orientare homosexuală (Herek și Capitanio, 1996). În plus, contactul social (mai ales în rândul persoanelor cu educație superioară și care au viziuni ideologice liberale) contribuie la creșterea acceptării persoanelor *gay*/lesbiene prin faptul că acestea din urmă contestă stereotipurile socio-culturale și oferă o imagine mult mai critică – atitudini care pot să-i încurajeze pe heterosexuali să gândească despre persoanele *gay*/lesbiene într-un mod mai individualizat și personal (Altemeyer, 2001; Herek și Glunt, 1993; Overby și Barth, 2002). Pe de altă parte, este mai probabil ca subiecții heterosexuali care manifestă atitudini pozitive să aibă mai frecvent contacte cu bărbați *gay* sau femei lesbiene prin simplul fapt de a alege să aibă ca prieteni astfel de persoane, pentru că trăiesc în medii sociale (de exemplu, universități sau metropole cosmopolite) în care bărbații *gay* sau femeile lesbiene sunt persoane mai vizibile sau pentru că mulți dintre membrii comunității LGBT sunt mai dispuși să-și dezvăluie orientarea sexuală altor persoane despre care cred că vor răspunde pozitiv prin acceptare, deschidere, empatie și suport (Berkman și Zinberg, 1997; Herek și Capitanio, 1996; Herek și Glunt, 1993; Overby și Barth, 2002).

O dovadă suplimentară pentru validitatea de criteriu a versiunii în limba română a instrumentului HAS este rezultatul comparației bazată pe orientarea ideologică a participanților la studiul pe care l-am realizat. Astfel, comparativ cu participanții care s-au autoevaluat ca având o ideologie liberală și un stil de viață corespunzător, cei care se percepeau ca fiind persoane conservatoare au obținut la HAS un scor mediu semnificativ mai scăzut ($d_{\text{Cohen}} = 0.61$). Acest rezultat semnifică o atitudine mai negativă față de bărbații *gay* și femeile lesbiene. Numeroase studii au arătat că persoanele conservatoare din punct de vedere politic și/sau religios tind să raporteze atitudini față de homosexualitate mai puțin favorabile și să fie mai intolerante cu membrii comunității LGBT, în timp ce persoanele cu viziuni liberale sunt mai deschise și suportive (Brown și Henriquez, 2008; Herek și Capitanio, 1996; Herek și Glunt, 1993; Seltzer, 1993; Shackelford și Besser, 2007).

4.6. ANALIZA ITEMILOR. FIDELITATEA INSTRUMENTULUI HAS

Pentru distribuțiile scorurilor la cei 21 de itemi ai versiunii în limba română a instrumentului HAS a fost calculat coeficientul variabilității (CV – raportul dintre abaterea standard și medie exprimat procentual). Pe măsură ce valoarea acestuia crește, media distribuției unei variabile este mai puțin reprezentativă, dată fiind ponderea ridicată a dispersiei valorilor în jurul mediei. Au fost sugerate următoarele repere calitative pentru interpretarea coeficientului variabilității (Novak, 1998): a) $CV < 20\%$ – dispersia valorilor în jurul mediei este mică (media este reprezentativă pentru distribuția în eșantionul de subiecți); b) $CV = 20-30\%$ – dispersia valorilor în jurul mediei este moderată (media este suficient de reprezentativă); c) $CV > 30\%$ – dispersia valorilor distribuției în jurul mediei este mare (media are o reprezentativitate redusă).

În prezentul studiu, valorile coeficientului variabilității pentru distribuțiile scorurilor la itemii instrumentului HAS au fost cuprinse între 26.9 % și 43.6 % (Tabelul nr. 4). Doar pentru itemii 3 („Nu m-aș asocia cu persoane homosexuale cunoscute, chiar și dacă aș putea să le ajut”), 10 („Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie separate de restul societății”) și 16 („Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie forțate să meargă la psihoterapie”), coeficientul variabilității a avut valori cuprinse între 20 % și 30 % (distribuțiile scorurilor pentru acești itemi au fost mai omogene). Pentru restul itemilor, valorile au fost mai mari decât 30 %, însă mai scăzute decât 45 % (distribuțiile scorurilor au fost ceva mai eterogene). Cu toate acestea, rezultatele nu evidențiază probleme semnificative în ceea ce privește variabilitatea scorurilor la itemii instrumentului HAS (valorile coeficientului variabilității nu au fost excesive). Pentru toți itemii analizați, dispersia scorurilor în jurul mediilor distribuțiilor a fost relativ moderată, adică mediile au fost suficient de reprezentative.

Tabelul nr. 4

Proprietățile itemilor versiunii în limba română pentru HAS

Itemi HAS	m	s	CV	Corelația cu scorul total (valori corectate)	α Cronbach recalculat după eliminarea itemului
1. Nu m-ar deranja să am un (o) prieten(ă) cu orientare homosexuală.	3.31	1.24	37.4 %	0.73	0.932
2. Dacă aș afla că un artist este gay/lesbiană, acest lucru nu ar avea niciun efect asupra aprecierii mele pentru munca sa.	3.68	1.18	32.0 %	0.59	0.934
3. Nu m-aș asocia cu persoane homosexuale cunoscute, chiar și dacă aș putea să le ajut.	3.59	1.01	28.1 %	0.55	0.935
4. Dacă aș afla că unul dintre colegii mei/una dintre colegele mele de cameră este gay/lesbiană, mi-aș căuta o locuință nouă.	3.36	1.16	34.5 %	0.61	0.934

Tabelul nr. 4 (continuare)

Item HAS	<i>m</i>	<i>s</i>	CV	Corelația cu scorul total (valori corectate)	α Cronbach recalculat după eliminarea itemului
5. Homosexualitatea este o boală mintală.	3.46	1.24	35.8 %	0.62	0.934
6. Nu mi-ar fi teamă ca propriul meu copil să aibă un profesor cu orientare homosexuală.	2.89	1.22	42.2 %	0.54	0.935
7. Bărbaților <i>gay</i> /femeilor lesbiene le displac persoanele de sex opus.	3.25	1.05	32.3 %	0.38	0.938
8. Nu cred cu adevărat că actele homosexuale sunt dezgustătoare.	2.80	1.19	42.5 %	0.58	0.935
9. Comparativ cu persoanele heterosexuale, cele cu orientare homosexuală sunt mai predispuse să comită acte sexuale deviante, precum molestarea unui copil, violul sau <i>voyeurism</i> -ul.	3.36	1.07	31.8 %	0.52	0.935
10. Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie separate de restul societății (de exemplu, să li se restricționeze posibilitatea de a se angaja pe piața muncii).	3.94	1.06	26.9 %	0.57	0.935
11. Este revoltător să vezi două persoane de același sex care se țin de mână sau își exprimă afecțiunea în public.	3.21	1.25	38.9 %	0.70	0.932
12. Dragostea dintre doi bărbați sau dintre două femei este destul de diferită de dragostea dintre două persoane de sex opus.	3.06	1.12	36.6 %	0.56	0.935
13. Pentru mine, mișcările sociale ale comunității formată din persoane <i>gay</i> și lesbiene sunt un lucru pozitiv.	2.70	1.05	38.8 %	0.57	0.935
14. După părerea mea, homosexualitatea nu este un păcat.	2.91	1.26	43.3 %	0.67	0.933
15. Nu m-ar deranja să fiu angajat(ă) de o persoană cu orientare homosexuală.	3.29	1.16	35.2 %	0.67	0.933
16. Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie forțate să meargă la psihoterapie.	3.47	1.07	30.8 %	0.64	0.934
17. Acceptarea din ce în ce mai mare a homosexualității în societatea noastră contribuie la degradarea morală.	3.19	1.21	37.9 %	0.68	0.933
18. Nu aş refuza să fac parte dintr-o organizație doar pentru că aceasta include membri care sunt persoane cu orientare homosexuală.	3.28	1.17	35.6 %	0.60	0.934
19. Aș vota o persoană cu orientare homosexuală la alegerile pentru o funcție publică.	2.99	1.22	40.8 %	0.74	0.932

Tabelul nr. 4 (continuare)

Itemii HAS	<i>m</i>	<i>s</i>	CV	Corelația cu scorul total (valori corectate)	α_{Cronbach} recalculat după eliminarea itemului
20. Chiar dacă aș ști că cineva este gay/lesbiană, aș merge mai departe și aș stabili o relație de prietenie cu acel bărbat/aceia femeie.	3.24	1.19	36.7 %	0.72	0.932
21. Dacă aș fi părinte, aș putea accepta că fiul meu/fiica mea este gay/lesbiană.	2.91	1.27	43.6 %	0.69	0.933

Corelațiile dintre scorurile la itemii instrumentului HAS au avut valori cuprinse între 0.14 și 0.65 ($p \leq 0.001$; $Mdn_{\text{corelații}} = 0.41$). Toate corelațiile au fost pozitive. Corelația dintre scorul la itemul 6 („Nu mi-ar fi teamă ca propriul meu copil să aibă un profesor cu orientare homosexuală”) și scorul la itemul 7 („Bărbaților gay/femeilor lesbiene le displac persoanele de sex opus”) a avut o valoare modestă ($r = 0.14$; $p = 0.001$), însă a fost semnificativă din punct de vedere statistic. De asemenea, corelațiile dintre scorul la itemul 7, pe de o parte, și, pe de alta, scorurile la itemii 2 („Dacă aș afla că un artist este gay/lesbiană, acest lucru nu ar avea niciun efect asupra aprecierii mele pentru munca sa”), 8 („Nu cred cu adevărat că actele homosexuale sunt dezgustătoare”), 13 („Pentru mine, mișcările sociale ale comunității formată din persoane gay și lesbiene sunt un lucru pozitiv”), 14 („După părerea mea, homosexualitatea nu este un păcat”), 15 („Nu m-ar deranja să fiu angajat/-ă de o persoană cu orientare homosexuală”), 17 („Acceptarea din ce în ce mai mare a homosexualității în societatea noastră contribuie la degradarea morală”) și 18 („Nu aș refuza să fac parte dintr-o organizație doar pentru că aceasta include membri care sunt persoane cu orientare homosexuală”) au avut valori cuprinse între 0.16 și 0.23, însă au fost semnificative din punct de vedere statistic. Corelații modeste ($r = 0.22$, respectiv $r = 0.18$; $p < 0.001$) s-au înregistrat și între scorul la itemul 8, respectiv, scorurile la itemii 9 („Comparativ cu persoanele heterosexuale, cele cu orientare homosexuală sunt mai predispuse să comită acte sexuale deviante, precum molestarea unui copil, violul sau *voyeurism*-ul”) și 10 („Persoanele cu orientare homosexuală ar trebui să fie separate de restul societății”).

Pentru întregul eșantion al participanților la studiu, consistența internă a ansamblului celor 21 de itemi a fost excelentă ($\alpha_{\text{Cronbach}} = 0.937$). Valori comparabile ale consistenței interne au fost obținute și pentru subeșantioanele formate din bărbați ($\alpha_{\text{Cronbach}} = 0.930$), respectiv femei ($\alpha_{\text{Cronbach}} = 0.938$). De asemenea, pentru întregul eșantion de subiecți, fidelitatea prin înjumătățirea setului de itemi (calculată cu

formula Spearman-Brown și corectată pentru numărul inegal de itemi) a fost foarte bună ($\alpha_{\text{Cronbach}} \text{ partea I} = 0.868$; $\alpha_{\text{Cronbach}} \text{ partea II} = 0.900$; corelația dintre părțile rezultate prin înjumătățirea itemilor = 0.86; $r_{\text{Spearman-Brown split-half}} = 0.925$; $p < 0.001$), la fel ca fidelitatea prin înjumătățire estimată cu formula propusă de Guttman ($r_{\text{Guttman split-half}} = 0.924$). Valorile coeficientului α_{Cronbach} , recalculate pentru restul itemilor după eliminarea fiecărui item în parte, au fost cuprinse între 0.932 și 0.938 ($Mdn = 0.934$). Se pot constata fluctuații foarte mici ale acestui indicator al fidelității.

Valorile corectate ale corelațiilor dintre scorurile la itemi și scorul total pentru HAS au fost cuprinse între 0.38 și 0.74 ($Mdn_{\text{corelații}} = 0.61$; $p < 0.001$). Pentru itemul 7 („Bărbaților gay/femeilor lesbiene le displac persoanele de sex opus”), corelația a fost ceva mai scăzută, însă eliminarea acestui item nu a condus la o creștere substanțială a valorii coeficientului α_{Cronbach} . Din acest motiv, s-a decis păstrarea itemului în versiunea finală în limba română a instrumentului HAS.

Pentru întregul eșantion de subiecți, corelația dintre scorul la HAS și cel la PDS-IM a avut o magnitudine neglijabilă și nu a fost semnificativă din punct de vedere statistic ($r = -0.02$; $p = 0.624$). Date similare s-au obținut pentru subeșantioanele formate din bărbați ($r = -0.02$; $p = 0.797$), respectiv femei ($r = -0.03$; $p = 0.483$). Aceste rezultate sunt o dovadă că scorul la instrumentul HAS nu este influențat de efectul referitor la răspunsurile dezirabile din punct de vedere social, care trebuie luat în considerare atunci când colectarea datelor este realizată direct prin metoda chestionarelor bazate pe autoraportare (Demetriou, Uzun Ozer și Essau, 2015; Fisher, 1993). Așadar, instrumentul HAS poate furniza o estimare acurată a atitudinii pe care studenții și subiecții cu studii (post)universitare o manifestă față de persoanele cu orientare homosexuală în general.

4.7. ALTE DATE DESCRIPTIVE ȘI COMPARATIVE

Pentru întregul eșantion de participanți la prezentul studiu, ale căror răspunsuri la versiunea în limba română a instrumentului HAS au fost prelucrate cantitativ, distribuția scorului total a prezentat următoarele caracteristici descriptive: $m = 67.98$ ($ES_{\text{medie}} = 0.705$); $Mdn = 66$ (40.9 % dintre subiecți au obținut un scor ≥ 70); $scor_{\text{modal}} = 66$; $s = 16.30$; $CV = 23.9 \%$ (medie suficient de reprezentativă pentru distribuția scorului); $scor_{\text{minim}} = 25$; $scor_{\text{maxim}} = 105$; $skewness = 0.20$ ($ES_{\text{skewness}} = 0.206$); $kurtosis = -0.26$ ($ES_{\text{kurtosis}} = 0.211$); $Z_{\text{Kolmogorov-Smirnov}} = 1.70$ ($p = 0.003$). Așadar, subiecții din eșantionul pe care a fost experimentată versiunea în limba română a instrumentului HAS au manifestat tendința de a înregistra un scor moderat (distribuție ușor asimetrică spre stânga; Figura nr. 2), ceea ce înseamnă o atitudine relativ pozitivă față de persoanele cu orientare homosexuală.

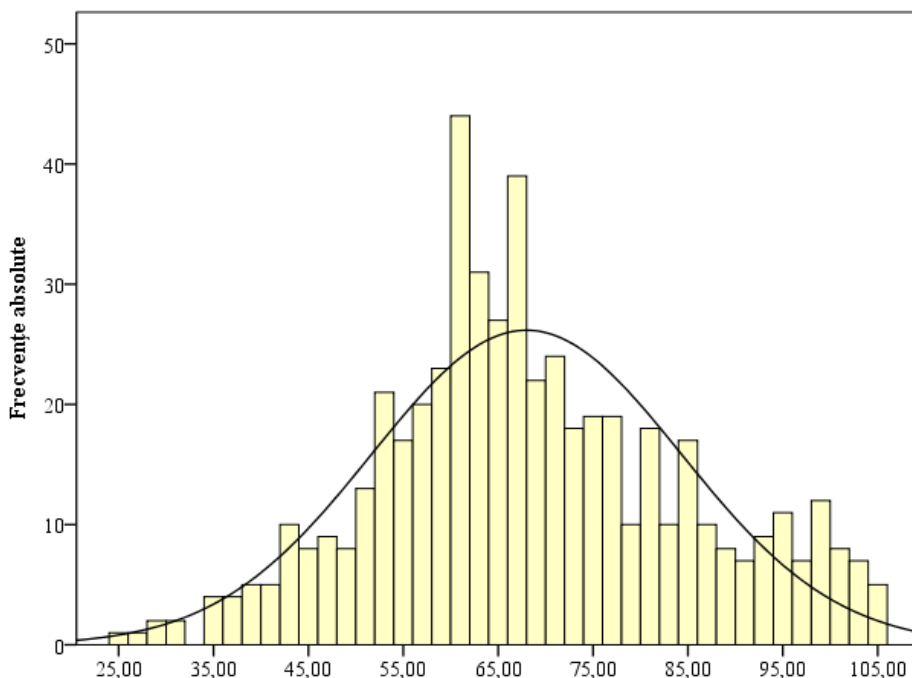

Figura nr. 2. Distribuția scorului total la instrumentul HAS (N = 535 subiecți)

Comparativ cu participanții de sex masculin, cei de sex feminin au obținut un scor mediu la HAS cu 3.03 puncte mai ridicat, însă diferența s-a situat la limita semnificativității din punct de vedere statistic (Tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5

Comparații în funcție de alte variabile independente

Variabile independente	Modalități	m	s	t _{Student}	p
Sexul participanților la studiu	Bărbați (N = 103)	65.53	16.30	- 1.70	0.090
	Femei (N = 432)	68.56	16.27		
Nivelul educației	Studii medii (N = 327)	68.67	17.26	1.28	0.201
	Studii universitare de licență sau master (N = 208)	66.89	14.65		
Programul de studii	Științe sociale și umaniste (N = 389)	68.58	16.89	1.49	0.138
	Alte programe (N = 146)	66.38	14.57		
Cultul religios	Creștin-ortodox (N = 413)	67.86	15.31	1.21	0.229
	Alte culte (N = 97)	65.36	18.97		

De asemenea, participanții care absolviseră studii medii (studenții) au obținut un scor mediu cu 1.78 puncte mai ridicat decât scorul mediu pentru participanții care absolviseră studii universitare de licență sau master (aceștia aveau și vârste mai mari, fiind masteranzi, studenți înscriși la un al doilea program de studii de licență sau cursanți la programele postuniversitare de formare psihopedagogică în vederea certificării competențelor pentru profesia didactică), însă diferența nu a fost semnificativă din punct de vedere statistic. Nici programul de studii în care participanții erau înscriși nu a avut un efect semnificativ asupra scorului la HAS, deși cei care urmau programe de licență/master în științele sociale și umaniste au obținut o medie cu 2.2 puncte mai mare decât media înregistrată în rândul participanților care erau înrolați în alte programe de studii (de exemplu, științe exacte sau inginerie). Un rezultat asemănător s-a obținut și pentru comparația în funcție de cultul religios. Astfel, participanții care s-au declarat ca fiind creștini-ortodocși au obținut un scor mediu cu 2.5 puncte mai mare decât scorul mediu pentru participanții care au declarat alte culte religioase, însă diferența nu a fost semnificativă din punct de vedere statistic.

5. CONCLUZII

Principalul obiectiv al prezentului studiu a constat în evaluarea validității și a fidelității versiunii în limba română pentru instrumentul HAS. Aceasta a fost administrată în contextul unui amplu proiect de cercetare unui eșantion consistent format din studenți, masteranzi și cursanți care erau înscriși în programul de formare psihopedagogică în vederea certificării competențelor pentru profesia didactică. Datele analizei factoriale confirmatorie au oferit dovezi pentru validitatea de construct internă a instrumentului HAS. Modelul cu un singur factor latent și patru perechi de erori intercorelate s-a evidențiat prin cea mai satisfăcătoare adecvare din punct de vedere statistic. Pentru scala corespunzătoare factorului latent, consistența internă a fost foarte bună. Corelația cu scorul la PDS-IM confirmă faptul că instrumentul HAS nu prezintă riscul răspunsurilor dezirabile din punct de vedere social.

Validitatea de construct teoretică a fost evaluată în ceea ce privește relațiile dintre scorul la HAS (indicator al atitudinii față de bărbații *gay* și femeile lesbiene), respectiv, scorurile la alte instrumente recunoscute în comunitatea cercetătorilor, care operaționalizează prejudecățile față de persoanele cu orientare homosexuală și atitudinea față de sexualitate ca domeniu al funcționării individului uman. De asemenea, prezenta lucrare oferă dovezi pentru validitatea de construct discriminantă a versiunii în limba română a instrumentului HAS (de exemplu, corelațiile cu religiozitatea și factorul personalității referitor la deschiderea în planul mental și al experiențelor personale au fost modeste). În plus, scorul la HAS discriminează între subiecții care au contacte interpersonale sau relații de prietenie apropiată cu persoane *gay/lesbiene* și cei care nu au astfel de contacte, respectiv, între subiecții care sunt conservatori și cei liberali în ceea ce privește ideologiile

(de exemplu, politică sau religioasă). Așadar, instrumentul HAS posedă proprietăți psihometrice consistente. În viitoarele studii, ne propunem să furnizăm dovezi suplimentare cu privire la validitatea de criteriu (concurrentă și predictivă) și la fidelitatea (corelația test-retest) versiunii în limba română pentru instrumentul HAS.

Primit în redacție la: 18.11.2022

BIBLIOGRAFIE

1. AKAIKE, H., *Factor analysis and AIC*, Psychometrika, **52**, 3, 1987, p. 317–332. doi:<https://doi.org/10.1007/BF02294359>.
2. ALTEMEYER, B., *Changes in attitudes toward homosexuals*, Journal of Homosexuality, **42**, 2, 2001, p. 63–75. doi: 10.1300/j082v42n02_04.
3. ARBUCKLE, J.L., *IBM® SPSS® AMOS™ 28 User's Guide*, Chicago, IL, IBM Corporation, 2021.
4. BERKMAN, C.S., & ZINBERG, G., *Homophobia and heterosexism in social workers*, Social Work, **42**, 4, 1997, p. 319–332. doi: 10.1093/sw/42.4.319.
5. BOSWELL, J., *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality: Gay People in Western Europe from the Beginning of the Christian Era to the Fourteenth Century*, Chicago, IL, The University of Chicago Press, 1980.
6. BOWEN, A.M., & BOURGEOIS, M.J., *Attitudes toward lesbian, gay, and bisexual college students: The contribution of pluralistic ignorance, dynamic social impact, and contact theories*, Journal of American College Health, **50**, 2, 2001, p. 91–96. doi: 10.1080/07448480109596012.
7. BOWEN, N.K., & GUO, S., *Structural Equation Modeling*, New York, NY, Oxford University Press, 2012.
8. BROWN, M.J., & HENRIQUEZ, E., *Socio-demographic predictors of attitudes towards gays and lesbians*, Individual Differences Research, **6**, 3, 2008, p. 193–202.
9. BULBOACĂ, G., & ROBU, V., *A psychometric evaluation of the Revised Attitudes toward Lesbians and Gay Men Scale-Short Version: The ATLG-R-S-9*, Journal of Innovation in Psychology, Education and Didactics, **25**, 2, 2021, p. 225–238. doi: 10.29081/JIPED.2021.25.2.10.
10. BYRNE, B.M., *Structural Equation Modeling with AMOS. Basic Concepts, Applications and Programming* (2nd ed.), New York, NY, Routledge, 2010.
11. CARDENAS, M., & BARRIENTOS, J., *The Attitudes Toward Lesbians and Gay Men Scale (ATLG): Adaptation and testing the reliability and validity in Chile*, Journal of Sex Research, **45**, 2, 2008, p. 140–149. doi: 10.1080/00224490801987424.
12. CHONODY, J.M., *Measuring sexual prejudice against gay men and lesbian women: Development of the Sexual Prejudice Scale (SPS)*, Journal of Homosexuality, **60**, 6, 2013, p. 895–926. doi: 10.1080/00918369.2013.774863.
13. COHEN, J., *A power primer*, Psychological Bulletin, **112**, 1, 1992, p. 155–159. doi: 10.1037//0033-2909.112.1.155.
14. COSTA, A.B., BANDEIRA, D.R., & NARDI, H.C., *Systematic review of instruments measuring homophobia and related constructs*, Journal of Applied Social Psychology, **43**, 6, 2013, p. 1324–1332. doi: <https://doi.org/10.1111/jasp.12140>.
15. DEMETRIOU, C., UZUN OZER, B., & ESSAU, C.A., *Self-report questionnaires*, în CAUTIN, R.L., & LILIENFELD, S.O. (Eds.), *The Encyclopedia of Clinical Psychology* (Vol. 5), New York, NY, John Wiley & Sons, Inc., 2015, p. 1–6. doi: 10.1002/9781118625392.wbecp507.
16. DeSOUSA, E., SOLBERG, J., & ELDER, C., *A cross-cultural perspective on judgments of woman-to-woman sexual harassment: Does sexual orientation matter?*, Sex Roles, **56**, 7-8, 2007, p. 457–471. doi: <https://doi.org/10.1007/s11199-007-9184-6>.
17. DETENBER, B.H., CENITE, M., KU, M.K.Y., ONG, C.P.L. *et al.*, *Singaporeans' attitudes toward lesbians and gay men and their tolerance of media portrayals of homosexuality*, International Journal of Public Opinion Research, **19**, 3, 2007, p. 367–379. doi: <https://doi.org/10.1093/ijpor/edm017>.

18. FERRANTE, J., *Sociology: A Global Perspective* (9th ed.), Stamford, CT, Cengage Learning, 2014.
19. FINLAY, B., & WALTHER, C.S., *The relation of religious affiliation, service attendance, and other factors to homophobic attitudes among university students*, Review of Religious Research, **44**, 4, 2003, p. 370–393. doi: <https://doi.org/10.2307/3512216>.
20. FISHER, R.J., *Social desirability bias and the validity of indirect questioning*, Journal of Consumer Research, **20**, 2, 1993, p. 303–315. doi: <https://www.jstor.org/stable/2489277>
21. FISHER, T.D., & HALL, R.G., *A scale for the comparison of the sexual attitudes of adolescents and their parents*, The Journal of Sex Research, **24**, 1, 1988, p. 90–100. doi: 10.1080/00224498809551400.
22. GELBAL, S., & DUYAN, V., *Attitudes of university students toward lesbians and gay men in Turkey*, Sex Roles, **55**, 7–8, 2006, p. 573–579. doi: <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9112-1>.
23. GREY, J.A., ROBINSON BEAN, B.E., COLEMAN, E., & BOCKTING, W.O. *A systematic review of instruments that measure attitudes toward homosexual men*, The Journal of Sex Research, **50**, 3–4, 2013, p. 329–352. doi: <https://doi.org/10.1080/00224499.2012.746279>.
24. HALPERIN, D.M., *One Hundred Years of Homosexuality: And Other Essays on Greek Love*, New York, NY, Routledge, 1990.
25. HAMBLETON, R.K., & de JONG, J.H.A.L., *Advances in translating and adapting educational and psychological tests*, Language Testing, 2003, **20**, 2, p. 127–134. doi: <https://doi.org/10.1191/0265532203lt247xx>.
26. HARRIS, M.B., NIGHTENGALE, J., & OWEN, N., *Health care professionals' experience, knowledge, and attitudes concerning homosexuality*, Journal of Gay & Lesbian Social Services, **2**, 2, 1995, p. 91–108. doi: https://doi.org/10.1300/J041v02n02_06.
27. HEGARTY, P., *It's not a choice, it's the way we're built': Symbolic beliefs about sexual orientation in the US and Britain*, Journal of Community and Applied Social Psychology, **12**, 3, 2002, p. 153–166.
28. HEREK, G.M., *Attitudes toward lesbians and gay men: A factor-analytic study*, Journal of Homosexuality, **10**, 1-2, 1984, p. 39–51. doi: 10.1300/J082v10n01_03.
29. HEREK, G.M., *Assessing heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men*, in GREENE, B., & HEREK, G.M. (Eds.), *Lesbian and Gay Psychology: Theory, Research and Clinical Applications*, Thousand Oaks, CA, Sage, 1994, p. 206–228.
30. HEREK, G.M., *Beyond "homophobia": Thinking about sexual prejudice and stigma in the twenty first century*, Sexuality Research & Social Policy, **1**, 2, 2004, p. 6–24. doi: <https://doi.org/10.1525/srsp.2004.1.2.6>.
31. HEREK, G.M., & CAPITANIO, J.P., *"Some of my best friends": Intergroup contact, concealable stigma, and heterosexuals' attitudes toward gay men and lesbians*, Personality and Social Psychology Bulletin, **22**, 4, 1996, p. 412–424. doi: <https://doi.org/10.1177/0146167296224>.
32. HEREK, G.M., & GLUNT, E.K., *Interpersonal contact and heterosexuals' attitudes toward gay men: Results from a national survey*, Journal of Sex Research, **30**, 3, 1993, p. 239–244. doi: <https://doi.org/10.1080/00224499309551707>.
33. HEREK, G.M., & GONZALEZ-RIVERA, M., *Attitudes toward homosexuality among U.S. residents of Mexican descent*, Journal of Sex Research, **43**, 2, 2006, p. 122–135. doi: 10.1080/00224490609552307.
34. HEREK, G.M., & McLEMORE, K.A., *The Attitudes Toward Lesbians and Gay Men (ATLG) scale*, in FISHER, T., DAVIS, C.M., YARBER, W.L., & DAVIS, S.L. (Eds.), *Handbook of Sexuality-Related Measures* (3rd ed.), Oxford, UK, Taylor & Francis, 2011, p. 415–417.
35. HOGAN, T.P., *Psychological Testing: A Practical Introduction* (4th ed.), New York, NY, John Wiley & Sons, Inc., 2019.
36. HOWARD-HASSMAN, R.E., *The gay cousin: Learning to accept gay rights*, Journal of Homosexuality, **42**, 1, 2001, p. 127–149. doi: 10.1300/j082v42n01_07.
37. HUBER, S., & HUBER, O.W., *The Centrality of Religiosity Scale (CRS)*, Religions, **3**, 3, 2012, p. 710–724. doi: <https://doi.org/10.3390/rel3030710>.

38. HUDSON, W.W., & RICKETTS, W.A., *A strategy for the measurement of homophobia*, Journal of Homosexuality, **5**, 4, 1980, p. 357–372. doi: https://doi.org/10.1300/J082v05n04_02.
39. INTERNATIONAL TEST COMMISSION, *The ITC Guidelines for Translating and Adapting Tests* (2nd ed.), 2017. Ghid disponibil online la www.intestcom.org.
40. IRAKLIS, G., *Predictors of Greek students' attitudes towards lesbians and gay men*, Psychology & Sexuality, **1**, 2, 2010, p. 170–179. doi: <https://doi.org/10.1080/19419899.2010.484598>.
41. JOHN, O.P., DONAHUE, E.M., & KENTLE, R.L., *The Big Five Inventory-Versions 4a and 54*, Berkeley, CA, University of California at Berkeley, Institute of Personality and Social Research, 1991.
42. JOHN, O.P., NAUMANN, L.P., & SOTO, C.J., *Paradigm shift to the integrative Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues*, în JOHN, O.P., ROBINS, R.W., & PERVIN, L.A. (Eds.), *Handbook of Personality: Theory and Research* (3rd ed.), New York, NY, Guilford Press, 2008, p. 114–158.
43. KITE, M.E., *Psychometric properties of the Homosexuality Attitude Scale*, Representative Research in Social Psychology, **19**, 2, 1991, p. 79–94.
44. KITE, M.E., & DEAUX, K., *Attitudes toward homosexuality: Assessment and behavioral consequences*, Basic and Applied Social Psychology, **7**, 2, 1986, p. 137–162. doi: https://doi.org/10.1207/s15324834basps0702_4.
45. LEMM, K.M., *Positive associations among interpersonal contact, motivation, and implicit and explicit attitudes toward gay men*, Journal of Homosexuality, **51**, 2, 2006, p. 79–99. doi: [10.1300/J082v51n02_05](https://doi.org/10.1300/J082v51n02_05).
46. MAHONEY, E.R., *Human Sexuality*, New York, NY, McGraw-Hill, 1983.
47. MOHIPPI, C., & MORRY, M., *The relationship of symbolic beliefs and prior contact to heterosexuals' attitudes toward gay men and lesbian women*, Canadian Journal of Behavioural Science, **36**, 1, 2004, p. 36–44. doi: <https://doi.org/10.1037/h0087214>.
48. MORGAN, G.A., BARRETT, K.C., LEECH, N.L., & GLOECKNER, G.W., *IBM SPSS for Introductory Statistics: Use and Interpretation* (6th ed.), New York, NY, Routledge, 2019.
49. MORRISON, M.A., BISHOP, C.J., & MORRISON, T.G., *A systematic review of the psychometric properties of composite LGBT prejudice and discrimination scales*, Journal of Homosexuality, **66**, 4, 2019, p. 549–570. doi: <https://doi.org/10.1080/00918369.2017.1422935>.
50. MUÑIZ, J., ELOSUA, P., & HAMBLETON, R.K., *Directrices para la traducción y adaptación de los tests: segunda edición*, Psicothema, 2013, **25**, 2, p. 151–157. doi: <https://doi.org/10.7334/psicothema2013.24>.
51. NOVAK, A., *Metode cantitative în psihologie și sociologie*, București, Editura „Oscar Print”, 1998.
52. NUNNALLY, J., & BERNSTEIN, I., *Psychometric Theory* (3rd ed.), New York, NY, McGraw Hill, 1994.
53. OVERBY, L.M., & BARTH, J., *Contact, community context, and public attitudes toward gay men and lesbians*, Polity, **34**, 3, 2002, p. 433–456. doi: <https://doi.org/10.1086/POLv34n4ms3235412>.
54. PARKER, R., & AGGLETON, P., *Culture, Society, and Sexuality. A Reader* (2nd ed.), Abingdon, UK, Routledge, 2007.
55. PAULHUS, D.L., *Paulhus Deception Scales (PDS): The Balanced Inventory of Desirable Responding-7. User's Manual*, North Tonawanda, NY, Multi-Health Systems, Inc., 1998.
56. RAJA, S., & STOKES, J.P., *Assessing attitudes toward lesbians and gay men: The Modern Homophobia Scale*, Journal of Gay, Lesbian, and Bisexual Identity, **3**, 2, 1998, p. 113–134. doi: <https://doi.org/10.1023/A:1023244427281>.
57. ROBU, V., & BULBOACĂ, G., *Psychometric Properties of the Attitudes Toward Sexuality Scale in a Sample of Romanian University Students*. Lucrare prezentată la Conferința Internațională Științifico-Practică cu tema „Orientări și practici metodologice contemporane în științele sociale”, Chișinău, Republica Moldova, 17–18 octombrie 2019.

58. SAKALLI, N., *Pictures of male homosexuals in the heads of Turkish college students: The effect of sex differences and social contact on stereotyping*, Journal of Homosexuality, **43**, 2, 2002, p. 111–126. doi: 10.1300/j082v43n02_07.
59. SAVA, F.-A., *Analiza datelor în cercetarea psihologică* (ediția a II-a revizuită), Cluj-Napoca, Editura ASCR, 2011.
60. SCHERMELLEH-ENGEL, K., MOOSBRUGGER, H., & MÜLLER, H., *Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures*, Methods of Psychological Research Online, 2003, **8**, 2, p. 23–74.
61. SCHUMACKER, R.E., & LOMAX, R.G., *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling* (3rd ed.), New York, NY, Routledge, 2010.
62. SELTZER, R., *AIDS, homosexuality, public opinion, and changing correlates over time*, Journal of Homosexuality, **26**, 1, 1993, p. 85–97. doi: 10.1300/J082v26n01_07.
63. SHACKELFORD, T.K., & BESSER, A., *Predicting attitudes toward homosexuality: Insights from personality psychology*, Individual Differences Research, **5**, 2, 2007, p. 106–114.
64. STOEVER, C.J., & MORERA, O.F., *A confirmatory factor analysis of the Attitudes Toward Lesbians and Gay Men (ATLG) measure*, Journal of Homosexuality, **52**, 3–4, 2008, p. 189–209. doi: https://doi.org/10.1300/J082v52n03_09.
65. Van de MEERENDONK, B., EISINGA, R., & FELLING, A., *Application of Herek's Attitudes Toward Lesbians and Gay Men Scale in the Netherlands*, Psychological Reports, **93**, 1, 2003, p. 265–275. doi: 10.2466/pr0.2003.93.1.265.
66. WEINBERG, G., *Society and the Healthy Homosexual*, New York, NY, St. Martin's Press, 1972.

REZUMAT

Prezentul studiu și-a propus să testeze structura factorială, validitatea de construct și fidelitatea versiunii în limba română a instrumentului *Homosexuality Attitude Scale* (HAS; Kite, 1991; Kite & Deaux, 1986). Participanții au fost 535 studenți și masteranzi români recrutați din cinci universități. Eșantionul a inclus 432 femei și 103 bărbați, cu vârste cuprinse între 18 și 52 ani. Participanții au completat un formular socio-demografic și versiunile în limba română pentru HAS, *Revised Attitudes toward Lesbians and Gay Men Scale-Short Version-10* (ATLG-R-S-10; Herek, 1984, Bulboacă și Robu, 2021), *Attitudes Toward Sexuality Scale* (ATSS; Fisher și Hall, 1988; Robu și Bulboacă, 2019), *Centrality of Religiosity Scale-5* (CRS-5; Huber și Huber, 2012), *Big Five Inventory-Openness* (BFI-O; John, Donahue și Kentle, 1991), respectiv, *Paulhus Deception Scale-Impression Management* (PDS-IM; Paulhus, 1998). Pentru testarea validității interne a instrumentului HAS a fost efectuată o analiză factorială confirmatorie. Modelul de măsurare ipotetic cu un singur factor latent și patru perechi de reziduuri intercorelate a evidențiat o adecvare satisfăcătoare din punct de vedere statistic ($\chi^2/df = 3.71$; SRMR = 0.048; NFI = 0.876; CFI = 0.906; RMSEA = 0.071; CI_{90%} RMSEA = 0.066 – 0.077). Consistența internă a versiunii cu 21 de itemi a instrumentului HAS a fost excelentă ($\alpha = 0.937$). Analiza corelațiilor a evidențiat o asociere negativă și puternică ($r = -0.80$; $p < 0.001$) între scorul total la HAS și scorul la ATLG-R-S-9. Corelațiile cu scorurile la ATSS-10 pentru atitudinea liberală ($r = 0.62$; $p < 0.001$) și cea conservatoare față de sexualitate ($r = -0.58$; $p < 0.001$) au fost moderate și semnificative din punct de vedere statistic. Corelația cu religiozitatea (scorul la CRS-5) a fost negativă, însă mai scăzută ($r = -0.28$; $p < 0.001$). Corelația cu deschiderea a fost pozitivă, însă modestă ($r = 0.18$; $p < 0.001$). Corelația cu scorul la PDS-IM a fost neglijabilă ($r = -0.02$; $p = 0.624$). Astfel, scorul la HAS nu prezintă riscul răspunsurilor dezirabile din punct de vedere social. De asemenea, sunt prezentate date comparative. Dovezile prezentate sugerează că HAS este un instrument fidel și valid din punct de vedere psihometric. Acesta poate fi utilizat pentru evaluarea atitudinilor generale față de homosexualitate.

A COGNITIVE-BEHAVIORAL INTERVENTION DELIVERED IN DOG PHOBIA: A SINGLE-SUBJECT EXPERIMENT

ANDREEA BOGDANA ISBĂȘOIU*
Universitatea Transilvania, Brașov

Abstract

This paper presents a case study carried out as part of a therapeutic intervention for specific phobia. From the multitude of possible phobic stimuli, the article presents the phobia of dogs, because there are many people who are afraid of these animals, especially of possible encounters with stray dogs, in everyday life.

There have also been cases of serious incidents, which actually strengthened the fear of these people, that they could be injured as a result of such unintentional contacts. On the other hand, there is also the category of animal lovers, for whom the possibility that a dog could hurt a human cannot even arise, a dog would only approach a person looking for food and comfort.

The objective of this article was to present a practical way of therapeutic intervention of cognitive-behavioral origin, in dog phobia. From a methodological point of view, the use of the single-subject experiment was the most appropriate choice.

In this experiment, all therapeutic procedures were performed, in ascending order, according to the design of changing the criterion.

The results were encouraging, the level of symptomatology and maladaptive avoidance behaviors, generated by the fear of dogs, were substantially reduced and the level of well-being and quality of life of the person undergoing therapeutic intervention increased.

Cuvinte-cheie: intervenție cognitiv – comportamentală, fobie specifică, fobie de câini.

Keywords: cognitive-behavioral intervention, specific phobia, dog phobia.

1. INTRODUCTION

Today in Romania, psychotherapy is becoming an increasingly important element in the therapeutic strategy adopted in the field of mental disorders. The dispute between psychotherapy and chemotherapy has already been overcome, the only issue under discussion is about achieving the best combination between these two therapeutic approaches, depending on the patient and his problems. The doctors came to the conclusion that the tablets, although very useful, do not give answers to the dramatic questions that the patients ask themselves and the psychologists also understood that there are situations in which psychotherapy has its limits and the medical treatment must also be applied (Gelder *et al.*, 1994).

* Universitatea Transilvania din Brașov, Facultatea de Psihologie și Științele Educației, Departamentul de Psihologie, Bd. Nicolae Balcescu, nr. 56, Brașov, România; E-mail: andreea.isbasoiu@unitbv.ro

Cognitive-behavioral psychotherapy is today considered one of the most advanced existing psychotherapeutic treatment, used both in health promotion and in the treatment of mental disorders or somatic disorders, which involve psychological mechanisms in their occurrence (Beck, 1976; Beck, 2010).

This paper will highlight, through the experiment with a single subject, the effects of the application of cognitive-behavioral psychotherapy techniques on the mental state of a person with a specific phobia.

Evolutionary psychology analyses (Ellis, 1994) show that irrational evaluations are the result of an adaptive process. For years, the human species have adapted to the environment and to a series of relatively simple and well-defined tasks: to find food, to have shelter and to procreate. In this environment, an irrational style was adaptive: the tasks being simple, a hyper-motivation in terms of „should” does not affect performance; a catastrophic thinking style protected people to the extent that they were always alert and ready to react to danger, whether it was real or not; low frustration tolerance helps people to change the situation, for example a man could kill the dominant male to take his place; and the global assessment allowed the quick categorization of the surrounding beings and things into useful or useless.

In today’s modern and hyper-complex environment, tasks are much more complicated. What was useful in a simple and well-defined environment becomes vulnerability to disease in a complex environment. A hyper-motivation in complex tasks leads to a decrease in performance. An anticipation of danger in highly structured social situations, for example in front of the class in the lecture hall, can lead to performance anxiety. A low tolerance for frustration, which is expressed in acts of violence, is drastically punished by society. Global evaluation, manifested by contempt for others and for oneself, affects the individual in his social relationships (David & Szentagotai, 2006).

The consequences of information processing can be adaptive or maladaptive. They are manifested at three levels: behavioral, physiological and affective; and the interactions of these levels, together with the related information processing, generate specific mental disorders (Sarason & Sarason, 1999).

At the behavioral level, we also distinguish between adaptive and maladaptive behaviors (David, 2006). Adaptive behaviors are those observable and measurable reactions, learned during ontogenetic development, which are useful to the person and help him to adapt effectively to his environment; and the maladaptive behaviors are, as it is logical, the exact opposite, those behaviors that are detrimental to the person and that prevent them from adapting effectively to their environment.

At the physiological level, the consequences of information processing are mainly in the sense of producing an imbalance of the vegetative nervous system. For example, in the case of anxiety disorders, physiological activation increases, leading to changes in the electrical conductance of the skin, to an increase in heart rate, breathing rate and blood pressure. In the case of depression, the opposite phenomenon occurs: physiological under-activation (Kendall, 1998; Comer, 2001).

At the affective level, a clear distinction is made between functional and dysfunctional emotional experiences (positive and negative). The functionality of emotions is given by the subjective experience, the associated cognitions (rational or irrational) and the behavioral consequences of these emotions (Leahy & Holland, 2010).

Cognitive-behavioral therapy uses behavior modification techniques, which incorporate procedures aimed at changing maladaptive beliefs. The therapist helps the client to control his disturbing emotional reactions by teaching him more effective ways of interpreting and thinking about events (Levy-Bennett *et al.*, 2003).

According to the theory of Albert Bandura (Bandura *et al.*, 1999) about observational learning or learning through modeling, observing other people coping with situations and succeeding, by verbally convincing ourselves that we can handle a difficult situation and evaluating that we are relaxed and in control, contributes to the feeling that we are also capable and efficient. But it contributes the most to the feeling of self-efficacy, a concept also taken from Bandura's theory (Bandura *et al.*, 2003), practicing and experiencing the feeling of skillful and successful. Nothing can help the treatment more than a successful step and the therapist can demonstrate this to the client through a successful behavioral experiment.

Cognitive-behavioral psychotherapy not only helps people overcome problematic thoughts, feelings and behaviors, but it is most likely to prevent symptoms from returning after therapy ends. In a study by Clark *et al.* (1994) it is shown that the percentage of patients who suffered from panic attacks and did not relive the symptoms, after 15 months from the end of the therapy, was: 40% in the case of using some relaxation techniques; 50% in the case of drug treatment with imipramine and 80% in the case of using cognitive-behavioral therapy techniques.

These techniques for changing cognitions and behaviors form the basic strategy of cognitive-behavioral psychotherapy. Thus, the tools available to the therapist are: hypothesis testing, staging experiments, inductive questions and weighing advantages and disadvantages (Leahy & Holland, 2010).

From this point of view, in cognitive-behavioral psychotherapy the functions of well-formulated and well-addressed questions are very clear, as they are presented in the Cognitive Therapy Scale (Vallis *et al.*, 1986):

- to encourage the patient to start the decision-making process, by developing appropriate alternatives;
- to help the patient in making a decision, by weighing the arguments for and against, which have already been generated;
- to warn the patient to consider the consequences of continuing to engage in dysfunctional behaviors;
- to examine the potential advantages of adaptive behaviors;
- to determine the meaning that the patient attaches to an event or a set of circumstances;

- to help the patient to define the criteria according to which he realizes his maladaptive self-assessments;
- to demonstrate to the patient how he selectively focuses especially on negative information when drawing conclusions;
- to illustrate to the patient how he disqualifies the obviously positive situations;
- to open up for discussion a precise area of problems, which the patient has permanently kept closed and which continues to influence his maladaptive patterns.

The therapist will apply the intervention techniques fluently and systematically: at the beginning of the session: establishing the problem to work on; during the meeting: discussion on possible solutions and on the adjacent change; and at the end of the meeting: summarizing the conclusions and homework (Leahy, 2003).

This is because one of the major goals of cognitive-behavioral psychotherapy, especially in the final stages of treatment, is to help the patient to identify and face maladaptive assumptions on his own, in order to avoid the recurrence of symptoms in the future (Leahy, 2003).

2. METHOD

2.1. THE SINGLE-SUBJECT EXPERIMENT

In international clinical research, the experiment with a single subject is a research method that has gained new territory, although in our country it is less used. This methodology of the single-subject experiment, bridges the gap between experimental psychologists and clinical psychologists, while promoting the practicing psychologist as a scientist (David, 2006).

The single-subject experiment aims to reveal the causal relationships between various independent variables and the responses of the human subject, seen as the dependent variable.

In this paradigm, the identification and study of the independent variables that have a weak, transitory or inconsistent effect on human behavior is abandoned, the attention being focused on the study of variables that have a strong, stable, clear and visible effect.

The identification of this effect becomes obvious when it appears visually from the developed graphs, for example, from the graphs that illustrate the differences between the level of the specific phobia, which a patient manifests at the beginning of the cognitive-behavioral therapy sessions and its level measured at the end of the therapeutic interventions.

In the experiment from this paper, we made two repeated measurements of the patient's specific phobia level; one at the beginning of the therapy and one in the end, just to graphically illustrate the patient's progress in the fight against dog phobia.

Summarizing, we can say that the single-subject experiment has two objectives. The former refers to the fulfillment of the experimental criterion: significant effect of the independent variables. The latter follows the clinical, pragmatic criterion: obtaining a strong, stable and visible effect of the independent variables on the elaborated graphs.

2.2. THE DESIGN OF CHANGING CRITERION

In this type of design, the effect of the psychological intervention is demonstrated by showing that the respective behavior changes according to the criterion established by the therapist. For example, if the therapist wants to produce a certain behavior, this behavior will be gradually approximated by the chosen therapeutic intervention (the behavior approximation technique will be used).

This type of design is used when the behavior to be assimilated is complex, which can be learned by the subject only in stages. Thus, after a period of 4–5 days, the therapist changes the criterion of intervention in the therapy sessions.

To describe the design of the criterion change in more detail, we can mention the following aspects: from the point of view of the frequency of the maladaptive behavior, which as therapists we want to change in our client, we will follow in the first five days the manifestation of this behavior (this process is considered the first criterion); in the next five days we will introduce the first technique for behavior change (considered the second criterion) and we will follow the evolution of the patient's behavioral manifestations. In the next five days we will introduce the second technique for behavior change (considered the third criterion) and we will follow the upward evolution of the patient's behavioral manifestations, towards the achievement of replacing maladaptive behavior with adaptive behavior. And further, the process can continue in the same way, as long as the therapist considers this type of experimental design appropriate.

In the single-subject experiment in this paper, conducted with a client with a phobia of dogs, we applied the criterion change design and at each cognitive-behavioral therapy session, the intervention focused on different techniques, hierarchically arranged in ascending order as intensity, so that at the end of the sessions, the client manages to adopt a functional behavior, in relation to the object of her dog phobia.

For example, we first applied cognitive techniques to identify dysfunctional thoughts or to analyze the costs and benefits of a belief that led to the avoidance behavior of all types of dogs. Later, we moved on to imaginary exposures and then, with the help of video images, helping the client to take the first steps in giving up avoiding behaviors in the presence of a dog.

And the last stage of the therapy sessions, the last criterion for evaluating the progress made by the patient, was her meeting with a small dog, which she managed to pet, in the presence of its master.

2.3. THE CLINICAL ASPECTS SPECIFIC PHOBIA: DOG PHOBIA

Specific phobia is the disorder in which a person is inappropriately anxious in the presence of a certain object or a certain situation, which he/she tends to avoid. The tendency to avoid the stimulus is strong and in most cases, avoidance occurs, because the prospect of encountering the object or situation causes strong anticipatory anxiety (Craske *et al.*, 2006).

The treatment consists in exposure to threatening situations, as a form of behavioral therapy. The technique of systematic desensitization is used to reduce anxiety, by involving the subject in imaginary or real situations that produce the same fear, in conditions where the patient is relaxed and feels secure. Exposure to threatening situations can be gradual or maximal. As the patient acquires the ability to react to a previously stressful situation, the sense of personal efficacy increases, helping him to cope with other traumatic situations (McCabe & Antony, 2002).

The subject of the present study case, H.L., is a female, 32 years old, who works as an economist. She wanted to take part in these therapy sessions because, as she confessed from the first meeting, she is very afraid of dogs. Also, the client does not want to convey this fear to her 7 year-old daughter. There has not been a traumatic event in her life related to a dog, that has caused her physical injury and yet, she cannot help but think when she sees a dog that it might hurt or bite her and that she must run and avoid it. She is aware that, when she visits her friends, it is unpleasant for them to keep the dogs inside for the duration of the visit, but she says that she does not think she could ever love a dog, even if it played a well determined role of guard and protection. She also states that she feels the worst, because she cannot fulfill her daughter's wish to have a puppy.

From the first semi-structured clinical interview we had, it turned out that H.L. does not take drugs prescribed by the psychiatrist, she is not under psychiatric treatment, in fact she has never needed to go to a psychiatric consultation and she also does not consume drugs at all and alcohol only occasionally at social events.

The applied evaluation questionnaires reveal a high level of dog phobia (Dog Phobia Level Inventory), but do not lead to the conclusion of the existence of a depressive mood (Beck Depression Scale).

3. PSYCHOTERAPEUTIC INTERVENTION

3.1. ETHICAL ASPECTS: CONFIDENTIALITY OF THERAPY SESSIONS

Before receiving the consent from the client, regarding the beginning of the therapeutic sessions, we informed her about the limits of confidentiality, respectively of the subsequent use of the information in a paper, resulting from the activity within the experimental procedure.

The results obtained and the notes we took will only be used in a formula that strictly preserves the anonymity of the subject, so we will not use her full name, but only her initials. We also informed the subject about the duration of the experiment, the procedures used, the benefits and risks that may arise, as well as her right to withdraw upon request, whenever she wishes.

And because we needed an audio recording of our meetings, we previously asked for the subject's informed consent to make the recording, providing the guarantee that this recording will be used only for the purpose of writing up the results of the experiment, within the framework of a paper and proving that our meetings took place in the manner described in the article and that these are the results obtained, following the application of some techniques from cognitive-behavioral therapy in specific phobia.

3.2. THERAPEUTIC PLAN

We will briefly describe the program of the six sessions of cognitive-behavioral therapy, which we carried out with the patient.

In *Session 1* we performed the following activities:

- Identifying the object/source that the client fears and the extent to which she avoids it;
 - Completion by the client of Sheet 1 – Evaluation of the type of fear;
 - Completion by the client of the questionnaire for the assessment of the initial level of anxiety in the case of dog phobia;
 - Identifying the installation, level, duration and nature of the fear;
 - Identifying beliefs related to the anxiogenic stimulus/response;
 - Identification of safety behaviors;
 - Identification of dysfunctions in the social field, which derive from these behaviors;
- Completion by the client of Sheet 2 – Evaluation of the specific phobia, from which it follows:
 - evaluation of substance consumption, in case the client shows abuse or addiction to any substance;
 - assessment of the need for drug treatment.

In *Session 2* we performed the following activities:

- Explaining the fact that this disorder is quite common and can be effectively treated with relatively short-term therapies;
- Providing Worksheet 3, which includes information on the specific phobia and how cognitive-behavioral therapy can help;
- Explaining the costs and benefits of eliminating fear-completing the Cost-Benefit Analysis, for the strongest client conviction;
- Explaining the behavioral, cognitive and evolutionary models of fear acquisition and its maintenance through avoidance;
- Explaining the intervention through exposure;
- Applying the BETS Questionnaire – to test the level of the client's imagination and to know what level of representation to go for, in the imaginary exposure technique, when we will apply it in the following sessions;
- Completion by the client of Sheet 4 – Designing a hierarchy of the fear.

- Learning a relaxation technique: The relaxation technique used in this therapeutic process is a general relaxation technique, it is not a specific technique for dog phobia. We used more precisely the autogenous training (Shultz, 1933). Before performing the relaxation exercise, we asked the client to write down all the sentences that must be repeated during the exercise, so that she can later perform them alone as homework, for the next week.

- Homework: The client should perform this relaxation technique once a day, every day until the next session.

In *Session 3* we performed the following activities:

- Discussing the homework: what effects appeared, how did the client feel after performing the relaxation exercise; at what time of day did she choose to execute it and why;

- Identifying distorted automatic thoughts – using the Dysfunctional Thought Inventory;

- Analysis of each individual thought;

- Homework: Completion by the client of Sheet 5 – Self-monitoring of the fear.

In *Session 4* we performed the following activities:

- Discussing the homework: in each situation presented by the client;

- Reviewing the hierarchy of the fear;

- The beginning of the exposure procedure in the imaginary, during one session;

- Beginning of in vivo exposure during the session, depending on the possibilities;

- Identifying the safety behaviors used by the client during exposures;

- Encouraging the client to abandon safety behaviors;

- The exposure techniques will be carried out extensively in sessions 5 and 6;

- Identifying the client's negative automatic thoughts during the exposures;

- Beginning to challenge functional automatic thoughts;

- Homework: We gave the client a power point presentation with images that challenge her fears and she will have to watch it once a day, every day until the next session.

In *Session 5* we performed the following activities:

- Homework discussion: what effects appeared, how did the client feel after watching the presentation; what time of the day did she choose to do it and why; if someone else was present at the viewing, as a support for her;

- Continuation of the exposure in the imaginary or with the computer images, during the session;

- Encouraging over-exercise exposures;

- Encouraging the client to rely less and less on security personnel;

- Discussing possible problems that may arise in the future and the ways in which the client will be able to manage them;
- Homework: The client will have to continue eliminating safety behaviors and come home from work by the shortest route, which she has been avoiding until now, due to the possible presence of a dog (behavioral experiment).

In *Session 6* we performed the following activities:

- Discussing the homework: how did the client feel, both during the journey and after arriving home, if there was someone else present during the journey as support, even if it was an unknown person;
- Practicing stress inoculation during the session: designing coping statements, arguing against negative thoughts, formulating self-rewarding statements;
- Encouraging the client to formulate statements that develop self-efficacy;
- Completion by the client of the dog phobia final anxiety level assessment questionnaire;
- Final homework:
 - Encouraging the client to continue eliminating safety behaviors;
 - Encouraging the client to plan new in vivo exposures, relaxation exercises and self-monitoring of her performance within these exercises;
 - Encouraging the client to continue identifying and modifying dysfunctional automatic thoughts.

3.3. PSYCHOTERAPEUTIC CONSIDERATIONS

The actual treatment had a total of six sessions, with a duration of one hour and a frequency of two sessions per week. We first focused on evaluating the initial level of the client's anxiety, in the case of dog phobia. We have identified the moment when this strong fear has set in, its duration and the safety behaviors adopted in difficult situations. Thus, we made a differentiation of the specific phobia compared to other mental illnesses.

While recounting her experiences, the patient herself came to the conclusion that she overestimated the risks that meeting a dog on the street would generate, but she stated that if that dog starts barking at her, she certainly thinks that it will hurt her and therefore, she has to hurry to run away from that place. The situation is more dramatic, if she meets a group of dogs, then her fear advances to the level of panic and her heart starts beating very fast and she becomes terribly scared.

We could also find out in her experiences the lighter situations in which a dog is far from her and then she can avoid him in time. She recognized the fact that, permanently on the street, she is in a state of alert and her attention is even involuntarily directed towards the detection of some dogs, which could be in the area. The safety behavior adopted, that of bypassing the respective area, determines H.L. every time to be late in reaching the place where she intended to go, because she has to go around an entire area of blocks or continue her way on other streets, following a longer route to the place where she was going.

It was also extremely unpleasant for the client the fact that every time she went to visit her closest friends, who also baptized her child, she asked them to keep their two dogs closed in the yard, because she was afraid to enter the house, passing through that yard.

These two examples belong to the domain of dysfunctions at the social level, which safety behaviors, from the sphere of phobias, create for us. It was the strongest argument we could bring to the patient, to understand why it is wisest to fight to overcome this phobia and succeed in adopting functional behaviors in her social life.

During the sessions, H.L. trusted the therapy and she even enjoyed our understanding and support, benefiting from a solid therapeutic alliance. We explained to her that this phobic disorder is quite common and it can be effectively treated with relatively short-term therapies, such as cognitive-behavioral therapy. In this regard, we offered the client a worksheet, which included theoretical and practical information regarding the specific phobia and very importantly, the sheet also mentioned what she had to do as a patient, that the cognitive-behavioral therapy could help her to the maximum parameters.

The patient informed the therapist about the situations and objects of which she was most afraid, about the thoughts she had about them, as well as whether she was willing to endure the anxiety during the exposure, so that she could manage her fears better afterwards. The therapist in return would help the patient and assist her throughout the exposure sessions. However, the patient must do her homework, because in this way she would practice what she has learned during the therapy sessions. H. L. committed that she would respect these requirements during the therapy process.

We also explained to the client the behavioral, cognitive and evolutionary models of acquiring fear and maintaining it through avoidance. In the past, in the wild, fears of strangers, animals, heights and water had a highly adaptive value. So, our ancestors avoided contamination, poisonous stings, falls from cliffs or being killed or drowned. However, in today's modern world, these fears no longer have the meaning and value they once had. Now it is necessary to adopt adaptive behaviors to the society in which we live our lives.

And to prove this, we did a cost-benefit analysis with the client on her belief that any dog she encountered could seriously injure her. It turned out that the result of this belief is a deeply maladaptive behavior, which brings with it many costs: the lack of concentration on the initial goal, the waste of time and the delay in the proposed activities, the state of panic that often influences her child as well, who in fact was not afraid of dogs. The benefit was only the momentary state of safety, because it removed the source of danger. The awareness of the difference between costs and benefits determined H.L. to say to herself: "I want to find the strength to pass a dog without trying to run away".

And following her own desire in this way, the client became encouraged and determined to practice the exposure exercises. We organized these exercises in an ascending hierarchical order (Delmon-Viaud *et al.*, 2008), in the second stage of the therapy, during three sessions: 4, 5 and 6.

The first technique used was exposure in the imaginary. To test the level of the client's imagination and to know which level of representation to go to in the imaginary exposure technique, we applied a questionnaire whose purpose was to determine the intensity of the client's imagination. She must imagine the test items as vividly as possible, then evaluate the intensity of each image, referring to a 7-step Likert scale. Very important was the fact that she had to try to evaluate each image without reference to the previous ones. The test presents seven levels of representation: visual, auditory, tactile, kinesthetic, gustatory, olfactory and proprioceptive.

H. L. obtained a total score of 189, which places her among people with a high level of imagination, and of the seven dimensions, she obtained the highest score (i.e. 30) when evaluating visual images. This facilitated our exercise, in which by applying the technique of exposure in the imaginary we asked her to project herself into different situations, which caused her a high level of phobia.

We moved then to exposures using video images on the computer. This exposure was also thought and applied in an ascending hierarchical order. First, we viewed two power point presentations together, in which small dogs appeared in positions close to people. Also, each image had a text next to it, with a beautiful message about the friendship between man and dog. The main idea was that a dog is man's most faithful friend and it is by his side in any difficult situation.

The patient's reaction was positive and she stated that she is convinced that there are people who really love these animals and that there can be a close and beneficial relationship between an individual and his dog.

The next stage of the exposure exercises contained much harsher images, with dogs in more frightening positions, especially for a person with a phobia of dogs. So, in order to prepare her for this exposure, we remade the relaxation exercises (the autogenous training, Shultz, 1933) that she had learned since session 2 and then we started the presentation of the images.

One of the exercises, which H.L. learned in session 2, was to make fists with the fingers inside the palm for 30 seconds, when she saw a dog on the street. She had to focus on her palm, feel the nails in her palm and thus take her thoughts away from the dog she saw and move on.

When we started presenting the new images, the impact was very strong. H.L. clenched his fists so hard that you could see the traces of her nails in her palms when she opened them. She was constantly moving in her chair, turning her head, because she could not look at every image from the first moment and she spoke in an increasingly high tone. We started with the image at a small size and enlarge it consecutively on the screen three times. At some dogs she could see their fangs and she had the feeling, as we zoomed in on the image, that it was coming out of the screen into reality. We focused on this effect in the exposure.

There were 11 images in total and we told this to the client from the beginning, when we also explained to her that we can stop the presentation whenever she wants, but for the evolution of the therapeutic process and for her future wellbeing, it would be advisable to reach at the end with the exposure images. And she got to the end, even if we held her hand along the way. When it was over the client was exhausted, but we encouraged her that she would find the resources to take this step. She was very proud of the strength she resisted until the end.

The final point of our therapy sessions, on the last meeting, in the second half of the session, we went out to the park together. It was a beautiful day and there were people walking their dogs through the park. We chose a lady who had a small puppy, whom we asked to let her pet the puppy too. We started playing with the dog. H. L. was standing behind. We asked her to come near and slowly, when she is ready, touch the puppy with her hand. She came, but she didn't reach for the dog at all. The dog felt that something was wrong and had started to shake on the leash. His mistress began to talk to him and calm him down. In the end, while she was holding the dog, H.L. also slowly stroked the dog. Then we got up and walked away. We asked her how she felt and she seemed to be beaming, she was smiling all of a sudden. She told us that she was happy she could do this, she would not have imagined before we worked together, that she would be able to get this far, that she would overcome her fear and pet a dog.

4. RESULTS

The results of this intervention materialized in several aspects. The psychological intervention led to an increase in the frequency of the adaptive behaviors and therefore to the remission of a part of the subject's symptoms. Furthermore, the remission of symptoms was objectively quantified, through the results obtained with the Dog Phobia Inventory.

This questionnaire was adapted after the Fear of Spiders Questionnaire (Szymanski & O'Donohue, 1995) and was designed to measure the level of phobic symptoms. The scale is one-dimensional and the total score ranges from 18 to 126. Each item is scored from 1 (not at all) to 7 (totally agree). The scale has two measures: the tendency to avoid any situations which assume the presence of the phobic stimulus and the real fear of the phobic stimulus. The higher the total score is, the more severe are the phobic symptoms.

We applied this inventory at the first session, before the start of the intervention procedures and then, at the end of the all six therapy sessions.

The differences found were considerable: the total score, obtained by adding up the values of the inventory items, decreased from 113 at the first application, to 55 at the last application, as it can be seen in the graph below.

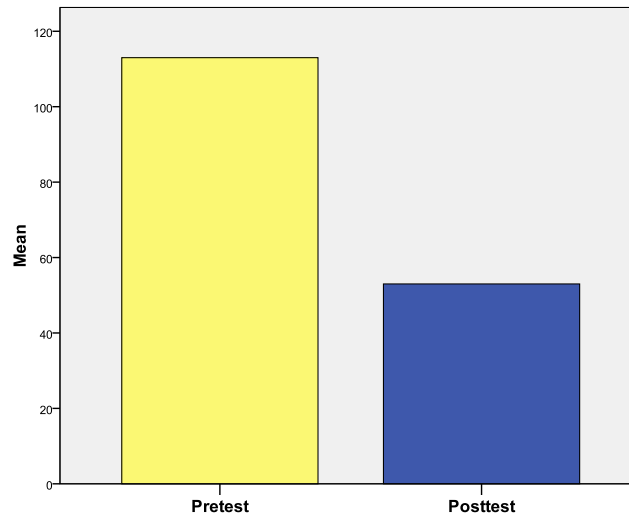

Fig. no.1. The remission of phobic symptoms

Also, in the segment of items referring to the tendency to avoid any situations, which would have assumed the presence of a dog, the total values decreased from 53 to 23 and for the deep fear of dogs items, total scores dropped from 60 to 32.

These significant changes and decreases in values are reflected in the following graphs.

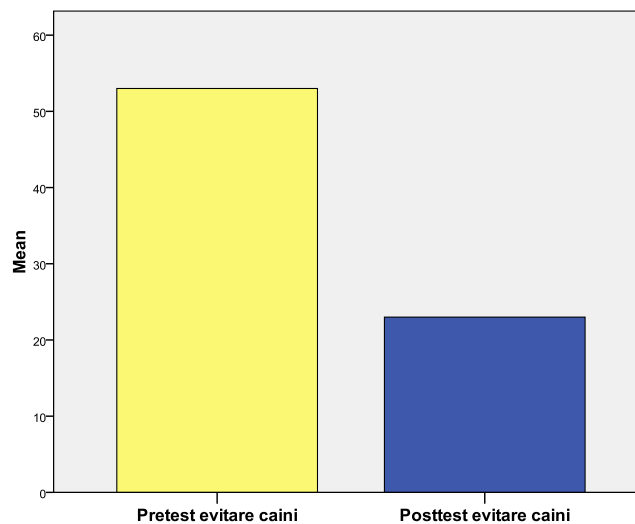

Fig. no. 2. The remission of avoiding any situations with dog presence

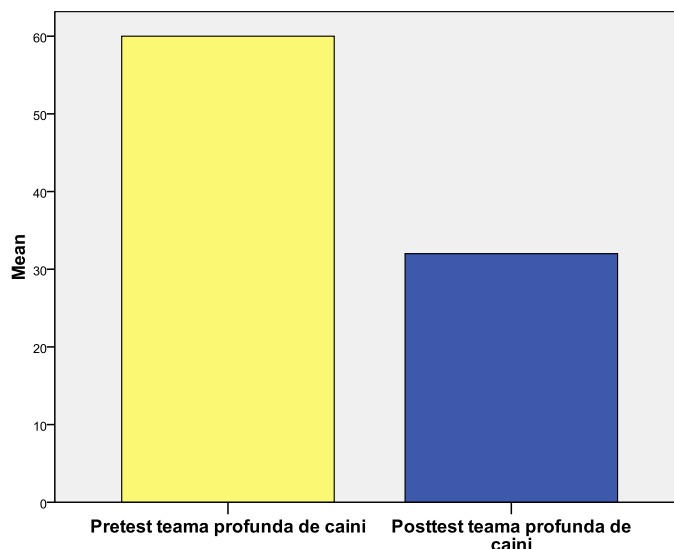

Fig. no. 3. The remission of deep fear of dogs symptoms

As it can be notified, the evaluation of the psychotherapeutic intervention, within the paradigm of the experiment with a single subject, satisfies two criteria:

(1) the scientific and experimental criterion, by the fact that the change achieved at the behavioral level can be objectively quantified, by the results obtained with the Dog Phobia Level Inventory;

(2) the clinical criterion, by the fact that the change is felt positively by the subject on whom it is aimed.

The obtained results show that the impact of reinforcements on human behavior is mediated by the way the subject perceives the reinforcements. If reinforcements are perceived as consequences of behavior, they have a greater impact than if they are perceived as a determinant of it. This is because, in the second case, there is a manipulation perceived by the subject, which trains defensive mechanisms of opposition to the influence of reinforcements.

At the end of the cognitive-behavioral therapy sessions, H.L. had greatly reduced her phobia of dogs, regained her self-confidence and the belief that she could successfully face an encounter, even a random one, with a dog. She also ended the sessions with a high morale, declaring herself satisfied with her own achievements and the adaptive behaviors she managed to adopt. The treatment also improved communication between her and her daughter, as well as between her and her neighbors and friends who own dogs as well as pets.

We contacted H.L. one month after the end of the therapy sessions and she confirmed that she was feeling just as well and freed from the difficulties she had and that she continued to practice relaxation techniques.

5. CONCLUSIONS

It can be observed that around us there are many people from the non-clinical population, who have at least one diagnosable phobia throughout their lives. This could happen precisely because of this relatively high frequency and because people with specific phobia are less stigmatized than people with social phobia or depression. In many cases, people believe that their phobias are not entirely irrational and justify them by arguing that they have protective value. However, some fears, for example in our case the fear of dogs, can have significant interpersonal consequences and can prevent patients from performing important common activities.

The research results, regarding the effectiveness of cognitive-behavioral interventions for specific phobias, are more than promising. Rapid interventions lead to clinically significant improvements in 74–94% of patients (Leahy, 2010). The efficiency of the interventions is greater, in cases where the treatment includes extensive and in vivo exposures versus imaginary exposures. This was also demonstrated in the experiment from this paper, where it can be observed a significant decrease in the level of dog phobia, following the therapy sessions, which included in vivo exposures to the threatening stimulus.

It may happen that some people with a specific phobia refuse to carry out the exposures, because they need to be reassured that there is no risk involved. Although, it has not been reported yet that a patient has had a heart attack or gone mad during the exposures, the therapist can never offer absolute guarantees. He can ask the patient, as happened in the experiment presented in this paper, to evaluate the costs and benefits of the need for safety and to examine which of the patient's behaviors offered guaranteed results, so that they could also be used within the exposures.

Therapy for specific phobia can be finished after the patient's initial level of anxiety has decreased significantly, as was in the case with our subject after six sessions. The exposures should be performed to all items, on the hierarchical list of phobic stimuli and the patient should no longer exhibit avoidance behaviors. The frequency of the sessions can be reduced, as the patient assumes the responsibility of continuing the exposures within the exercises included in the homework, because in this way the goals of the therapy are achieved. In this way, the patient becomes aware that he can effectively manage the stimuli and situations, which until then he feared and which currently no longer represents an insurmountable problem.

Received: 17.11.2022

REFERENCES

1. BANDURA, A., *Social cognitive theory of personality. The coherence of personality: Social-cognitive bases of consistency, variability and organization*, New York, Guilford Press, 1999, p. 185–241.
2. BANDURA, A., LOCKE, E.A., *Negative self-efficacy and goal effects revisited*, Journal of Applied Psychology, **88**, 1, 2003, p. 87–99.
3. BECK, J., *Psihoterapie cognitivă. Fundamente și perspective*, Cluj-Napoca, Editura RTS, 2010.
4. BECK, A., *Cognitive Therapy and the Emotional Disorders*, New York, International Universities Press Inc., 1976.
5. CLARK, D.M., SALKOVSKIS, P.M., HACKMANN, A., MIDDLETON, H., ANASTASIADIS, P., *A comparison of cognitive therapy, applied relaxation and imipramine in the treatment of panic disorder*, British Journal of Psychiatry, **164**, 6, 1994, p. 759–769.
6. COMER, R., *Abnormal Psychology*, New York, Worth Publishers & Freeman Company, 2001.
7. CRASKE, M., ANTONY, M., BARLOW, D., *Mastering Your Fears and Phobias*, Oxford University Press, 2006.
8. DAVID, D., *Metodologia cercetării clinice. Fundamente*, Iași, Editura Polirom, 2006.
9. DAVID, D., *Psihologie clinică și psihoterapie. Fundamente*, Iași, Editura Polirom, 2006.
10. DAVID, D., *Tratat de psihoterapie cognitivă și comportamentale*, Iași, Editura Polirom, 2006.
11. DAVID, D., SZENTAGOTAI, A., *Cognition in cognitive-behavioral psychotherapies; toward an integrative model*, Clinical Psychology Review, **26**, 3, 2006, p. 284–298.
12. DELMON-VIAUD, I., ZNAIDI, F., BONNEEL, N., SUIED, C., WARUSFEL, O., KHOA-VAN, N.G., DRETTAKIS, G., *Auditory-Visual Virtual Environments to Treat Dog Phobia*, University of Reading UK, Crossmod Project, 2008.
13. ELLIS, A., *Rational emotive behavior therapy approaches to obsessive – compulsive disorder*, Journal of Rational – Emotive and Cognitive – Behavior Therapy, **12**, 2, 1994, p. 121–141.
14. GELDER, M., GATH, D., MAYOU, R., *Tratat de Psihiatrie Oxford*, București, Asociația Psihiatrilor Liberi din România, Geneva Initiative Publishers, 1994.
15. KENDALL, P., *Abnormal Psychology*, New York, Pearson Education Inc., 1998.
16. LEAHY, R., HOLLAND, S., *Planuri de tratament și intervenții pentru depresie și anxietate*, Cluj-Napoca, Editura ASCR, 2010.
17. LEAHY, R., *Cognitive Therapy Techniques. A Practitioner's Guide*, New York, Guilford Publications Inc., 2003.
18. LEVY-BENNETT, J., BUTLER, G., FENNELL, M., *Oxford Guide to Behavioral Experiments in Cognitive Therapy*, Oxford University Press, 2003.
19. MCCABE, R., ANTONY, M., *Specific and Social Phobia. Handbook of Assessment and Treatment Planning for Psychological Disorders*, New York, Guilford Publications, 2002.
20. SARASON, I., SARASON, B., *Abnormal Psychology. The problem of maladaptive behaviour*, New Jersey, Prentice Hall, 1999.
21. SHULTZ, J.H., *Das Autogene Training*, The Journal of Nervous and Mental Disease, **78**, 1, 1933, p. 98–99.
22. SZYMANSKI, J., O'DONOHUE, W., *Fear of Spiders Questionnaire*, Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, **26**, 1, 1995, p. 31–34.
23. VALLIS, T.M., SHAW, B.F., DOBSON, K.S., *The Cognitive Therapy Scale: Psychometric properties*, Journal of Consulting and Clinical Psychology, **54**, 3, 1986, p. 381–385.

REZUMAT

Articolul de față prezintă un studiu de caz, realizat în cadrul unei intervenții terapeutice pentru fobie specifică. Din multitudinea de stimuli fobici posibili, articolul prezintă fobia de câini, deoarece există multe persoane care se tem de aceste animale, în special de posibile întâlniri cu câini vagabonzi, în viața de zi cu zi.

Au existat și cazuri de incidente grave, care au întărit de fapt teama acestor persoane, că ar putea fi rănite în urma unor astfel de contacte neintenționate. Sigur că, pe de altă parte, există și categoria marilor iubitori de animale, pentru care nici nu se poate naște posibilitatea că un câine ar putea răni un om, ci doar s-ar apropia de el, căutând hrană și alinare.

Obiectivul acestui articol a fost să prezinte o modalitate practică de intervenție terapeutică, de origine cognitiv-comportamentală, pentru fobia de câini. Din punct de vedere metodologic, utilizarea experimentului cu un singur subiect a fost cea mai potrivită alegere.

În cadrul acestui experiment, s-au desfășurat toate procedurile terapeutice, în ordine ascendentă, conform designului schimbării criteriului.

Rezultatele au fost încurajatoare, nivelul simptomatologiei și al comportamentelor dezadaptative de evitare, generate de frica de câini, au fost substanțial diminuate și a crescut nivelul stării de bine și al calității vieții persoanei aflate sub intervenție terapeutică.

AFFECTIVE AND SOCIAL MARKERS OF ROMANIAN MAINSTREAM AND NATIONALIST-ORIENTED NEWS MEDIA'S DISCURSIVE PATTERNS

ANDRADA IULIA BOTGROS*, FLORIN ALIN SAVA, ANDREI RUSU
Department of Psychology, West University of Timișoara

Abstract

The present paper is a quantitative investigation of the affective and social markers of mainstream and nationalist-oriented news media in Romania in a regular and a highly sensitive social context. To reach our aim, we analysed the linguistic markers of text corpus from two main news sites, representative for each type of media (Digi24 and Activenews). Our endeavor is structured in two empirical studies. In the first study, we analysed articles published in a regular, conflict-free context, while the second study helped us to differentiate between the two types of media's coverage of the sensible Uz Valley interethnic incident in Romania. The text corpus was processed with the help of the recently developed Romanian version of the Linguistic Inquiry and Word Count software. To check our hypotheses and analyze the difference in emotionality and social processes between the mainstream and non-mainstream, nationalist-oriented news media, we used the *t* test and the LDA modelling technique. Results pointed out the highly emotional and religious-focused language on Activenews as compared to Digi24, in both regular and ethnically sensitive contexts. However, the significant level of negativity on Digi24 as well, especially regarding the Uz Valley incident, challenges us to address the propagation of nationalist-type language elements through mainstream media as well.

Cuvinte-cheie: afectivitate, procese sociale, conflict interetnic, media alternative, LIWC.

Keywords: affectivity, social processes, interethnic conflict, alternative media, LIWC.

1. INTRODUCTION

Nationalist inflammatory discourse has an increasingly stronger echoing in society (Krzyżanowski & Wodak, 2017), and Romania has its murmur too. Notably, nationalism has a precedent of permeating both non-mainstream and general Romanian media (ActiveWatch, 2016). In this article, we will analyze the psychological and social markers of mainstream and non-mainstream, nationalist-oriented Romanian news media discourse both in a regular and an interethnic

* Correspondence concerning this article should be addressed to Andrada Iulia Botgros, West University of Timișoara, Bv. Vasile Pârvan 4, 300223, Timișoara, România, E-mail: andrada.boulescu91@e-uvt.ro

sensitive context (i.e. the Uz Valley incident¹). According to the ‘words as attention’ perspective (Boyd & Schwartz, 2021), the language analysis of both types of media coverage can provide us insight into the specifics of their attentional focus.

The centrality of emotions in nationalism (e.g., Demertzis, 2013; Eiranen, 2022) prompts us to focus on the affective markers of media discourse. Recent endeavors highlight the practical importance of the study of emotionality and nationalism under the umbrella concept of affective nationalism (Antonsich *et al.*, 2020). Affective nationalism defines both everyday nationalism (Skey, 2011) and highly emotional and intense ecstatic nationalism (Skey, 2009). News media language analysis could provide important markers of emotionality and can give away the social interests and dynamic in the text (Kacewicz *et al.*, 2009; Pennebaker & Chung, 2008), and can help us differentiate between mainstream and non-mainstream language mechanics (Kaati *et al.*, 2016).

Furthermore, considering Henry Tajfel’s fundamental social identity theory (Brown, 2019), we will also investigate the social processes ingrained in media discourse. As specified by this theory, individuals seek to create a positive social identity, a positive self-concept, identifying with members of a specific group. Sympathies or attachment towards ingroup members lead to dislike towards outgroup members; under certain circumstances, the latter increases intergroup intolerance and conflict. While we did not identify any relevant research on the psychological and social processes revealed by the language of non-mainstream, nationalist news media in Romania, we take our inspiration from the directions set by foreign research (e.g., Kaati *et al.*, 2016).

The Linguistic Inquiry and Word Count (LIWC; Pennebaker *et al.*, 2015) is a reliable (Tausczik & Pennebaker, 2010) representative of language analysis software that allows a multifaceted quantitative research of large texts, including the analysis of affective and social processes. Notably, LIWC provides an accurate evaluation of the valence of emotions (Tausczik & Pennebaker, 2010; Zhao *et al.*, 2016; Dudău, 2019), augmented by its function words categories (Chung & Pennebaker, 2007), and it can recognize the affective processes in biased discourse (Baele 2017; Kaati *et al.*, 2016). Moreover, the objective nature of the instrument (Smirnova, Laranetto & Kolenda, 2017) is an asset in the evaluation of sensible topics such as interethnic conflict. Furthermore, LIWC was also used in nationalist or extremist text corpora analysis (e.g. Kaati *et al.*, 2016; Figea *et al.*, 2016), especially relevant considering nationalist-oriented media tends to mirror the emotionality connected to nationalism (e.g., Tuomola & Wahl-Jorgensen, 2022). Recently, a Romanian variant of the comprehensive 2015 LIWC was developed (Ro-LIWC2015; Dudău & Sava, 2020), thus allowing an objective and in depth analysis of Romanian texts. The two studies in this paper are the first ones to apply such a thorough and

¹ The Uz Valley incident refers to an interethnic direct conflict between ethnic Hungarians and ethnic Romanians that took place in June 2019 in the Hungarian-majority county of Harghita in Romania.

objective language analysis tool to analyze the affectivity of Romanian nationalist-oriented discourse. Ro-LIWC2015 has a good criterion validity and is reliable in identifying the contrasts between different text corpus (Dudău & Sava, 2020), thus making it valuable to our comparative research.

2. STUDY 1

The study investigates the emotional and social dimensions of mainstream and non-mainstream, nationalist-oriented news media in a regular context, free of sensitive ethnic incidents. In view of the nationalist discourse's particularities regarding emotionality (Demertzis 2013; Richards, 2013; Kaati *et al.*, 2016), we expect nationalist-oriented media's discourse to have a higher level of emotionality compared to mainstream media (Hypothesis 1). LIWC can offer valuable insights into the sentiment analysis of news media's discourse in general (Frimer, Brandt & Melton, 2018; Turetsky & Riddle, 2018), and surrounding politically-charged topics (Kaati *et al.*, 2016; Smirnova, Laranetto & Kolenda, 2017). Furthermore, LIWC is a valuable tool in identifying the markers used by media in the representation of different social groups (Smirnova, Laranetto & Kolenda, 2017), a feature enhanced by its function words (Tausczik & Pennebaker, 2010). Therefore, we expect different social markers characterize non-mainstream, nationalist-oriented news media as opposed to mainstream media, in a normal context (Hypothesis 2). In an exploratory analysis, we also investigate whether the two types of media have a different hierarchy of linguistic features (e.g., which negative emotion is primarily used).

2.1. METHOD

The analysis was conducted on a corpus of articles published on both mainstream media and non-mainstream, nationalist-oriented media from Romania. Activenews is among the most visited Romanian news sites with a nationalist-oriented rhetoric (Baya, 2020), according to *trafic.ro*. Activenews hosts news articles with a frequent anti-EU, anti-Hungarians, anti-refugees, anti-LGBT, and pro-Orthodox rhetoric, suggestive for an ethnic nationalist right-wing stance (Rydgren, 2017). Following Meyers' (2008) indices of alternative media, Activenews' non-mainstream, but also nationalist-oriented stance is mainly highlighted by its self-proclaimed ideological adherence to an autochthone perspective of events (Pocotilă, 2017). Similar to Activenews, Digi24 is a private, self-proclaimed politically independent news media. Digi24's online site has the biggest number of monthly visitors in Romania (Brat, 2019), thus being a relevant representative of Romanian mainstream media.

We analysed a group of Activenews ($N = 929$) and Digi24 articles ($N = 847$) published in July and August 2019. The Activenews corpus consisted of articles published on the News, External, and Culture sections of the news site. Since the

mainstream Digi 24 site has a broader coverage than Activenews, we balanced the total number of articles by including only the External section articles, arguably the most varied section of Digi24. All the articles were processed using the Ro-LIWC (Dudău & Sava, 2020). The output was further analysed with the help of the statistical platforms SPSS 16.0 (IBM Corp., 2016) and R 4.0.2 software (R Core Team, 2020). To assess the above-mentioned hypotheses, we mainly focused on the Affective processes and Social processes categories of Ro-LIWC. Complementary to their analysis, we also evaluated other linguistic markers reflecting emotionality and social processes, such as pronouns (Pennebaker & Chung, 2008).

2.2. RESULTS

To verify the validity of the first study's hypotheses, the data was partly analysed with the help of a parametric test, the independent samples *t* test. Depending on the equality of variances, the Student's test and Welch's test were employed. Also, when the skewness value (>2) suggested an asymmetric distribution of a variable's frequency, the non-parametric Mann-Whitney test was used. Table no. 1 reveals Activenews articles have a more emotional, generally positive-focused language than Digi24. The results offer support for the first hypothesis.

Table no. 1

Comparison between Activenews and Digi24 July-August articles for Affective Processes

RoLIWC category		MD/Mean Rank	SD	Test	Value	p	Effect size
Affective processes	Activenews	6.20	2.29	Student's t	4.15	.00	.20
	Digi24	5.74	2.37				
Positive emotion	Activenews	3.34	1.56	Welch's t	13.30	.00	.63
	Digi24	2.38	1.48				
Negative emotion	Activenews	2.68	1.74	Welch's t	-4.74	.00	-4.74
	Digi24	3.11	2.09				
Sadness	Activenews	935.19	-	Mann-Whitney U	350053	.00	-.10
	Digi24	837.29	-				
Anxiety	Activenews	865.69	-	Mann-Whitney U	372245	.04	-.05
	Digi24	913.51	-				

Note. The effect size value is for *Cohens's d* (Student's *t* and Welch's *t*), respectively *r* (Man-Whitney U). For Whitney-Mann U, the Mean Rank was computed.

To check the second hypothesis and identify the social markers of both types of news media, we focused on the Social Processes, Drives, and Personal Concerns categories of the RO-LIWC2015. As seen in Table no. 2, the most notable social differentiator is Religion (Personal Concerns), suggesting the importance Activenews places on shared values and beliefs. The higher use of Family, Friends (Social Processes) and Affiliation (Drives) features suggests a pronounced appeal to readers' sense of belonging and community.

Table no. 2

Social markers. Significantly higher variables for Activenews compared to Digi24

RoLIWC category		Mean Rank	Test	Value	p	Effect size
Family	Activenews	1004.61	Mann-Whitney U	285568	.00	-.26
	Digi24	761.15				
Friends	Activenews	933.28	Mann-Whitney U	351834	<.00	-.10
	Digi24	839.39				
Affiliation	Activenews	1038.05	Mann-Whitney U	254495	<.00	-.31
	Digi24	724.47				
Religion	Activenews	1118.53	Mann-Whitney U	179744	<.00	-.50
	Digi24	636.21				

LIWC's function words (e.g., pronouns) nuance the interpretation of the affective and social categories (Tausczik & Pennebaker, 2010). There is a significantly higher presence of personal pronouns on Activenews ($t(1779) = 6.295, p = .00$), with the first person plural ("we") ($U = 324042, p = .00$) and the third person plural ("they") ($U = 329641, p = .00$) being the most frequently used. Other grammar such as the use of comparatives (e.g., "greater", "best") ($U = 368168, p = .02$) further suggests a focus on the differences between various groups or ideas.

Exploratory analysis. To further investigate the differences between the two site types and set a hierarchy of linguistic features that characterize each one of them, we employed a linear discriminant analysis (LDA). After fulfilling the LDA's assumption of multicollinearity (Variance Inflation Factor > 5), the revised dataset included 62 linguistic features and was split into a scaled training set (75% of the news posts) and a test set (25% of the news posts). The LDA results show the ten main linguistic features that differentiate between mainstream and non-mainstream, nationalist-oriented media: fillers (-2.291), conjunctions (-.847), religion (-.361), numbers (.345), parenthesis (-.330), prepositions (-.307), time (-.245), power (-.236), article (-.210), focus on present (.200). The negative group means reveal that the majority of them are mainly present in Activenews posts. However, none of the affective processes categories are among the main ten, suggesting a relatively low emotionality. The area under the curve (AUC) parameter (.948) suggests the model is able to deliver very good predictions.

2.3. DISCUSSION STUDY 1

Activenews' discourse is more emotional. Similar to past studies (e.g., Kaati *et al.*, 2016), we identified emotionality as a relevant marker in non-mainstream, biased media. Counterintuitively (Onraet *et al.*, 2013; Kaati *et al.*, 2016; Frimer, Brandt & Melton, 2018), the affectivity is mainly built on positive emotions. It is worth mentioning that the study does not focus on the topic of the articles, thus the positive emotion words on Activenews could reflect the writers' focus on their own values and, in this way, represent a marker of difference between them and the

perceived others' values. This latter interpretation is supported by the observed affiliation tendency and dichotomy between „us” and „them”, the ingroup and the outgroup, in the rhetoric of Activenews articles. Also, the use of positive words could be influenced by the specificity of the articles, non-mainstream sites frequently selecting a narrow, preferred base of topics rather than reporting on a diverse palette of subjects (Kaati *et al.*, 2016). Even if less poignant, there are also instances of negativity on Activenews (i.e., sadness). Although Digi24 uses more negativity (i.e., anxiety), the differences are modest, and the type of negative emotion appears to be the main differentiator in this case.

The abovementioned findings, doubled by the lack of affective processes in the main ten LDA features, point towards Romanian nationalist-oriented news media's relatively limited virulence. The sadness that permeates the Activenews articles' language could refer to the writers' wish to express disappointment at others' different values and beliefs, and thus solidify their social identity. Also, the sad tone of the text might suggest the writers focus more on promoting and stabilizing their ideology among the readership, than on mobilizing them towards action.

The most notable social differentiator between mainstream and nationalist-oriented media is religion-related content. Religion markers' top presence in the LDA model's hierarchy of features highlights Activenews frequently resorts to religious symbols or values to communicate their message. One possible explanation is that we analysed only the Externe section of Digi24, but considered the Culture section of Activenews. However, this is debatable, as religion was frequently part of nationalist groups' discourse in modern history Romania (Andreescu, 2003). A similar pattern of religion-punctured nationalist discourse was observed in Polish far-right groups (Starnawski, 2003).

3. STUDY 2

While the first study focused on a regular, conflict-free context, the second study delves into the psycho-social specifics of emotional ethnic conflict portrayal. Thus, we investigate the affective and social mechanics of nationalist-oriented and mainstream news media's coverage of the sensitive Uz Valley incident through an objective computerized software. To this aim, we replicate the first study's hypotheses regarding the same news sites, Activenews and Digi24. The Uz Valley incident developed in the Hungarian-majority Harghita County in Romania and is the most recently encountered and representative direct and emotional interethnic conflict in Romania, and an indicator of the concrete negative consequences of perpetuating and inflaming ethnic bias.

Previous research showed the media's tendency to reflect the emotionality surrounding intense ethnic-related events such as the Charlottesville incident (Mahajan *et al.*, 2020), or the Umbrella Movement in Hong Kong (Song & Zhang,

2017). However, they typically did not focus on the psycho-social differences between mainstream and non-mainstream partisan media. Furthermore, few previous studies analysed highly tense periods of interethnic conflicts between Hungarians and Romanians living in Romania (e.g., Cernat, 2012), and they mostly had a descriptive, less-objective approach. The role of media representation of ethnic minorities in Romania was mainly investigated regarding the Roma people, in a descriptive or qualitative manner (e.g., Crețu, 2014).

3.1. METHOD

To compare the media's coverage of the Uz Valley incident, we used the Ro-LIWC2015 (Dudău & Sava, 2020) analysing program and selected all the Digi24 (N = 20) and Activenews (N = 21) articles that covered the incident and were published in June 2019, shortly after it took place.

3.2. RESULTS

When the normality assumption was met, we used a parametric test (independent samples Student *t* test or Welch's test, depending on the equality of variances) to analyze the differences between Activenews and Digi24 articles. Considering the relatively small sample of articles published on the topic in June, for the word categories that didn't meet the normality assumption, a non-parametric test (Mann-Whitney U) was used. As can be seen in Table no. 3, Sadness is the most poignant affective differentiator between Activenews' and Digi24's coverage of the incident. However, Digi24 have a significantly higher level of Anxiety-related words than Activenews. Regarding social markers, Activenews rely significantly on Religion-related words, while Digi24 has a median of zero words used.

Table no. 3

Comparison between Activenews and Digi24 June 2019 articles

RoLIWC category		MD/Mean Rank	SD	Test	Value	p	Effect size
Sadness	Activenews	.76	.47	Student's t	2.974	.01	2.97
	Digi24	.39	.31				
Anxiety	Activenews	17.02	-	Mann-Whitney U	127	.03	-.35
	Digi24	25.18	-				
Religion	Activenews	26.00	1.21	Mann-Whitney U	105	.01	-.44
	Digi24	15.75	.21				

Exploratory analysis. To provide further nuance to the analysis of the Uz Valley incident, we employed the LDA method of classification. Similar to the procedure in the first study, we checked the level of collinearity of all the variables from the Affective Processes, Social Processes, Drives and Personal Concerns categories, along with the function words (pronouns, adverbs, etc.). However, following the unfavorable multicollinearity diagnosis, the LDA was computed on

11 variables: I (.602 coefficient of linear discriminants), We (-.592), You (-.127), She/He (.515), They (.352), Positive Emotions (-.054), Anxiety (-.182), Anger (.580), Sadness (-.596), Affiliation (.280), Power (.078). Negative values refer to an Activenews majority. As observed, the main affective differentiator is Sadness (Activenews), closely followed by Anger (Digi24). Also, Digi24 rely more on social features (i.e., Affiliation), result augmented by the higher use of pronouns suggestive of an “us vs. them” narrative (“I”, “She/He”). Therefore, our hypotheses were only partially confirmed. The AUC parameter (.60) computed on the testing set shows the model has a satisfactory performance.

3.3. DISCUSSION STUDY 2

The Uz Valley incident has triggered a strongly religious-filled and slightly more intense negative response from Activenews than Digi24. The higher use of negative affect words (i.e., Sadness) could imply hostility towards certain topics or people (Pennebaker & Chung, 2008), but also disappointment and disagreement with others, and was also observed in biased and extremist discourse (e.g., Torregrosa *et al.*, 2020), including media’s coverage of ethnic events (e.g., Song & Zhang, 2017; Mahajan *et al.*, 2020). However, the comparable proportion of anger-related words in Digi24’s articles might reflect impartiality on mainstream media’s part too, or its disapproval of the incident. This finding is not unique, as ethnic events were previously covered in a negative light in Romanian (Durach, Pîrvan & Udrea, 2017) and foreign (Song & Zhang, 2017) mainstream media. The negativity is accompanied by pronouns suggestive of an affiliation infused rhetoric on Digi24 and a general focus on the ingroup and/or the outgroup (“we” on Activenews, respectively “she/he” and “I” on Digi24). While different in type, the negativity-filled discourse on both mainstream and non-mainstream sites could be explained by Romanians’ strong national identity and the great influence of their perception of threat to their ingroup identity (Dimitrova, Buzea & Jordanov, 2013).

4. GENERAL DISCUSSION

The two studies point out the nationalist-oriented media’s increased emotionality and focus on the ingroup in both regular and ethnically-sensitive contexts. While the regular context Activenews articles’ tone was mainly characterized by positivity, during the coverage of the Uz Valley ethnic incident, nationalist-oriented media reflected solely negative emotions (sadness), possibly reflecting the strong value it places on ethnic-related topics (Song & Zhang, 2017). Furthermore, nationalist-oriented media’s frequent use of religion markers in both contexts suggests it appeals to religion to augment its message and possibly emotionality. Therefore, the historical religious element of Romanian nationalism (Andreescu, 2003) appears to be a characteristic of contemporary nationalism as well.

Nonetheless, mainstream media was also characterized by negativity (anger) and an “us vs them” discourse especially when covering the sensitive Uz Valley incident. In this sensitive context, the main affectivity-related difference between the two types of media is connected to the type of negative emotion they convey (sadness, respectively anger). The prominent presence of negativity and a dichotomous discourse on both types of media, especially when covering sensitive ethnic events, suggests that both mainstream and non-mainstream media might have a role in the gradual normalization of nationalist discourse in society, advancing the knowledge that the difference in their practices is sometimes blurred (Macek *et al.*, 2017). Also, this finding could be explained by the type of reporting, sadness might be linked to an interpretation of the events, while anger might reflect a direct reporting of others’ declarations concerning the incident. Since sadness was previously linked to information contagion (Mahajan *et al.*, 2020), Activenews might be more invested in advancing its own perspective on the readership.

5. CONCLUSION

The studies mainly suggest the malleability of affect and reliance on a religion-backed divisive rhetoric in nationalist-oriented media as compared to mainstream media. Nationalist-oriented media juggles with affect valence (positive vs negative) depending on the social context. While representing limits of the present paper, future research could diversify the type of non-mainstream media it includes (e.g., blogs) and increase the number of relevant nationalist-oriented sites. Important insight might also be provided by analysing mainstream and non-mainstream media’s topics of interest and its social and emotional features in the context of the COVID-19 pandemic and after AUR’s rise to political significance. Also, the descriptive nature of LIWC results (Boyd & Schwartz, 2021) is another limit that might be overcome by incorporating an experimental design that allows for the identification of words’ deeper link with psychological processes.

Received: 2.12.2022

REFERENCES

1. ANDREESCU, G, *Right Wing Extremism in Romania*, Cluj, CRDE Foundation, 2003.
2. ANTONSICH, M., SKEY, M., SUMARTOJO, S., MERRIMAN, P., STEPHENS, A. C., TOLIAKELLY, D.P., ... & ANDERSON, B, *The spaces and politics of affective nationalism*, Environment and Planning C: Politics and Space, **38**, 4, 2020, p. 579–598.
3. BAELE, S.J., *Lone-Actor Terrorists’ Emotions and Cognition: An Evaluation Beyond Stereotypes*, Political Psychology, **38**, 3, 2017, p. 1–20.
4. BAYA, A., *Reporting on Refugees in Online Alternative and Mainstream Media in Romania*, Mediální studia, **14**, 2, 2020, p. 168–187.
5. BOYD, R.L., & SCHWARTZ, H.A., *Natural language analysis and the psychology of verbal behavior: The past, present, and future states of the field*, Journal of Language and Social Psychology, **40**, 1, 2021, p. 21–41.
6. BRAT, *Studiul de Audienta si Trafic Internet*, 2019. Available at: <https://www.brat.ro>
7. BROWN, R., *The social identity approach: appraising the Tajffellian legacy*, British Journal of Social Psychology, 2019, p. 1–21.

8. CERNAT, V., *Ethnic Conflict and Reconciliation in Post-Communist Romania*, in SIMIC, O. et al. (eds.), *Peace Psychology in the Balkans: Dealing with a Violent Past while Building Peace. Peace Psychology Book Series*, 2012, p. 17–34. Available at: <https://www.springer.com>
9. CHUNG, C., & PENNEBAKER, J., *The Psychological Functions of Function Words*, in FIEDLER, K. (ed.), *Social communication*, Psychology Press, 2007, p. 343–359.
10. CREȚU, G., *Roma Minority in Romania and its Media Representation*, *Sfera Politicii*, **4–5**, 2014, p. 180–181.
11. DEMERTZIS, N., *Introduction: Theorizing the Emotions-Politics Nexus*, in DEMERTZIS, N. (ed.), *Emotions in Politics The Affect Dimension in Political Tension*, London, Palgrave Macmillan, 2013, p. 1–16.
12. DIMITROVA, R., BUZEA, C., & JORDANOV, V., *Ethnic and personal identity enhances life satisfaction of Bulgarian and Romanian youth*, *Bulletin of Transilvania University of Brasov*, **6**, 55, 2013, p. 1–6.
13. DUDĂU, D., *Prelucrarea urmelor digitale lingvistice și nonlingvistice din rețelele de socializare. Repere pentru psihologi*, *Revista de Psihologie*, **65**, 2, 2019, p. 131–145.
14. DUDĂU, D., & SAVA, F.A., *The development and validation of the Romanian version of Linguistic Inquiry and Word Count 2015 (Ro-LIWC2015)*, *Current Psychology*, 2020. Available at: <https://link.springer.com/>
15. DURACH, F., PÎRVAN, M., & UDREA, G., *The Refugee Crisis and the Restructuring of the International System. An Analysis of Media Frames*, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Sociologia*, **62**, 2, 2017, p. 45–70.
16. EIRANEN, R., *Emotions and Nationalism*, in BARCLAY, K. & STEARNS, P.N. (eds.), *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, London, Routledge, 2022.
17. FRIMER, J.A., BRANDT, M.J., MELTON, Z., *Extremists on the Left and Right Use Angry, Negative Language*, *Personality and Social Psychology Bulletin*, **45**, 8, 2018, p. 1216–1231.
18. IBM Corp., *IBM SPSS Statistics for Windows*, New York, IBM Corp, 2016.
19. KAATI, L., SHRESTHA, A., COHEN, K., LINDQUIST, S., *Automatic detection of xenophobic narratives: A case study on Swedish alternative media*, Paper presented at the Intelligence and Security Informatics (ISI), IEEE Conference, Tucson, USA, 2016.
20. KACEWICZ, E., PENNEBAKER, J.W., DAVIS, M., JEON, M., & GRAESSER, A.C., *The language of social hierarchies*, Manuscript submitted for publication, 2009.
21. KRZYŻANOWSKI, M. & WODAK, R., *Right-Wing Populism in Europe & USA: Contesting Politics & Discourse beyond 'Orbanism' and 'Trumpism'*, *Journal of Language and Politics*, **16**, 4, 2017.
22. MACEK, J., MACKOVA, A., PAVLOPOULOS, V., KALMUS, V., ELAVSKY, C. M., & SEREK, J., *Trust in alternative and professional media: The case of the youth news audiences in three European countries*, *European Journal of Developmental Psychology*, **15**, 3, 2017, p. 340–354.
23. MAHAJAN, K., LEVENS, S., GALLICANO, T., & SHAIKH, S., *Studying The Effect of Emotional and Moral Language on Information Contagion during the Charlottesville Event*, in Proceedings of the The Fourth Widening Natural Language Processing Workshop, Seattle, USA, 2020, p. 128–130.
24. MEYERS, O., *Contextualizing alternative journalism: Haolam Hazeh and the birth of critical Israeli newsmaking*, *Journalism Studies*, **9**, 3, 2008, p. 374–391.
25. ONRAET, E., VAN HIEL, A., DHONT, K., PATTYN, S., *Internal and external threat in relationship with right-wing attitudes*, *Journal of Personality*, **81**, 3, 2013, p. 233–48.
26. PENNEBAKER, J.W., BOYD, R.L., JORDAN, K., BLACKBURN, K., *The development and psychometric properties of LIWC2015*, Austin, USA, University of Texas at Austin, 2015.
27. PENNEBAKER, W. & CHUNG, C.K., *Computerized text analysis of al-Qaeda transcripts*, in KRIPPENDORF, K. & BOCK, M.A. (eds.), *The Content Analysis Reader*, Newcastle upon Tyne, Sage, 2008.
28. POCOTILĂ, A., *Am vorbit cu oamenii din spatele unor site-uri din România acuzate că răspândesc știri false*, *Vice Romania*, March 2017. Available at: <https://www.vice.com>

29. R CORE TEAM, *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, 2020. Available at <https://www.R-project.org>
30. RICHARDS, B., *Extreme Nationalism and the Hatred of the Liberal State*, in DEMERTZIS, N. (ed.), *Emotions in Politics The Affect Dimension in Political Tension*, London, Palgrave Macmillan, 2013, p. 124–142.
31. RYDGREN, J., *Radical right-wing parties in Europe. What's populism got to do with it?*, *Journal of Language and Politics*, 16, 4, 2017, p. 485–496.
32. SKEY, M., *We wanna show 'em who we are': national events in England*, in MCCRONE, D. and MCPHERSON, G. (eds.), *National days constructing and mobilising national identity*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2009, p. 41–56.
33. SKEY, M., *National Belonging and Everyday Life. The Significance of Nationhood in an Uncertain World*, New York, Palgrave MacMillan, 2011.
34. SMIRNOVA, A., LARANETTO, H., & KOLENDA, N., *Ideology through sentiment analysis: A changing perspective on Russia and Islam in NYT*, *Discourse & Communication*, 11, 3, 2017, p. 1–18.
35. SONG, Y., & ZHANG, Y., *What Can Software Tell Us About Media Coverage and Public Opinion? An Analysis of Political News Posts and Audience Comments on Facebook by Computerised Method*, in CIAMPAGLIA, G., MASHHADI, A., YASSERI, T. (eds), *Social Informatics. SocInfo 2017. Lecture Notes in Computer Science*, Cham, Springer, 2017.
36. STARNAWSKI, M., *Nationalist discourse and the ultra-conservative press in contemporary Poland: a case study of Nasz Dziennik*, *Patterns of Prejudice*, 37, 1, 2003, p. 65–81.
37. TAUSCZIK, Y.R., & PENNEBAKER, J.W., *The Psychological Meaning of Words: LIWC and Computerized Text Analysis Methods*, *Journal of Language and Social Psychology*, 29, 1, 2010, p. 24–54.
38. TORREGROSA, J., THORBURN, J., LARA-CABRERA, R., CAMACHO, D., & TRUJILLO, H.M., *Linguistic analysis of pro-ISIS users on Twitter*, *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 12, 3, 2020, p. 171–185.
39. TUOMOLA, S., & WAHL-JORGENSEN, K., *Emotion Mobilisation through the Imagery of People in Finnish-Language Right-Wing Alternative Media*, *Digital Journalism*, 2022. Available at <https://www.tandfonline.com>
40. TURETSKY, K.M., & RIDDLE, T.A., *Porous chambers, echoes of valence and stereotypes. A network analysis of online news coverage interconnectedness following a nationally polarizing race-related event*, *Social Psychological and Personality Science*, 92, 2018, p. 163–175.
41. ZHAO, N., JIAO, D., BAI, S., & ZHU, T., *Evaluating the Validity of Simplified Chinese Version of LIWC in Detecting Psychological Expressions in Short Texts on Social Network Services*, *PLoS ONE*, 11, 6, 2016, e0157947.

REZUMAT

Lucrarea de față este o investigație cantitativă a markerilor afectivi și sociali ai mass-mediei de știri mainstream și ai celei cu tendințe naționaliste din România, într-un context social obișnuit și unul foarte sensibil. Pentru a ne atinge scopul, am analizat markerii lingvistici ai corpusului de text de pe două site-uri principale de știri, reprezentative pentru fiecare tip de media (Digi24 și Activenews). Demersul nostru este structurat în două studii empirice. În primul studiu, am analizat articolele publicate într-un context normal, fără conflicte, în timp ce al doilea studiu ne-a ajutat să facem diferența între cele două tipuri de raportare media a incidentului interetnic sensibil din Valea Uzului din România. Corpusul de text a fost prelucrat cu ajutorul versiunii recent dezvoltate în limba română a software-ului Linguistic Inquiry and Word Count. Pentru a ne verifica ipotezele și a analiza diferența de emoționalitate și procesele sociale dintre mass-media de știri mainstream și non-mainstream cu orientare naționalistă, am folosit testul t și tehnica de modelare LDA. Rezultatele au evidențiat limbajul extrem de emoțional, divizat și axat pe religios pe Activenews în comparație cu Digi24, atât în contexte obișnuite, cât și încărcate emoțional. Cu toate acestea, nivelul semnificativ de negativitate și pe Digi24, în special în ceea ce privește incidentul din Valea Uzului, ne provoacă să discutăm propagarea elementelor psiho-lingvistice de tip naționalist și prin mass-media mainstream.

VULNERABILITĂȚI ALE TINERILOR ÎN MEDIUL VIRTUAL

MIHAI IOAN MICLE*

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”

GABRIEL OANCEA

Cercetător asociat, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române, lector asociat la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială – Universitatea din București

ANDREI POPESCU

Absolvent al Facultății de Psihologie din cadrul Universității Heidelberg
Colaborator extern

GEORGETA PREDA

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”

Abstract

Since 2000, when social networking first emerged, some 22 years of theory and research in the field have reported on the impact of social networking on today's generation of young people, both in terms of the positive and negative effects of its use.

This article provides a brief review of some of the research that shows the negative effects that social networks can have on users: Stress, anxiety, depression, loneliness, negative mood, reduced ability to be fully engaged in the present moment, reduced productivity and success in work, education and other areas of life, unhealthy sleep, decreased attention, tendency to use emotion-focused coping to cope with stress, emotion-focused coping instead of choosing problem-focused coping strategies, unhealthy food choices, etc. It should be noted that the high presence of young people and others online is also associated with a wide range of risks, such as the possibility of becoming victims of fraud/scams, to serious forms such as disclosing private matters, sexual abuse.

A history of the evolution of social media networks is presented in the article; social media networks such as MySpace, Hi5, MySpace, Friendster, Facebook, TikTok, Instagram, WeChat, Snapchat, WhatsApp and Telegram were analysed.

Also, starting from the fact that the issue of ensuring children's safety online has been a constant concern of parents, national authorities and international institutions, the authors present a series of solutions to achieve this goal in practical terms: through a combination of normative documents (laws, conventions etc.), and through the use of the Internet); improving law enforcement's ability to identify situations of abuse; technological solutions, best practice standards or awareness-raising campaigns about the risks of children being online in schools, with parents and through various media channels.

Cuvinte-cheie: rețele de socializare, vulnerabilitate, sănătate fizică, sănătate mentală, violență, abuz.

Keywords: social networking, vulnerability, physical health, mental health, violence, abuse.

* Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 143, sector 5, 050711, București, România; E-mail: mihai_micle@yahoo.com

Rev. Psih., vol. 69, nr. 1, p. 71-90, București, ianuarie – martie 2023

INTRODUCERE

Dezvoltările tehnologice din ultimele decenii au transformat în mod radical stilul nostru de viață. Se discută despre apariția unei noi generații, aceea a „nativilor tehnologici” (Generația Z), formată din tineri care s-au născut după 1997 și care, spre deosebire de generațiile anterioare, nu au trebuit să se adapteze transformărilor sociale dictate de noile tehnologii. Avantajele aduse de revoluția informatică sunt indiscutabile, însă la fel de adevărat este faptul aceste progrese aveau să fie însoțite de apariția unei noi forme de criminalitate, respectiv criminalitatea informatică. Formele de manifestare ale acesteia sunt numeroase, iar probabilitatea ca o persoană să fie victimă ale acestei noi forme de criminalitate este ridicată. O serie de cercetări efectuate în Uniunea Europeană avea să releve faptul că 1 din 2 persoane se teme să nu fie victimă a unor fraude financiare online sau să nu le fie dezvăluite date persoanele fără consimțământul lor, 1 din 5 femei este victimă a hărțuirii sexuale în mediul online, iar 1 din 4 persoane este preocupată de siguranța tranzacțiilor financiare. Practic, se poate afirma că nimeni nu se află la adăpost în fața criminalității cibernetice, fie că discutăm despre persoane fizice sau de companii.

Cu toate acestea, copiii și tinerii se remarcă ca un grup distinct. O serie de factori specifici vârstei (imaturitatea emoțională/decizională, spiritul de aventură), corelați cu o prezență aproape permanentă în mediul online prin intermediul rețelelor de socializare și a serviciilor de mesagerie, crește probabilitatea ca aceștia să fie victimele unor infracțiuni în mediul online. Spre exemplu, Hayes *et al.* (2022) discută într-o amplă lucrare publicată în „British journal of educational psychology” atât pericolele în mediul online pe care tinerii le înfruntă, dar și perspectiva îngustă a tinerilor, părinților și profesorilor asupra multitudinii de pericole din mediul online. Atât copiii, cât și adulții identifică corect pericolele de tip „stranger danger” (interacțiunea în mediul online cu persoane adulte, necunoscute), dar omit alte riscuri importante, ca și cyberbullyingul, un fenomen tot mai des întâlnit în mediul online care poate avea consecințe fatale asupra tinerilor și copiilor. Situația este cu atât mai gravă cu cât copiii și tinerii pot deveni victimele unor infracțiuni de trafic de persoane ori exploatare sexuală, dar și din perspectiva efectelor negative pe termen lung (depresii, implicarea în activități infracționale ori chiar sinucidere). Livingstone and Smith (2014) concluzionează, după o amplă analiză a literaturii bibliografice de specialitate, că unul din cinci copii în mediul online riscă să se confrunte cu factori de risc ca cyberbullying, interacțiune de natură sexuală cu străinii, pornografie etc. De asemenea, autorii oferă o listă comprehensivă de factori de risc în rândul tinerilor, factori care facilitează experiențele negative în mediul online ale acestora. Aceștia includ trăsături de caracter precum „sensation seeking” și un nivel scăzut de încredere de sine, factori sociali (presiune din partea

prietenilor și lipsa suportului parental), dar și factori digitali (competențe digitale specifice și siteurile online frecventate).

Considerăm că lucrarea pe care o propunem are un caracter inovator în primul rând din perspectivă metodologică, propunându-ne să realizăm o investigație mult mai extinsă în raport cu cercetările anterioare efectuate în România. Astfel, pe lângă faptul că vom realiza o combinație a metodelor cantitative și a celor calitative, vom proceda la introducerea și altor surse de informații care nu au fost avute în vedere ulterior (de exemplu, analiza forumurilor/grupurilor de discuții) analiza de jurisprudență, precum și o abordare critică a termenilor și condițiilor de utilizare a instrumentelor de social media.

Punctul de plecare al acestei cercetări îl reprezintă o serie de cercetări desfășurate care reliefează beneficiile pe care New Media le aduce tinerilor în termeni de creștere a vizibilității lor și a opiniilor în spațiul public, dezvoltarea de noi abilități, extindere a cunoașterii, comunicare rapidă și eficientă, realizarea rețelelor de suport, prieteni noi, interacționarea cu alții care au interese similare cu ei, indiferent unde se află, schimbarea obiceiurilor și a particularităților etc. (Technology Org, 2019; Kerpen, C. (2016, April 1921). Pe de altă parte, multe cercetări subliniază efectele negative pe care le pot provoca rețelele sociale în rândul utilizatorilor: stres, anxietate, depresie, singurătate, stare de spirit negativă, capacitatea redusă de a fi pe deplin implicați în momentul prezent, reduce productivitatea și succesul în muncă, în educație și în alte domenii ale vieții, somn nesănătos, atenție mai scăzută, tendința de a folosi adaptarea concentrată pe emoție pentru a face față stresului, copingul centrat pe emoție în loc de alegerea unor strategii de coping centrat pe problemă, alegeri alimentare nesănătoase etc. (Brown, 2018; Sriwilai & Charoensukmongkol, 2016; Lin, Sidani, Shensa *et al.*, 2016; Woods & Scott, 2016; Lee-Won, Herzog & Park, 2015; Levenson, Shensa, Sidani *et al.*, 2016; Sidani, Jaime, Ariel Shensa *et al.*, 2016; Heather Cleland Woods, Holly Scott, August, 2016; Sophia Petrilo, 2021; Kanokporn Sriwilai 1, Peerayuth Charoensukmongkol, 2016). De asemenea, prezența ridicată a tinerilor, și nu numai, în mediul online este corelată și cu o serie de riscuri dintre cele mai diverse, cum ar fi posibilitatea de a deveni victimele unor fraude/înșelătorii, până la forme grave precum divulgarea unor aspecte care țin de viața privată, abuzuri sexuale/emoționale, implicarea în activități infracționale etc. (Wolak, Finkelhor, Walsh, & Treitman, 2018; Anthony, 2018; Oksanen & Keipi, 2013 etc). Concluziile acestora urmează a fi avute în vedere la elaborarea cadrului teoretic și formularea întrebărilor și obiectivelor de cercetare. De asemenea, Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2020–2024 subliniază riscurile asociate criminalității informatice. Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2020–2024 a fost aprobată prin Hotărârea nr. 22 a Ședinței comune a Senatului și Camerei Deputaților din 30 iunie 2020, care a fost publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 574 din 1 iulie 2020. Aceștia își propun extinderea și adaptarea legislației românești, urmând în primul rând directiva UE. De asemenea, în plan sunt menționate și eliminarea lacunelor la nivel de securitate informațională.

SCURT ISTORIC AL EVOLUȚIEI REȚELELOR DE SOCIAL-MEDIA ȘI PERICOLELE ACESTORA

Istoria rețelelor de socializare a început la începutul anilor 2000. Primul site de rețele sociale care a ajuns la un milion de utilizatori activi lunar a fost MySpace – a atins această etapă în jurul anului 2004. În anul 2006, acesta a depășit temporar Google, ca cel mai vizitat site web din SUA.

Platformele odată dominante au dispărut. Facebook a fost inițial gândită ca o platforma menită să faciliteze contactul social în mediul online al studenților din Statele Unite. Astăzi, acesta face parte din grupul „meta”, împreună cu Instagram (site de socializare, popular în rândul tinerilor).

Este interesant de punctat că, de-a lungul anilor, Facebook a acumulat 2.96 miliarde de utilizatori conform OBERLO (2022). Popularitatea siteului de socializare în rândul minorilor este necontestată, conform unui articol din „business insider” (Canales, 2021). Articolul se bazează pe o investigație efectuată de organizația nonprofit Thorn (Thorn, 2021). În urma investigației, 40% dintre tinerii intervievați erau utilizatori activi Facebook, aceștia având vârsta sub 13 ani. Vârsta minimă pentru a putea utiliza Facebook este de 13 ani.

Mai mult de atât, în ultimii ani, nenumărate studii detaliază pericolele rețelei de socializare asupra utilizatorilor. Ripon *et al.* (2022) reliefează o parte a factorilor de risc, precum persoanele de sex feminin, persoanele care recent au pierdut o persoană apropiată în timpul pandemiei sau care se confruntau cu doze ridicate de stres zilnic. Ele demonstau o dependență de rețeaua de socializare, care, în cele mai multe cazuri, poate duce către afecțiuni precum depresie, anxietate sau chiar suicid. Persoanele tinere se află preponderent în rândul victimelor.

Un alt pericol al rețelelor de socializare, care a fost foarte vizibil în timpul pandemiei Covid-19, este acela de radicalizare politică. Platforma Facebook a fost locul ideal pentru dezbaterile antivaxx, care postulau refuzul vaccinării în masa a populației sub pretextul unei conspirații globale a marilor puteri, industriei Farma și a cadrelor medicale de specialitate. Schmidt *et al.* (2018) avertizează de pericolul grupărilor antivaxx cu un an înainte de începerea pandemiei. Autorii au analizat aproximativ 300,000 de postări de natură antivaxx făcute publice pe platforma Facebook, cuprinzând 2,6 milioane de membri ce au luat parte în aceste dezbateri.

Facebook permite discuții politice pe platforma lor online (Sorensen, 2016), iar, până de curând, inclusiv al discuțiilor radicale. Speckhard *et al.* (2020) exemplificau acest punct. Aceștia prezintă pe larg o campanie de radicalizare politică a grupării teroriste ISIS efectuată pe platforma Facebook. Peste 150 de filmulețe în mai multe limbi și regiuni geografice diferite au fost analizate în metodologia articolului. Acest fapt reliefează pericolul de natură teroristă al rețelelor de socializare. Grupul demografic principal al acestor campanii de radicalizare sunt tineri de sex masculin, cu vârste cuprinse între 14 și 30 de ani.

Un alt exemplu ar fi TikTok, care a fost lansat în septembrie 2016 și până la jumătatea lui 2018 ajunsese deja la jumătate de miliard de utilizatori. Pentru a pune acest lucru în perspectivă, TikTok a câștigat în medie aproximativ 20 de milioane

de utilizatori noi pe lună în această perioadă, acest lucru fiind denumit grad de adopție ridicat (Ortiz-Ospina, 2019). De la creșterea popularității în 2018, TikTok a depășit alte aplicații tradiționale de social media, cum ar fi Instagram și Facebook, fiind cea mai descărcată aplicație de social media. În mod clar, TikTok este bine stabilit, rivalizând cu alte platforme pentru supremația în lumea social media (TikTok Revenue and Usage Statistics, 2020).

Siteurile de social media sunt folosite de mai mult de două treimi din toți utilizatorii de internet. Numărul utilizatorilor de rețele sociale crește de la an la an. În cursul anului 2019, 3,5 miliarde de oameni au utilizat rețele sociale (Ortiz-Ospina, 2019). Facebook are 2,26 miliarde de utilizatori și YouTube are 1,9 miliarde de utilizatori. Până în anul 2018, Instagram împreună cu WeChat au fost utilizate de 1 miliard de utilizatori. Urmează Tumblr și TikTok, cu peste jumătate de miliard de utilizatori. Vârsta variază foarte mult pentru utilizatorii de rețele sociale din Statele Unite, de la 18 la mai mult de 65 de ani. Orele medii zilnice pe care oamenii din Statele Unite le petrec pe mobil a crescut de la mai puțin de 3 ore în 2008, la mai mult de 6 ore în 2018 (*ibidem*, 2019). Anderson & Jiang (2019) consideră că adolescenții sunt un grup principal de utilizatori ai rețelelor sociale din generația actuală, iar aproximativ 95% dintre ei utilizează smartphoneuri.

YouTube, Instagram și WeChat au peste un miliard de utilizatori și sunt urmați de Tumblr și TikTok, cu peste jumătate de miliard de utilizatori.

În decursul timpului au avut loc schimbări în ce privește cota de piață și ceea ce oferă utilizatorilor a unor siteuri de rețele sociale. Twitter, de exemplu, nu a permis utilizatorilor să încarce videoclipuri sau imagini la început. Din 2011 acest lucru este posibil și astăzi mai mult de 50% din conținutul vizualizat pe Twitter include imagini și videoclipuri. Platformele odată dominante au dispărut. De exemplu, în 2008, Hi5, MySpace și Friendster erau concurenți apropiați pentru Facebook, dar până în 2012 nu mai aveau practic nicio cotă de piață. Cazul MySpace este remarcabil, având în vedere că în 2006 a depășit temporar Google ca cel mai vizitat site web din S.U.A. (Ortiz-Ospina, 2019).

Facebook este o rețea americană de socializare, parte a companiei Meta Platforms, ce a fost înființată de Mark Zuckerberg, Eduardo Saverin, Dustin Moskovitz și Chris Hughes. Facebook este în prezent cea mai mare rețea de socializare din lume, având aproximativ 3 miliarde de utilizatori la finalul anului 2021. Compania are o istorie de început complicată. În stadiile incipiente, platforma s-a numit Facemash și era un serviciu online folosit de studenți pentru a judeca cât de atractivi sunt colegii lor. Dezvoltatorul principal, Zuckerberg, nu a respectat politica universității în legătură cu obținerea resurselor folosite pentru a rula acest serviciu, astfel Facemash a fost închis în două zile. Succesul l-a motivat pe Zuckerberg să creeze o nouă rețea socială împreună cu Saverin, Moskovitz și Hughes, denumită TheFacebook. Inițial, numai studenții din cadrul Universității Harvard puteau posta fotografiile și informații sociale personale, însă odată cu creșterea în popularitate a platformei, studenții din alte universități au putut să se alăture. La finalul anului 2004, The Facebook a ajuns

la un milion de utilizatori activi, iar în anul 2005 elevii de liceu și studenții înscriși în instituții de învățământ din afara Statelor Unite au putut să se alătore serviciului. Tot în anul 2005, platforma și-a schimbat denumirea în cea sub care este cunoscută și astăzi, Facebook. Începând din anul 2006, a fost permisă înscrierea oricărei persoane cu vârsta de peste 13 ani (*Encyclopædia Britannica*, 2022).

O altă rețea de socializare populară, în rândul tinerilor, mai ales al celor de sex feminin, este Instagram, care, așa cum precizăm mai sus, face și ea parte din grupul meta. Instagram este o rețea de socializare americană fondată de Kevin Systrom și Mike Krieger, utilizată pentru a distribui și edita imagini, videoclipuri și mesagerie instant. A fost fondată în 2010 în San Francisco. Facebook a cumpărat Instagram pentru 1 miliard de dolari în 2012. În decembrie 2012, Instagram și-a actualizat termenii și condițiile, introducând o clauză ce ar fi permis platformei să vândă imaginile postate de utilizatori altor companii. În urma criticilor, clauza a fost retrasă. În ianuarie 2021, o scurgere de date a compromis 318 milioane de înregistrări, reprezentând peste 214 milioane de conturi. Multe informații personale ale utilizatorilor au fost compromise (Staff, 2022).

Instagram a fost adesea asociată cu scandalurile de natura „body dismorphia”. Mai exact, rețeaua de socializare este cunoscută pentru apariția modelelor online în cadrul demografiei feminine. Acestea au setat pentru majoritatea utilizatorilor un standard foarte înalt în ceea ce privește atracția fizică, promovând ori un stil de viață hiperfocusat asupra aspectului fizic, inaccesibil majorității tinerilor sau a unui specific tip de corp, datorat în mare parte geneticii. Coy-Dibley (2016) propune, într-un articol publicat în 2016, termenul „digitalised dysmorphia” (dismorfie digitală), ca o consecință directă a platformelor de social media. Autorul menționează trendul crescător în rândul tinerilor, în special al fetelor, de a utiliza software (Photoshop, Perfect365) pentru editarea imaginilor în scopul atingerii idealului fizic în mediul online. Acest fenomen poate fi observat în majoritatea postărilor online, puține dintre acestea fiind needitate, normalul devenind o hipereditare continuă a propriului corp pe rețelele de socializare.

Drept urmare, o mare parte a tinerelor erau nesatisfăcute de aspectul lor fizic datorat unei expuneri și comparații sociale perpetue cu modelele de pe Instagram. Skrzypczak *et al.* (2021) concluzionează în urma unui studiu desfășurat în Polonia, cu tinere având vârstele cuprinse între 19 și 34 de ani, că un consum ridicat de Instagram duce către o dorință ridicată de augmentare a bustului în rândul utilizatorilor feminini.

Din păcate, datorită algoritmilor care stau la baza „feed-ului” (postările sugerate de către aplicație sau care apar înaintea altor postări pe profilul utilizatorului), odată ce o serie de postări similare au fost vizionate, algoritmul continuă să sugereze postări, filmulețe și profile ale persoanelor similare cu cele vizionate. Astfel, este creat așa-zisul *echo chamber* (Flaxman *et al.*, 2016), în care utilizatorii rețelelor de socializare primesc același tip de informații, distorsionând și polarizând în același timp percepția utilizatorilor.

O consecință a presiunii sociale de pe Instagram este *orthorexia nervosa*, o afecțiune obsesivă, centrată asupra unui consum alimentar excesiv de sănătos. Această afecțiune are o comorbiditate ridicată cu anorexia nervosa. Turner and Lefevre (2017) descoperă că 49% dintre participanții care foloseau Instagram suferă de *orthorexia nervosa* și o mare parte dintre aceștia riscă să sufere în viitor și de anorexia nervosa.

Nu doar tinerele, dar și tinerii riscă să dezvolte afecțiuni psihice în urma utilizării rețelei de socializare Instagram. Schoenberg and Martin (2020) explorează prevalența crescută a obsesiei compulsive în rândul tinerilor de a dezvolta o masă musculară din motive pur estetice (disforie musculară), aceasta fiind mult mai ridicată în rândul utilizatorilor Instagram. Importanța disforiei musculare a fost punctată recent de către Imperatori *et al.* (2022), deoarece aceasta mediază în mod direct în rândul utilizatorilor social media, în special Instagram, relația dintre dependența de social media și „eating disorders”.

Snapchat – inițial a fost un proiect denumit Picaboo în 2011. Fondatorii Evan Spiegel, Bobby Murphy și Reggie Brown, studenți ai Universității Stanford, au creat aplicația cu scopul de a face pozele partajate între utilizatori să dispară după un anumit interval de timp. Picaboo a fost redenumit în Snapchat în 2012. Conceptul de *stories* (povești) este cea mai semnificativă contribuție în mediul digital, acestea având drept conținut poze sau filmări scurte ce dispar după 24 de ore. O altă caracteristică apreciată de utilizatori este de asemenea dispariția mesajelor text după 24 de ore, în cazul în care nu sunt salvate manual. Mark Zuckerberg a realizat potențialul Snapchat, așa că după un an de la apariția aplicației, CEO-ul Facebook a oferit 60 de milioane de dolari fondatorilor în schimbul companiei. În urma refuzului acestora, Zuckerberg a lansat o aplicație similară, Poke. Poke nu a avut succes, în schimb a ajutat la creșterea în popularitate a aplicației Snapchat. Zuckerberg a mai lansat o ofertă în valoare de 3 miliarde de dolari pentru a cumpăra aplicația, însă a fost refuzat din nou. Drept răspuns, Facebook a copiat niște caracteristici Snapchat (poveștile) și le-a integrat în Instagram, acestea dovedindu-se a avea un mare succes printre utilizatorii Instagram (Routley, 2021).

Instagram și Snapchat au creat un nou „trend” al disforiei referitoare la aspectul fizic în rândul tinerilor, prin implementarea filtrelor. Filtrele sunt niște unelte software integrate în aplicația Snapchat (mai târziu și în Instagram), menite să altereze aspectul fizic (în special, trăsăturile feței) al utilizatorilor. În cartea *Snapchat Dysmorphia Becoming Too Common* (2018), autorii se focusează asupra filtrelor menite să înfrumusețeze aspectul fizic al utilizatorilor, printr-o editare în timp real, aceștia putând să își observe chipul „îmbucățit” și să îl posteze (facă public) mai târziu. Cel mai îngrijorător aspect al cărții este mesajul a trei chirurghi esteticieni din New York care semnalează un număr alarmant de pacienți care doresc diferite intervenții estetice pentru a semăna cât mai mult chipul lor cu cel schimbat de filtrele de pe Snapchat.

Această hiper criticare și nesatisfacere de propriul corp este prevalentă în rândul adolescenților cu vârste cuprinse între 13 și 19 ani, conform unui studiu efectuat în China, cu peste 600 de studenți (Kaewpradub *et al.*, 2017). Rezultatele cercetării sunt îngrijorătoare. Un consum ridicat de social media a putut fi asociat în mod direct cu o satisfacere redusă a propriului aspect fizic și cu o multitudine de comportamente deficitare ale tinerilor (în special, al fetelor) legate de alimentație. Aceste comportamente includ, dar nu se rezumă la bingeing, purging și folosirea (ilegală) a diureticelor și laxativelor în scopul pierderii kilogramelor. Un alt studiu publicat în Elveția (Vuong *et al.*, 2021) descoperă în mod similar cum timpul consumat pe rețelele de socializare este invers proporțional cu o imagine satisfăcută și sănătoasă a aspectului fizic.

Un alt risc la care tinerii sunt supuși prin utilizarea platformei Snapchat este aceea a sexualizării infantile. Charteris and Gregory (2020) publica un articol în jurnalul „Gender and education”, unde discută într-o manieră amplă diferențele implicării pe care platforma Snapchat le are asupra copiilor. Pornind de la filosofia lui Gilles Deleuze, aceștia asamblează pas cu pas multitudinea interacțiunilor dintre tineri, spațiul virtual și grupul lor social. În urma mai multor interviuri cu părinții și directorii instituțiilor educaționale, autorii afirmă că Snapchat mediază discuții între copii referitoare la „slut shaming” (promiscuitatea, în mare parte feminină), inocența sexuală și obiectivizarea corpului feminin de către ambele sexe. Un alt studiu (Charteris *et al.*, 2018) coroborează relația direct proporțională dintre utilizarea platformei Snapchat de către minori și comportamentele sexuale precum „sexting” (conversații de natură sexuală prin servicii de mesagerie).

Finalmente, într-un articol tulburător publicat în 2016 (Barr, 2016), este demonstrat cum utilizatorii minori ai platformei social media Snapchat sunt direct implicați în crearea și transmiterea ilegală de pornografie infantilă. Tinerii trimit filmulețe sau poze nud cu ei înșiși și/sau alte persoane prietenilor, iar aceștia distribuie materialul pornografic mai departe. Acest fapt denotă hipersexualizarea utilizatorilor minori ai platformelor de social media precum Snapchat, care poate avea consecințe legale majore asupra acestora și familiilor lor.

WhatsApp este o aplicație de mesagerie instant, fondată de Brian Acton și Jan Koum în 2009, după ce și-au părăsit locul de muncă de la Yahoo. Utilizatorii inițiali au apreciat ideea înregistrării doar cu numărul de telefon și trimiterea de mesaje prin intermediul internetului în locul operatorilor SMS. În februarie 2014, Facebook a achiziționat WhatsApp pentru suma de 19 miliarde de dolari. Zuckerberg a oferit această sumă de bani întrucât a văzut în aplicație un competitor al propriului serviciu de mesagerie instant, Facebook Messenger. În anul 2017, mesajele trimise prin intermediul WhatsApp au putut fi criptate integral, astfel asigurând-se confidențialitatea conversațiilor dintre utilizatori (Pahwa, 2022).

Telegram – fondată în 2013 de către frații Durov, după ce aceștia au fost dați afară de la siteul de social network rusesc VK, pe care tot ei l-au fondat. Aceasta este înregistrată în calitate de companie atât în Marea Britanie, cât și în Statele

Unite, având sediul principal în Emiratele Arabe. Câteva caracteristici distincte ale aplicației sunt: posibilitatea de a avea mai multe conturi în același timp, grupuri care pot avea peste 200 000 de utilizatori, roboți virtuali care pot prelua diferite job-uri, inclusiv de moderatori, capacitatea de a trimite filmulețe și poze de până la 1.5 GB (TECHPLUGGED, 2022).

Ca și celelalte rețele de social media, Telegram prezintă un risc pentru utilizatorii acesteia, în special a minorilor. Cel mai bun exemplu pentru a ilustra această afirmație este acela a cazului „camera N”, prezentat în detaliu într-un documentar disponibil pe Netflix (Choi, 2022). Pe scurt, 2 perpetuatori în vârstă de 25 și 24 de ani din Coreea de Sud au șantajat zeci de femei, inclusiv minore, cu vârste între 11 și 16 ani, că vor trimite poze și filmulețe explicite cu ele. Victimele erau numite „slave” și trebuiau să urmeze ordinele de natură sexuală ale celor doi, altfel, riscând ca aceștia să publice imaginile și filmulețele cu ele. Fără acordul victimelor, aceștia au distribuit conținutul lor pornografic în diferite grupuri Telegram, ce aveau între 60,000 și 100,000 de participanți. Unii dintre participanți au luat activ parte la șantajul femeilor, aceștia fiind „recompensați” pentru munca lor prin „achiziționarea” unei „slave” pe o perioadă limitată de timp. Ambii agresori au fost arestați.

TikTok este o rețea chinezească de socializare, folosită pentru a distribui videoclipuri scurte, de 15 secunde, create de utilizatori. Inițial a existat aplicația Musical.ly ce permitea crearea și distribuirea videoclipurilor scurte, în special pe Instagram. În august 2018, Musical.ly a fost cumpărată de compania chinezească ByteDance și toți utilizatorii au fost transferați pe TikTok. Pentru piața din China, TikTok există ca o aplicație separată, având numele Duiyin. Aplicația a crescut rapid în popularitate încă din 2018, fiind promovată de numeroasele parteneriate încheiate cu diverse celebrități (Geysler, 2022).

ANALIZA LITERATURII DE SPECIALITATE

Importanța rețelelor de social media pentru copiii, adolescenții și tinerii din acest secol este de necontestat, așa cum este prezentată în raportul McBride (2011) publicat în „Journal of Pediatric Nursing”. Peste 50% dintre tinerii americani accesau cel puțin o dată pe zi minimum un cont de social media, iar 22% dintre aceștia de cel puțin 10 ori. 12 ani mai târziu putem postula fără niciun risc că acest număr a crescut și este valabil în majoritatea țărilor vestice și/sau dezvoltate, inclusiv România.

Spre exemplu, pandemia globală Covid-19 a cauzat atât o trecere accelerată, cât și o interdependență către rețelele de socializare. Bozzola *et al.* (2022) afirmă rolul major pe care rețelele de social media l-au avut pentru elevi în păstrarea conexiunii sociale cu grupurile sociale apartenente. Acestea includ familia, prietenii și, în unele cazuri, toate activitățile școlare. Dar, în ciuda acestora și a altor beneficii, rețelele de social media prezintă și o serie de riscuri adverse pentru utilizatorii

tineri. În urma unei analize exhaustive a literaturii de specialitate, autorii descoperă 19 studii care atestă o legătură directă între social media și depresie, 15 studii cu intenția (obsesivă) de a urma o dietă, iar alte 15 studii, cu diferite afecțiuni psihice. Alte probleme asociate identificate au fost somnul, dependența, anxietatea, problemele legate de sex, problemele de comportament, imaginea corporală, activitatea fizică, îngrijirea online, vederea, durerile de cap și cariile dentare.

Richter *et al.* (2021) discută în articolul lor despre relația defavorabilă dintre un consum ridicat de social media și sănătatea fizică, mentală a copiilor și a adolescenților. Rezultatele arată că utilizarea frecventă a rețelelor de socializare în rândul fetelor a fost legată de o autoevaluare mai slabă a stării de sănătate, precum și de plângeri psihosomatice multiple repetate. Pentru băieți, plângerile psihosomatice multiple și satisfacția școlară scăzută au fost asociate cu o utilizare ridicată a social media. În ceea ce privește comportamentele de risc, a existat o legătură clară și consecventă între utilizarea frecventă a social media și consumul regulat de tutun și alcool, beția și hărțuirea colegilor de clasă, indiferent de sex. Rezultatele au rămas stabile după ajustarea în funcție de vârstă, tipul de școală și mediul de migrație. A putut fi identificată o asociere clară între utilizarea social media și diverși indicatori de sănătate și comportament de risc în copilărie și adolescență în Germania. Rezultatele oferă primele indicii privind posibilele efecte dăunătoare pentru sănătate ale utilizării intense a social media, acestea trebuie confirmate cu ajutorul datelor longitudinale.

Deși, așa cum vom expune, fenomenul victimizării copiilor și tinerilor este unul care, la nivel global, face obiectul unor cercetări care îl acoperă dintr-o multitudine de perspective, în România nu am identificat un număr semnificativ de preocupări similare. Pentru a identifica literatura relevantă în limba română am folosit cuvintele-cheie „tineri”, „victimizare”, „online”, „hărțuire/bullying”, „amenințări”, într-o serie de interogări efectuate pe Google Academic. O cercetare relevantă din perspectiva noastră (Éva & Gyöngyvér, 2013) a vizat explorarea mecanismelor de coping și reziliență a copiilor și tinerilor cu vârste între 9 și 16 ani care s-au confruntat cu situații de stres în mediul online. Cercetarea avea să evidențieze faptul că 25% dintre subiecții studiului au văzut deja imagini pe internet cu conținut sexual, iar 6% au un acces zilnic la resurse online cu conținut sexual. Ca modalități de reacție la imaginile/materialul cu conținut sexual, de cele mai multe ori, 29,3% dintre subiecți aleg să sisteze temporar utilizarea internetului sau să ștergă conținutul deranjant (21%). Doar 8% dintre aceștia aleg să efectueze o serie de setări care să filtreze conținutul nedorit, iar 15,6% să îl blocheze pe cel care expediază asemenea materiale. Studiul avea să reliefeze și faptul că există o proporționalitate directă între timpul petrecut online și probabilitatea de a fi expuși unor materiale cu conținut sexual/pornografic. Referitor la primirea de mesaje cu conținut sexual, cinci din zece copii au răspuns că au primit asemenea mesaje, în cazul a 7,8% dintre aceștia frecvența primirii unor asemenea mesaje fiind zilnică. De cele mai multe ori, subiecții care au primit acest tip de mesaje au fost de gen feminin. De

asemenea, studiul a mai surprins și faptul că îndeosebi tinerii din mediul urban obișnuiesc să trimită, prin programele de mesagerie, materiale cu caracter sexual. Cercetarea a evidențiat și faptul că există o strânsă corelație între strategiile de coping adoptate de către tineri în mediul online și offline, astfel încât cei care prezintă dificultăți în rezolvarea problemelor în mediul offline se confruntă cu o serie de probleme și în soluționarea problemelor apărute în mediul online.

O altă cercetare (Csipkes, 2018), care a avut la bază metoda focus-grupului, a scos în evidență o serie de aspecte cu privire la comportamentul tinerilor în mediul online, unele dintre acestea fiind de natură a-i expune unor situații de abuz sexual sau emoțional. Deși în repetate rânduri a fost subliniată importanța unui control parental cu privire la comportamentul în mediul online al tinerilor, participanții la focus grup (elevi ai unui liceu din Cluj-Napoca) s-au declarat deranjați de supravegherea exercitată de către părinți, preferând folosirea unor setări de restricționare accesul părinților/rudelor/cunoscătorilor la conținutul conturilor de socializare online. Mai mult, aceștia par a prefera acele modalități de comunicare care asigură un grad ridicat de confidențialitate (Instagram sau Snapchat). De asemenea, subiecții tind să minimizeze riscurile unor agresiuni în spațiul online, de cele mai multe ori având tendința de a-și supraevalua abilitățile de a identifica acele persoane care pot avea o serie de intenții mascate în raport cu ei. Deși, tocmai pentru a-i proteja pe copii și tineri, o serie de rețele sociale/aplicații impun o sumă de reguli cu privire la vârsta minimă a utilizatorilor, aceasta nu pare a fi un impediment pentru subiecți, aceștia comunicând date false cu privire la identitatea lor/data nașterii. De asemenea, deși în marea lor majoritate cei care au participat la focus-grup au negat că au transmis poze/filme înfățișându-i dezbrăcați/îmbrăcați sumar, aceștia au declarat faptul că au în grupul lor de prieteni persoane care transmit persoanelor cunoscute în mediul online asemenea materiale. Un aspect interesant reliefat de către studiu a fost acela al scăderii popularității Facebook-ului în rândul tinerilor, aceștia „migrând” spre alte rețele de socializare. De exemplu, fetele utilizează mult mai intensiv Instagramul, motivele fiind reprezentate de posibilitățile mai mari de editare a fotografiilor, posibilitatea de a produce povestiri (*instastory*), precum și caracterul preponderent foto-video al rețelei. Un alt factor care a contribuit la popularitatea Instagramului este dat și de faptul că în general acesta este folosit de către persoane tinere, astfel încât posibilitatea de a fi monitorizată prezența/comportamentul în această rețea de către părinți este mai redusă. Având în vedere interconectivitatea cu alte conturi, tinerii din cadrul studiului au declarat faptul că au existat situații când imagini cu ei în ipostaze neconforme vârstei (de exemplu, consumând băuturi alcoolice) au ajuns la cunoștința părinților. Reacția acestora a fost, de cele mai multe ori, de a limita/restricționa și mai mult posibilitatea ca pe viitor să se mai confrunte cu situații similare. Un alt factor care este de natură a contribui la exercitarea unui control adecvat de către adulți asupra comportamentului copiilor/tinerilor în mediul online este dat și de faptul că aceștia utilizează în accesarea acestui mediu preponderent smartphonurile.

Într-o altă cercetare (Ștefănescu *et al.*, 2009) cu privire la factorii care influențează implicarea adolescenților din România în comportamente riscante în mediul online avea să evidențieze faptul că utilizarea internetului în rândul tinerilor este larg răspândită, uneori timpul petrecut în mediul online putând indica chiar existența unei veritabile adicții. De asemenea, tinerii preferă să găsească răspunsuri la o serie de preocupări cu privire la viața sexuală pe internet. Totodată, profitând de anonimitatea pe care și-o pot asuma în mediul virtual, aceștia se angajează în discuții pe teme sexuale în cadrul serviciilor de mesagerie. Cu toate acestea, din perspectiva demersului nostru, cercetarea nu mai prezintă relevanță, având în vedere faptul că din anul 2009 (când articolul a fost redactat) au intervenit o serie de schimbări semnificative în mediul virtual (dezvoltarea aplicațiilor de socializare, scăderea utilizării PC-ului în raport cu smartphonurile).

O altă cercetare care ne-a atras atenția este cea referitoare la dezvăluirea sinelui de către tineri în mediul virtual, cercetare care are la bază o analiză a conținutului unor profile de Facebook ale tinerilor (Moruțan, 2014). Scopul pe care cercetarea și-l propune este de a realiza o analiză a măsurii în care tinerii își împărtășesc aspecte intime de viață în spațiul virtual. Plecând de la identificarea aspectelor apreciate ca ținând de viața intimă (de la date de naștere, educație, preferințe și până la modalități de contact – telefon, servicii de mesagerie etc.), autorul a evaluat 106 de profiluri ale unor utilizatori ai Facebookului. Concluziile cercetării au evidențiat, printre altele, faptul că persoanele ale căror profiluri au fost evaluate obișnuiesc să își facă publică adresa de email, impunând însă o serie de restricții cu privire la numărul de telefon sau alte modalități de contactare prin intermediul altor servicii de mesagerie. De asemenea, utilizatorii tind să facă publice o serie de informații referitoare la preferințele pe care le au în privința unor aspecte precum filme, echipe sportive favorite, fiind însă mai reticenți cu privire la relevarea unor detalii cu privire la orientarea sexuală ori opțiuni politice. O limitare a studiului în raport cu cercetarea noastră este reprezentată de vârsta utilizatorilor, grupul-țintă investigat fiind diferit de grupul-țintă al cercetării noastre, respectiv, cercetarea având în vedere persoanele cu vârste cuprinse între 18–30 de ani. Este de așteptat ca persoanele care au fost incluse în acest studiu să aibă un grad de maturitate crescut și o experiență vastă în accesarea rețelelor sociale care să-i determine să manifeste un control crescut asupra datelor cu caracter personal pe care decid să le facă publice.

Au fost identificate și o serie de cercetări cu privire la fenomenul cyberbullyingului în rândul copiilor și tinerilor din România. O asemenea cercetare (Velicu, 2014), efectuată pe copii și tineri cu vârsta între 9–16 ani, evidențiază faptul că România se află pe locul doi la nivelul Uniunii Europene (după Estonia), în ceea ce privește fenomenul cyberbullyingului (13% față de o medie europeană de 6%). Cu toate acestea, copiii și tinerii din România par a manifesta o capacitate de reziliență mai ridicată în raport cu acest fenomen, explicația autorului constând în faptul că în raport cu alte țări din Uniunea Europeană în contextul social din România se poate vorbi despre o „naturalizare” a violenței.

Așa cum menționam anterior, există un număr substanțial de cercetări care au fost desfășurate în alte țări ca o dovadă a interesului din ce în ce mai crescut în raport cu problematica victimizării în mediul online. Un studiu desfășurat în Finlanda (Oksanen & Keipi, 2013) evidențiază, la rândul său, faptul că tinerii și copiii se constituie într-un grup vulnerabil, în principal, ca urmare a dorinței de a căuta modele de interacțiune și a lipsei de experiență în managementul situațiilor riscante. De asemenea, studiul subliniază faptul că în unele cazuri de violență online aceasta are și o urmare în context offline. De exemplu, agresiunile din mediul online care se continuă prin acte de violență în mediul offline (violență domestică, viol sau tentativă de viol). Un alt element evidențiat de acest studiu a fost acela că în cadrul populației de vârstă 15–24 de ani, persoanele de gen feminin sunt mult mai vulnerabile. Experiențele traumatizante din mediul online au efecte pe termen lung, atât bărbații, cât și femeile participante la studiu exprimându-și într-o proporție majoritară teama de a nu fi supuși unor asemenea experiențe în următoarele 12 luni. Avea să fie validată și observația menționată anterior cu privire la faptul că riscul victimizării în mediul online este direct proporțional cu timpul petrecut în cadrul acestui mediu. Totodată, experiențele traumatizante, din ultimii trei ani, ale participanților la studiu au fost identificate ca avându-și sursa preponderent în mediul online.

Un studiu pe care îl apreciem ca fiind relevant din perspectiva demersului nostru (Dunkerley, 2018) vizează o analiză a modului în care are loc „recrutarea” victimelor traficului de persoane umane prin intermediul rețelelor sociale. Aspectul-cheie al acestui demers îl reprezintă crearea la victimă a unui sentiment de siguranță. De cele mai multe ori se poate remarca existența unui veritabil pattern în crearea acestei relații. Victimei îi sunt făcute o serie de aprecieri laudative cu privire la modul cum arată, este asigurată de către agresor că aceasta va avea grijă de ea ori, mai mult, acesta își manifestă disponibilitatea de a o scoate dintr-un mediu familial marcat de violențe, fiind un fel de „salvator” al acesteia. În alte scenarii „mai rapide”, agresorul poate folosi chiar servicii de mesagerie care permit localizarea potențialelor victime din proximitatea lor (de exemplu, Tinder). După ce relația de încredere se creează, acesta trece la pasul următor, respectiv stabilirea unei relații intime, pentru ca ulterior, de cele mai multe ori sub forma unui șantaj emoțional, să determine victima să se implice în activitățile pentru care a fost recrutată (prostituție, saloane de masaj, muncă etc.). Este o abordare pe care o identificăm și în România (respectiv metoda Loverboy), prin care persoane de gen feminin sunt atrase în rețele de trafic de persoane. Din perspectiva grupului-țintă pe care îl studiem, aceste aspecte sunt relevante, în condițiile în care persoanele investigate pot fi induse cu ușurință în eroare, în condițiile în care în unele situații se confruntă cu situații care le fac vulnerabile (mediu familial apreciat ca abuziv, marginalizare socio-economică, dorința unui statut material și social superior, instabilitate emoțională etc.). Mai mult, ca urmare a faptului că modalitățile de promovare în spațiul virtual nu sunt reglementate, potențialele victime pot cădea în capcana unor anunțuri false care promit locuri de muncă sau oportunități profesionale care, în realitate, maschează afaceri care țin de crima organizată.

O altă cercetare (McHugh *et al.*, 2018), axată pe aspectele traumatiche asociate frecventării rețelelor sociale de către tineri, avea să surprindă faptul că suportul de care beneficiază tinerii (din partea părinților, de exemplu) este esențial pentru depășirea situațiilor traumatiche la care sunt expuși în mediul virtual. De asemenea, studiul sublinia faptul că de obicei tinerii nu sunt pro-activi în luarea unor măsuri de siguranță care să prevină apariția unor situații cu potențial traumatic, aceștia luând măsuri de apărare după ce evenimentul s-a produs. De asemenea, studiul sublinia faptul că, deși există reglementări clare referitoare la accesarea de către minori a materialelor pornografice, nu același lucru se poate spune cu privire la sancționarea persoanelor care abuzează copiii și tinerii în mediul online. În aceste condiții, în locul dezideratului (greu de atins) de a limita accesul copiilor și tinerilor la rețelele sociale, cercetarea sublinia necesitatea educării acestora în sensul de a raporta factorilor competenți situațiile de abuz la care au fost expuși, dar și de a-i educa/instrui cu privire la măsurile de siguranță pe care le pot utiliza pentru a spori gradul de siguranță în spațiul virtual.

Într-o altă cercetare (Wolak *et al.*, 2018) referitoare la șantajul sexual (*sextorsion*) în mediul online avea să se surprindă faptul că, în general, victimele sunt persoane de gen feminin care, de regulă, îl cunoșteau personal pe agresor. Acestea au fost convinse/presate să transmită poze în ipostaze intime ale lor, pentru ca ulterior în schimbul nedivulgării acestora să fie silite să transmită sume de bani agresorilor, să fie obligate să transmită pe mai departe poze cu caracter sexual explicit ori să întrețină relații sexuale. Mai mult de jumătate dintre aceste persoane (51%) nu au dezvăluit familiei/autorităților situațiile traumatiche, motivul fiind rușinea ori teama de represalii din partea agresorilor. De asemenea, din cele 49% dintre persoanele care au făcut publică situația lor, numai o treime au discutat despre aceasta cu părinții lor, iar și mai puține au căutat ajutor la poliție (13%) sau la administratorii siteului (18%). Este important de menționat că, în ciuda mediatizării pericolelor de natura sexuală la care minorii sunt supuși pe rețelele de socializare, tinerii prezintă un risc major de a deveni victime ale acestui fenomen în mediul online, în special din cauza bagatelizării frecvenței și seriozității acestuia (Dorasamy *et al.*, 2021).

Într-un studiu comprehensiv (Schurgin O’Keeffe & Clarke-Pearson, 2011), autorii analizează literatura de specialitate privind expunerea minorilor la rețelele de social media și prezintă câteva dintre pericolele acestora. „Cyberbullingul” este menționat ca un prim punct, deoarece poate cauza depresie, anxietate, izolare socială severă și suicid. „Sexting”-ul este alt fenomen des întâlnit în rândul tinerilor prezenți activ pe rețelele de socializare. Este estimat ca 20% dintre tineri au transmis sau primit imagini, video-uri etc. cu conținut sexual explicit altor tineri. Un alt risc la care minorii sunt supuși este așa-numita „depresie Facebook”, care pare să coreleze pozitiv cu un consum ridicat înregistrat pe Facebook. Riscurile acestei afecțiuni includ, dar nu se rezumă la, abuz de substanțe sau comportamente de autovătămare.

ASPECTE PRACTICE REFERITOARE LA PROTECȚIA COPIILOR ÎN MEDIUL ONLINE

Emergența rețelelor sociale avea să ridice, încă dintr-o fază incipientă, problema victimizării copiilor în mediul online. Fie că ne referim la primele soluții *software* de la sfârșitul anilor '90 și începutul anilor 2000 care permiteau socializarea online (IRC, Yahoo Messenger etc.) sau la cele de dată mai recentă (Instagram, Facebook etc.), acestea se caracterizează prin faptul că pot fi relativ ușor accesate de către persoane care urmăresc comiterea unor acte de abuz fizic sau emoțional împotriva copiilor. Crearea unei identități false sau a unor obstacole care să împiedice sau să facă dificilă identificarea precisă de către autorități a locației de unde a fost accesat internetul de către abuzator este relativ ușor de realizat. În aceste condiții, încă de la sfârșitul anilor '90, problema asigurării siguranței copiilor în mediul online a reprezentat o constantă în preocuparea autorităților de la nivel național, dar și a instituțiilor internaționale. Din punct de vedere practic, acest deziderat avea să se realizeze prin intermediul unei combinații dintre documente cu caracter normativ (legi, convenții etc.), îmbunătățirea capacității organelor de aplicare a legii de a identifica situațiile de abuz; soluții tehnologice, standarde de bune practici ori derularea de campanii de conștientizare a riscurilor pe care le presupune prezența copiilor în mediul online.

De exemplu, cu privire la *protecția din punct de vedere normativ*, în plan european a fost elaborată, la nivelul Consiliului Europei, Recomandarea CM/Rec(2018)7 referitoare la îndrumările în vederea respectării, protecției și respectarea drepturilor copilului în mediul online¹. Documentul prezintă relevanță pentru statele membre ale Consiliului, întrucât acesta se dorește a fi un ghid pentru legiuitori atunci când sunt adoptate actele normative la nivel național menite să promoveze protejarea copiilor. De exemplu, la nivel normativ ar trebui să fie avute în vedere aspecte precum elaborarea unor strategii naționale; crearea unor mecanisme care asigure revizuirea periodică a cadrului legal, astfel încât acesta să fie adaptat la noile dezvoltări tehnologice; să fie prevăzută interzicerea oricăror forme de violență, exploatare și abuz în mediul online; să fie incluse mijloace ușor accesibile de reparare a prejudiciilor suferite de către copii în mediul online, precum și servicii de recuperare/reabilitare a acestora; includerea în legislația națională a unor convenții internaționale precum Convenția cu privire la criminalitatea cibernetică adoptată la nivelul Consiliului Europei sau Protocolul opțional la Convenția Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului care viza interzicerea vânzării copiilor, a folosirii acestora în activități de prostituție și a pornografiei infantile. Cu toate acestea, trebuie să avem în vedere faptul că documentul mai sus menționat se constituie

¹ <https://edoc.coe.int/en/children-and-the-internet/7921-guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-the-digital-environment-recommendation-cmrec20187-of-the-committee-of-ministers.html>

într-o recomandare, care nu instituie o serie de obligații statelor membre, aceasta fiind mai degrabă un set de propuneri adresate acestora. La nivelul statelor Uniunii Europene a fost elaborat un document care însă impune o serie de obligații statelor membre în direcția asigurării siguranței copiilor în mediul online, respectiv Digital Service Act (DSA)², intrat în vigoare la data de 1.11.2022. Referitor la protecția copiilor, acesta din urmă prevede înlăturarea imediată a conținutului ilegal din mediul online care cuprinde, de exemplu, scene de exploatare sexuală a copiilor; o serie de obligații incumbate platformelor de socializare online care au mai mult de 45 de milioane de utilizatori, acestea fiind obligate să ia mai multe măsuri stricte care să asigure siguranța copiilor; interzicerea profilării copiilor pentru oferirea de servicii de publicitate, precum și obligativitatea formulării termenilor și condițiilor de utilizare a serviciilor online de o manieră care să permită înțelegerea ușoară de către copiii a aspectelor cu privire la modul în care datele colectate sunt utilizate și stocate. DSA urmează a fi aplicat efectiv începând cu anul 2024. Un alt aspect important este reprezentat de faptul că încălcarea dispozițiilor actului de către platformele online poate fi sancționată cu o amendă de până la 6% din veniturile realizate la nivel global.

O altă arie de acțiune este reprezentată de îmbunătățirea *capacității organelor de aplicare a legii de a identifica/preveni situațiile în care copiii sunt victimizați în mediul online*. Subsecvent acestei arii de acțiune, se are în vedere organizarea unor sesiuni de formare care să vizeze îmbunătățirea metodelor de investigare de către organele de poliție a infracțiunilor din mediul online care vizează copiii, crearea unor structuri specializate ori creșterea vizibilității activităților orientate spre supravegherea desfășurată de către organele de aplicare a legii în scopul descurajării victimizării copiilor.

Referitor la *soluțiile de ordin tehnologic*, acestea cuprind o gamă largă de servicii de la programe care pot fi instalate pe dispozitive (tablete, smartphone sau PC) și care împiedică accesarea conținutului cu potențial dăunător până la soluțiile de ultimă generație care presupun, de exemplu, monitorizarea serviciilor de mesagerie de către aplicații care integrează inteligența artificială și care sunt capabile să identifice discuțiile inițiate de către prădătorii sexuali sau să recunoască materialele video cu caracter pornografic care implică copii și să împiedice distribuirea acestora.

Nu în ultimul rând, trebuie subliniată importanța *campaniilor de conștientizare și prevenire a situațiilor de abuz din mediul online*. Se poate remarca existența unei multitudini de inițiative atât la nivel național, dar și internațional. Elementele-cheie de natură a asigura eficiența acestor activități de prevenire sunt reprezentate de crearea unor instrumente flexibile care să permită raportarea cu ușurință de către copii a situațiilor în care au fost victime în mediul online fără teama de a suferi

² <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>

consecințe negative; elaborarea unor campanii/programe educative adresate atât părinților, cât și copiilor, în care să fie prezentate consecințele abuzului din mediul online; proiectarea produselor *software* avându-se în vedere respectarea principiului protecției copilului; crearea unei culturi a siguranței; reglementarea strictă a promovării activităților din mediul online care pot fi vătămătoare pentru copii. Rezultatele preliminare ale cercetării vor fi prezentate într-un articol viitor.

Primit în redacție la: 1.02.2023

BIBLIOGRAFIE

1. British journal of educational psychology, *Adults' and children's perceptions of sns use*, 92, 363 S.
2. ANDERSON, M & JIANG, J., *Teens, Social Media & Technology* 2018. Pew Research Center, Retrieved October 16, 2019, from <http://publicservicesalliance.org/wp-content/uploads/2018/06/Teens-Social-Media-Technology-2018-PEW.pdf>.
3. BARR, S.E., *Child autopornography in the age of Snapchat – an affirmative defense*, The Georgetown journal of legal ethics, 29, 759, 2016.
4. BOZZOLA, E., SPINA, G., AGOSTINIANI, R., BARNI, S., RUSSO, R., SCARPATO, E., DI MAURO, A., DI STEFANO, A.V., CARUSO, C., CORSELLO, G., & STAIANO, A., *The Use of Social Media in Children and Adolescents: Scoping Review on the Potential Risks*, International journal of environmental research and public health, 19, 9960, 2022.
5. BROWN, J., *Is social media bad for you? The evidence and the unknowns*, 2018, BBC FUTURE, Retrieved October 16, 2019, from <https://www.bbc.com/future/article/20180104-is-social-media-bad-for-you-the-evidence-and-the-unknowns>.
6. CANALES, K., *40% of kids under 13 already use Instagram and some are experiencing abuse and sexual solicitation, a report finds, as the tech giant considers building an Instagram app for kids*, <https://www.businessinsider.com/kids-under-13-use-facebook-instagram-2021-5?r=US&IR=T>, 2021.
7. CHARTERIS, J., GREGORY, S., & MASTERS, Y., *'Snapchat', youth subjectivities and sexuality: disappearing media and the discourse of youth innocence*, Gender and education, 30, 17 S, 2018.
8. CHARTERIS, J., & GREGORY, S., *Snapchat and digitally mediated sexualised communication: ruptures in the school home nexus*. Gender and education, 32, 17 S, 2020.
9. CHOI, J.-s., *Cyber Hell: Exposing an Internet Horror* Netflix, 2022.
10. COY-DIBLEY, I., *"Digitized Dysmorphia" of the female body: the re/disfigurement of the image*, Palgrave communications, 2, 2016.
11. CSIPKES, H.-S., A focus group study of adolescent's online behavior, Journal of Romanian Literary Studies, 13, 2018, p. 894–901.
12. DORASAMY, M., KALIANNAN, M., JAMBULINGAM, M., RAMADHAN, I., & SIVAJI, A., *Parents' Awareness on Online Predators: Cyber Grooming Deterrence*, Qualitative report, 26, 2021, p. 3683–3723.
13. DUNKERLEY, A.W., *Exploring the use of juju in Nigerian human trafficking networks: considerations for criminal investigators*, Police Practice and Research, 19, 1, 2018, p. 83–100.
14. Encyclopædia Britannica inc. (n.d.), *Facebook*, Encyclopædia Britannica, 2022, <https://www.britannica.com/topic/Facebook>
15. ÉVA, L., & GYÖNGYVÉR, T., *Amenințări în spațiul online și strategiile de coping ale tinerilor din România*, Revista Română de Sociologie, 24, 5/6, 2013, p. 410.
16. FLAXMAN, S., GOEL, S., & RAO, J.M., *Filter Bubbles, Echo Chambers, and Online News Consumption*, Public Opinion Quarterly, 80(S1), 2016, p. 298–320. <https://doi.org/10.1093/poq/nfw006>
17. GEYSER, W., *What is TikTok? – Everything You need to Know in 2022*, Influencer Marketing Hub, 2022. <https://influencermarketinghub.com/what-is-tiktok/>

18. HAYES, B., JAMES, A., BARN, R., & WATLING, D., “The world we live in now”: A qualitative investigation into parents’, teachers’, and children’s perceptions of social networking site use, 2022.
19. HEATHER CLELAND WOODS , HOLLY SCOTT, *Sleepyteens: Social media use in adolescence is associated with poor sleep quality, anxiety, depression and low self-esteem*, 2016, 10.1016/j.adolescence.2016.05.008. Epub 2016 Jun 10.
20. IMPERATORI, C., PANNO, A., CARBONE, G.A., CORAZZA, O., TADDEI, I., BERNABEI, L., MASSULLO, C., PREVETE, E., TARSITANI, L., PASQUINI, M., FARINA, B., BIONDI, M., & BERSANI, F. S., *The association between social media addiction and eating disturbances is mediated by muscle dysmorphia-related symptoms: a cross-sectional study in a sample of young adults*, *Eating and weight disorders*, 27, 2022, p. 1131–1140.
21. KAEWPRADUB, N., KIATRUNGKIT, K., HONGSANGUANSRI, S., & PAVASUTHIPAISIT, C., *Association Among Internet Usage, Body Image and Eating Behaviors of Secondary School Students*, *Shanghai Jingshen Yixue*, 29, 2017, p. 208–217.
22. KANOKPORN SRIWILAI, PEERAYUTH CHAROENSUKMONGKOL, *Face it, don’t Facebook it: Impacts of Social Media Addiction on Mindfulness, Coping Strategies and the Consequence on Emotional Exhaustion*, *Stress Health*, 2016 , **32**, 4, p. 427–434.
23. KERPERN, C., *How Has Social Media Changed Us?*, *Forbes*, 2016. Retrieved October 16, 2019, from <https://www.forbes.com/sites/carriekerpern/2016/04/21/how-has-social-media-changed-us/#27bc7a435dfc>.
24. LEE-WON, R.J., HERZOG, L., & PARK, S.G., *Hooked on Facebook: The role of social anxiety and need for social assurance in problematic use of Facebook*, *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, **18**, 10, 2015, p. 567–574.
25. LEVENSON, J.C., SHENSA, A., SIDANI, J.E., COLDITZ, J.B., & PRIMACK, B.A., *The association between social media use and sleep disturbance among young adults*, *Preventive medicine*, 85, 2016, 36–41.
26. LIN, L.Y., SIDANI, J.E., SHENSA, A., RADOVIC, A., MILLER, E., COLDITZ, J.B., ... & PRIMACK, B.A., *Association between social media use and depression among US young adults*, *Depression and anxiety*, **33**, 4, 2016, p. 323–331.
27. LIVINGSTONE, S., & SMITH, P.K., *Annual Research Review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies: the nature, prevalence and management of sexual and aggressive risks in the digital age*, *Journal of child psychology and psychiatry*, 55, 20 S, 2014.
28. MCBRIDE, D.L., *Risks and Benefits of Social Media for Children and Adolescents*, *Journal of pediatric nursing*, 26, 2011, p. 498–499.
29. McHUGH, B.C., WISNIEWSKI, P., ROSSON, M.B., & CARROLL, J.M., *When social media traumatizes teens: The roles of online risk exposure, coping, and post-traumatic stress*, *Internet Research*, 2018.
30. MORUȚAN, C., *Dezvăluirea sinelui în mediul virtual. O analiză de conținut a profilului de Facebook al tinerilor din România*, *Sociologie Românească*, 12, 03, 2014, p. 38–51..
31. OBERLO., *HOW MANY USERS DOES FACEBOOK HAVE?* <https://www.oberlo.com/statistics/how-many-users-does-facebook-have#:~:text=According%20to%20the%20latest%20data,over%20the%20past%20few%20years,2022>.
32. OKSANEN, A., & KEIPI, T., *Young people as victims of crime on the internet: A population-based study in Finland*, *Vulnerable children and youth studies*, **8**, 4, 2013, p. 298–309.
33. PAHWA, A., *The History Of WhatsApp*, *Feedough*, <https://www.feedough.com/history-of-whatsapp/2022>.
34. RICHTER, M., HEILMANN, K., & MOOR, I., *The Good, the Bad and the Ugly: The Relationship between social Media Use, Subjective Health and Risk Behavior Among Children and Adolescents*, 2021.
35. RIPON, R.K., AL ZUBAYER, A., RAHMAN, Q.M., KHAN, A.H., RAHAMAN, A., HASAN, M.T., BHUIYAN, M.R.A.M., KHAN, M.K.A., CHOWDHURY, M.A.U., & HOSSAIN, M.Z., *Factors associated with Facebook addiction among university students amid the COVID-19 pandemic: Findings from an online cross-sectional survey*, 2022.

36. ROUTLEY, N., *Timeline: Looking Back at 10 Years of Snapchat*. Visual Capitalist. <https://www.visualcapitalist.com/timeline-looking-back-at-10-years-of-snapchat/2021>.
37. SCHMIDT, A.L., ZOLLO, F., SCALA, A., BETSCH, C., & QUATTROCIOCCI, W., *Polarization of the vaccination debate on Facebook*, *Vaccine*, 36, 2018, p. 3606–3612.
38. SCHOENENBERG, K., & MARTIN, A., *Bedeutung von Instagram und Fitspiration-Bildern für die muskeldysmorphie Symptomatik: Internalisierung des männlichen Schönheitsideals durch soziale Medien*, *Psychotherapeut*, 65, 2020, p. 93–100.
39. SCHURGIN O'KEEFFE, G., & CLARKE-PEARSON, K., *Clinical Report-The Impact of Social Media on Children, Adolescents, and Families*, *Pediatrics* (Evanston), 127, 2011, p. 800–804.
40. SIDANI, JAIME E., ARIEL SHENSA, BETH HOFFMAN, JANEL HANMER, AND BRIAN A. PRIMACK, *The association between social media use and eating concerns among US young adults*, *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics* 116, 9, 2016, p. 1465.
41. SKRZYPCZAK, T., BŁACHNIO, K., GÓRNICKI, T., KMIEĆ, J., CIĄDER, A., BIERNIKIEWICZ, M., MAJCHROWSKA, M., SOBIESZCZAŃSKA, M., SZYMALA-PĘDZIK, M., & KAŁKA, D., *Association between the Desire for Breast Augmentation and Instagram Engagement: A Cross-Sectional Survey among Young Polish Women*, *International journal of environmental research and public health*, 18, 10317, 2021.
42. Society for the Advancement of Education, *Snapchat Dysmorphia Becoming Too Common*, 2018.
43. SOPHIA PETRILLO, FALL, *What Makes TikTok so Addictive?, An Analysis of the Mechanisms Underlying the World's Latest Social Media Craze*, *Brown Undergraduate Journal of Public Health*, 2021.
44. SORENSEN, M.P., *Political conversations on Facebook – the participation of politicians and citizens*, *Media, culture & society*, 38, 2016, p. 664, Society for the Advancement of Education 685.
45. SPECKHARD, A., ELLENBERG, M., SHAGHATI, H., & IZADI, N. (2020). Hypertargeting Facebook Profiles Vulnerable to ISIS Recruitment with “Breaking the ISIS Brand Counter Narrative Video Clips” in Multiple Facebook Campaigns. *Journal of human security*, 16, 2020, p. 16–29.
46. SRIWILAI, K., & CHAROENSUKMONGKOL, P., *Face it, don't Facebook it: impacts of social media addiction on mindfulness, coping strategies and the consequence on emotional exhaustion*, *Stress and Health*, 32, 4, 2016, p. 427–434.
47. STAFF, H.C., *Instagram: Complete Guide — History, Products, Founding, and More*, History-Computer. <https://history-computer.com/instagram-history/2022>.
48. ȘTEFANESCU, C., CHIRIȚĂ, V., CHIRIȚĂ, R., & CHELE, G.E., *The factors that influence adolescents' engagement in risky internet behavior: an observational study in Romanian adolescents*, *Proceedings of the 6th WSEAS International Conference of Engineering Education*, 2009, Available at <http://www.wseas.us/elibrary/conferences/2009/rodos/EDU/EDU27>, Accessed on September
49. Technology Org. (2019, June 6), *Social Networking Sites and the Positive Impact they have on the Society.*, Technology Org. Retrieved October 16, 2019, from <https://www.technology.org/2019/06/06/social-networking-sites-and-the-positive-impact-they-have-on-the-society/>.
50. TECHPLUGGED, 2022, *The origin story of Telegram Messenger*. <https://techplugged.com/the-origin-story-of-telegram-messenger/>
51. The Good, the Bad and the Ugly: Die Beziehung zwischen sozialer Mediennutzung, subjektiver Gesundheit und Risikoverhalten im Kindes- und Jugendalter. *Gesundheitswesen (Bundesverband der Ärzte des Öffentlichen Gesundheitsdienstes (Germany))*, 83, p. 198–207.
52. THORN.ORG., *Responding to Online Threats: Minors' Perspectives on Disclosing, Reporting and Blocking*, 2021. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://info.thorn.org/hubfs/Research/Responding%20to%20Online%20Threats_2021-Full-Report.pdf.
53. TikTok Revenue and Usage Statistics (2020, October 30). Retrieved from <https://www.businessofapps.com/data/tik-tok-statistics/>

54. TURNER, P.G., & LEFEVRE, C.E., *Instagram use is linked to increased symptoms of orthorexia nervosa*, *Eating and weight disorders*, 22, 2017, p. 277–284.
55. VELICU, A., *Bullying-ul online și offline: victime versus agresori*, *Revista Română de Sociologie*, 1–2, 2014.
56. VUONG, A.T., JARMAN, H.K., DOLEY, J.R., & MCLEAN, S.A., *Social Media Use and Body Dissatisfaction in Adolescents: The Moderating Role of Thin- and Muscular-Ideal Internalisation*, *International journal of environmental research and public health*, 18, 2021, 13222.
57. WOLAK, J., FINKELHOR, D., WALSH, W., & TREITMAN, L., *Sextortion of minors: Characteristics and dynamics*, *Journal of Adolescent Health*, 62, 1, 2018, p. 72–79.
58. WOODS, H.C., & SCOTT, H., *Sleepyteens: Social media use in adolescence is associated with poor sleep quality, anxiety, depression and low self-esteem*, *Journal of adolescence*, 51, 2016, p. 41–49.

REZUMAT

Din anul 2000, momentul apariției rețelelor sociale, aproximativ 22 de ani de teorie și cercetare în domeniu au semnalat impactul rețelelor sociale asupra generației actuale de tineri, atât din perspectiva efectelor pozitive, cât și a celor negative cauzate de utilizarea acestora.

Prezentul articol oferă o scurtă analiză a unor cercetări care prezintă efectele negative pe care le pot provoca rețelele sociale în rândul utilizatorilor: stres, anxietate, depresie, singurătate, stare de spirit negativă, capacitatea redusă de a fi pe deplin implicați în momentul prezent, reduce productivitatea și succesul în muncă, în educație și în alte domenii ale vieții, somn nesănătos, atenție mai scăzută, tendința de a folosi adaptarea concentrată pe emoție pentru a face față stresului, copingul centrat pe emoție în loc de alegerea unor strategii de coping centrat pe problemă, alegeri alimentare nesănătoase etc. Este precizat faptul că prezența ridicată a tinerilor, și nu numai, în mediul online este corelată și cu o serie de riscuri dintre cele mai diverse, cum ar fi posibilitatea de a deveni victimele unor fraude/înșelătorii, până la forme grave precum divulgarea unor aspecte care țin de viața privată, abuzuri sexuale.

Este prezentat în conținutul articolului un istoric al evoluției rețelelor de social-media. Au fost analizate rețele de social media cum ar fi: MySpace, Hi5, MySpace, Friendster, Facebook, TikTok, Instagram, WeChat, Snapchat, WhatsApp și Telegram.

De asemenea, pornind de la faptul că problema asigurării siguranței copiilor în mediul online a reprezentat o constantă în preocuparea părinților, autorităților de la nivel național, dar și a instituțiilor internaționale, autorii prezintă o serie de soluții prin care acest deziderat se poate realiza din punct de vedere practic: prin intermediul unei combinații dintre documente cu caracter normativ (legi, convenții etc.); îmbunătățirea capacității organelor de aplicare a legii de a identifica situațiile de abuz; soluții tehnologice, standarde de bune practici ori derularea de campanii de conștientizare a riscurilor pe care le presupune prezența copiilor în mediul online în școli, la nivelul părinților și în cadrul diferitelor canale de comunicare din mass media.